

Харьковський, Дмитро Федорович

Фінанси підприємств: Навч. посіб. /Д. Ф. Харьковський, І. М. Медведюк, О. І. Конопльова;
За ред. Д. Ф. Харьковського; Одеськ. держ. аграр. ун-т./ - Одеса: Друк, 2003. - 168 с.

ISBN 966-8099-95-8

Посібник повністю відповідає типовій програмі навчальної дисципліни "Фінанси підприємств". Висвітлюються основи складних фінансових відносин в умовах ринкової економіки. Матеріал викладений відповідно до реальних умов господарювання на підставі діючих нормативних актів.

Посібник написаний з позиції сучасної теорії фінансів. Теоретичний матеріал доповнено аналізом офіційних статистичних публікацій, звітів сільськогосподарських підприємств. Для студентів вищих та середніх учбових закладів, викладачів, наукових і практичних працівників.

X 2103000000
2003

ББК 65.301-93я73

ЗМІСТ

Передмова.....	3
Тема 1. Основи організації фінансів підприємств.....	3
1.1. Сутність і функції фінансів підприємств.....	3
1.2. Фінансові ресурси підприємства та джерела їх формування.....	5
1.3. Фінансова робота на підприємстві, її зміст та задачі.....	6
Тема 2. Грошові кошти та організація розрахунків підприємств.....	9
2.1. Сутність грошових розрахунків.....	9
2.2. Види рахунків в банку , порядок їх відкриття та здійснення операцій по ним.....	10
2.3. Проведення касових операцій.....	11
2.4. Форми безготівкових розрахунків.....	12
2.4.1. Розрахунки платіжними дорученнями.....	12
2.4.2. Розрахунки платіжними вимогами-дорученнями.....	12
2.4.3. Розрахунки чеками.....	13
2.4.4. Розрахунки аккредитивами.....	14
2.4.5. Вексельна форма розрахунків.....	15
Тема 3. Фінансові результати діяльності підприємства, їх зміст та розрахунок.....	18
3.1. Доходи підприємства, їх характеристика та склад.....	18
3.2. Витрати підприємства, їх характеристика та склад.....	20
3.3. Фінансові результати діяльності підприємства, їх розрахунок.....	21
3.4. Сутність і методи обчислення рентабельності.....	24
Тема 4. Оборотний капітал підприємства.....	26
4.1. Сутність оборотного капіталу та особливості його кругообігу.....	26
4.2. Класифікація та організація оборотного капіталу.....	29
4.3. Визначення потреби в оборотному капіталі.....	30
4.4. Джерела формування оборотного капіталу.....	31
4.5. Показники стану та використання оборотного капіталу.....	32
Тема 5. Кредитування підприємств.....	36
5.1. Необхідність та сутність кредитування.....	36
5.2. Класифікація банківських кредитів.....	38
5.3. Кредитний процес.....	39
5.4. Оцінка кредитоспроможності позичальника.....	42
5.5. Особливості кредитування окремих видів позичок.....	44
Тема 6. Фінансування відтворення основних засобів.....	50
6.1. Сутність відтворення основних засобів.....	50
6.2. Показники стану та ефективності використання основних засобів.....	52
6.3. Капітальні вкладення, їх сутність та склад.....	54
6.4. Порядок фінансування та кредитування капітальних вкладень.....	56
6.5. Фінансування витрат на поліпшення основних засобів.....	57
6.6. Фінансування витрат на поліпшення основних засобів.....	59
Тема 7. Фінансове планування на підприємстві.....	61
7.1. Сутність, задачі і методи фінансового планування.....	62
7.2. Поточний фінансовий план підприємства, його зміст та порядок складання.....	63
7.3. Оперативне фінансове планування, його зміст та значення.....	64
Тема 8. Фінансова санація та банкрутство підприємств.....	66
8.1. Економічна сутність фінансової санації підприємства та порядок її проведення.....	66
8.2. Фінансові джерела санації підприємств.....	68
8.3. Банкрутство та ліквідація підприємства.....	71
Література.....	75

ПЕРЕДМОВА

З переходом до ринкової економіки змінюється роль фінансів у господарському механізмі. На другий план відходить їх розподільче значення, і все більш посилюється вплив фінансового механізму на усі сторони економічного життя. Фінанси підприємств функціонують в сфері матеріального виробництва, де саме створюється валовий внутрішній продукт і національний дохід суспільства, а також формуються фінансові ресурси держави. Більшість ринкових важелів входить до сфери фінансів та фінансового механізму, тому фінанси підприємств в сучасних умовах отримують новий напрямок розвитку.

Це потребує підготовки спеціалістів, які повинні не тільки мати глибокі теоретичні знання, але й вміти використовувати їх в практичній діяльності. В зв'язку з цим необхідним є вивчення дисципліни "Фінанси підприємств", яка є однією з профільюючих серед економічних дисциплін. Цей курс виступає також методичною та теоретичною базою для таких предметів як "Фінансовий ринок", "Фінансовий аналіз", "Податки", "Інвестиційна діяльність підприємств" тощо.

Мета курсу - дати правильне розуміння закономірностей у сфері фінансових відносин підприємства, держави, населення та інших суб'єктів господарської діяльності; розкрити шляхи використання цих закономірностей у практиці фінансової роботи, визначити сукупність заходів, які забезпечують використання фінансів як одного з важливіших засобів економічної політики держави, сприяють виходу України з економічної кризи.

Учебний посібник призначено для студентів економічних спеціальностей вузів, які вивчають курс "Фінанси підприємств". Він може бути корисним і для практичних працівників економічного профілю, які займаються питаннями фінансової діяльності підприємств.

ТЕМА 1. ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСІВ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Сутність і функції фінансів підприємств.

1.2. Фінансові ресурси підприємства та джерела їх формування.

1.3. Фінансова робота на підприємстві, її зміст та задачі.

1.1. Сутність і функції фінансів підприємств.

Фінансова система держави складається з централізованих фінансів (державний бюджет, місцеві фінанси, позабюджетні фонди та інші) та децентралізованих фінансів (фінансів підприємств галузей народного господарства). Останні є основою, оскільки вартість і відповідно національний дохід створюються в сфері матеріального виробництва. Доходи бюджету та інших ланок державних фінансів формуються в основному за рахунок ресурсів підприємств. Таким чином, фінансове положення країни значною мірою визначається надійністю та стійкістю фінансового стану підприємств.

Економічну природу фінансів розкриває сукупність грошових відносин, які виникають на підприємстві внаслідок виробничо-фінансової діяльності. Однак не усі грошові відносини належать до фінансових. Грошові відносини перетворюються на фінансові, коли рух коштів стає відносно самостійним. Фінансові відносини можна поділити на зовнішні та внутрішні.

До **зовнішніх фінансових відносин** входять:

- взаємовідносини між суб'єктами господарювання у вигляді розрахунків з постачальниками та покупцями;
- взаємовідносини з бюджетом: платежі і асигнування.
- взаємовідносини з позабюджетними фондами;
- взаємовідносини зі страховими компаніями: страхові платежі та страхове відшкодування;
- взаємовідносини з банками: відкриття та ведення рахунків, зберігання коштів на депозитах, отримання і погашення кредитів, отримання й сплата процентів та ін.;
- взаємовідносини з інститутами фінансового ринку: розміщення власних цінних паперів та інвестування тимчасово вільних коштів;

Внутрішні фінансові відносини включають:

- розподіл доходу підприємства і формування прибутку;
- розподіл чистого прибутку на його використання;
- формування та використання амортизаційних відрахувань;
- формування оборотних коштів та ін.

В умовах ринкової економіки з'являються принципово нові фінансові відносини, які не можна односторонньо віднести або до внутрішніх, або до зовнішніх. У них приймають участь само підприємство, його працівники, державні органи влади та інші суб'єкти господарської діяльності. Виникнення їх пов'язане із питаннями реорганізації підприємства: злиття, поглинання, приєднання, поділ, виділення та перетворення.

Основним методом фінансової діяльності підприємства є комерційний розрахунок.

Метою комерційного розрахунку є одержання максимального прибутку при мінімальних витратах.

Він базується на таких принципах:

- повна господарська самостійність;
- самоокупність;
- самофінансування.;
- фінансова відповідальність за результати діяльності.

Повна господарська самостійність означає змогу самостійно приймати рішення з питань господарської та фінансової діяльності, а саме: яку продукцію виробляти, кому її реалізувати, як розподілити дохід від реалізації продукції, як використовувати прибуток. Але ясно, що підприємства можуть приймати такі рішення тільки в рамках діючого законодавства. Фінансові відносини підприємств вільні від втручання держави. Держава певною мірою регулює фінансові відносини за допомогою податкової, валютної, експортно-імпоротної політики тощо, але не має права втручатися у внутрішню діяльність підприємства, перерозподіляти або вилучати кошти підприємства до бюджету.

Самоокупність - це покриття поточних витрат підприємства за рахунок отриманих доходів. Самоокупність в умовах ринку забезпечується підприємством без підтримки держави. Тому відшкодування витрат можливо тільки в тому випадку, коли є попит на продукцію підприємства. Безумовно, держава може підтримувати самоокупність підприємства, але це може привести до зниження ефективності виробництва, до втрати стимулів щодо розвитку виробництва.

Самофінансування - це покриття не тільки поточних витрат підприємства, але й отримання прибутку для здійснення розширеного відтворення. Цей принцип установлює зв'язок між розвитком підприємства та фінансовими результатами його діяльності. Але мета самофінансування полягає не в тому, щоб підприємство просто витратило певну суму грошей, але й отримало певний ефект, результатом якого є отримання прибутку. Якщо фінансово-господарська діяльність не забезпечує цього, то підприємству загрожує банкрутство.

Фінансова відповідальність є підсумковим принципом комерційного розрахунку і забезпечує його дієвість. Суть цього принципу полягає в тому, що підприємство несе повну відповідальність за фінансові результати своєї діяльності. Отримані збитки покриваються за рахунок власних коштів. Якщо розмір збитків значно підриває фінансову базу підприємства, то ставиться питання про банкрутство підприємства.

Фінанси підприємств - це грошові відносини, які виникають у процесі формування та використання фінансових ресурсів.

У процесі відтворення фінанси підприємств як економічна категорія проявляють свою сутність через такі функції:

- формування фінансових ресурсів у процесі виробничо-господарської діяльності;
- розподіл та використання фінансових ресурсів для забезпечення поточної виробничої та інвестиційної діяльності, для виконання своїх зобов'язань перед фінансово-кредитною системою та для соціально-економічного розвитку підприємства;
- контроль за формуванням та використанням фінансових ресурсів у процесі відтворення.

Таким чином, основною категорією, яка використовується у процесі фінансової діяльності підприємства, є категорія фінансових ресурсів.

1.2. Фінансові ресурси та джерела їх фінансування.

Фінансові ресурси - це усі грошові кошти, які є в розпорядженні підприємства. У формуванні фінансових ресурсів приймають участь усі елементи вартості валового внутрішнього продукту, що зумовлює наявність різних видів фінансових ресурсів (рис.1).

Підприємство розпочинає свою діяльність при первісному нагромадженні фінансових ресурсів, які використовуються у формі капіталу. Фінансові ресурси зосереджені в активах підприємства та відображаються відповідно у активі балансу підприємства.

В активі балансу кожному виду фінансових ресурсів відповідає конкретна стаття. Вони розміщені у балансі залежно від ступеню їх ліквідності.

У першому розділі балансу зосереджено **основний капітал** підприємств. Основний капітал - це вкладення коштів в основні засоби, нематеріальні активи, довгострокові фінансові інвестиції, тобто ті активи, які постійно забезпечують виробничий процес.

У другому і третьому розділах балансу відображається **оборотний капітал** підприємства. Оборотний капітал - це вкладення коштів у виробничі запаси, готову продукцію, незавершене виробництво, грошові кошти, короткострокові фінансові інвестиції, тобто вкладення, які забезпечують окремі цикли виробництва та реалізації продукції.

Фінансові ресурси

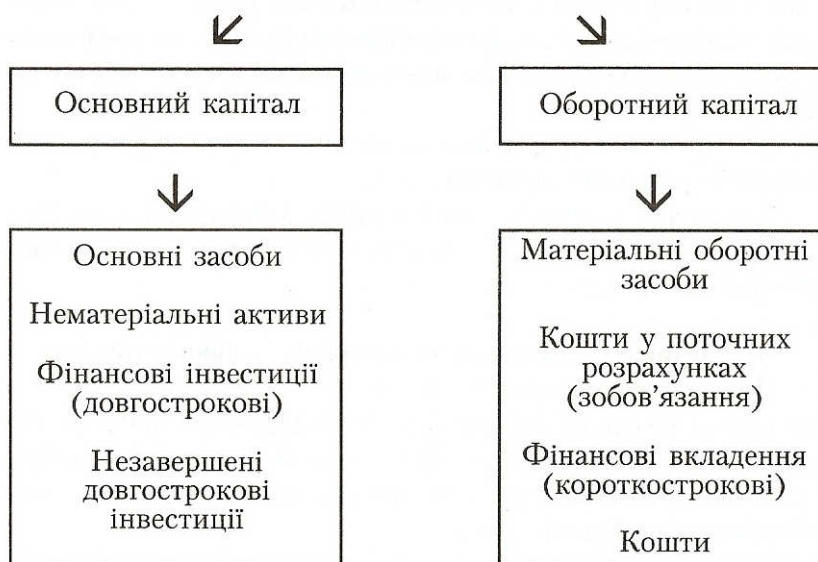

Рис. 1. Розміщення фінансових ресурсів підприємства

Розміщення фінансових ресурсів має велике значення у фінансовій діяльності підприємства. Від того, які кошти вкладено в основні та оборотні засоби, скільки їх знаходиться у сфері виробництва та сфері обігу, в грошовій або матеріальній формі, значною мірою залежать результати виробничо-фінансової діяльності підприємства.

Таким чином, фінансові ресурси - усі кошти підприємства, які знаходяться в його розпорядженні у вигляді основних та оборотних засобів у вартісному виразі.

З іншого боку, загальна величина фінансових ресурсів характеризується сукупністю джерел їх фінансування.

Фінансові ресурси на підприємстві спочатку формуються в процесі утворення статутного капіталу. У подальшому вони інвестуються для забезпечення виробничо-господарської діяльності, розширення та розвитку виробництва.

В зв'язку з різноманітністю видів фінансових ресурсів існують і відповідні джерела їх фінансування (рис.2).

Джерела фінансових ресурсів поділяються на 4 групи: власні, позичені, бюджетні асигнування та залучені.

Рис. 2. Джерела формування фінансових ресурсів

До власних джерел належать: прибуток підприємства, амортизаційні відрахування та виручка від реалізації майна, що вибуло.

Прибуток - є форма фінансових ресурсів, які зароблені підприємством у результаті їх господарської діяльності. Він спрямовується в першу чергу на розвиток виробництва. В умовах ринку стійке фінансове становище мають змогу мати тільки ті підприємства, що постійно розвиваються.

Амортизаційні відрахування повинні забезпечити просте відтворення основних активів. Амортизаційні відрахування, як фінансові ресурси, окремо не формуються, а знаходяться на розрахунковому рахунку, куди вони надходять у складі виручки від реалізації продукції. їх виділення здійснюється на підставі даних бухгалтерського обліку.

Виручка від реалізації майна позначає грошові кошти, які отримані підприємством за реалізоване майно.

Позичені джерела - це кошти, які тимчасово знаходяться в обороті підприємства. Вони виступають у вигляді кредитів банку як короткострокових, так і довгострокових.

Бюджетні асигнування - це кошти, які безповоротно і безкоштовно виділяються з бюджету.

Залучені джерела - це усі види кредиторської заборгованості, надходження коштів від продажу власних цінних паперів, дивіденди, отримані на цінні папери інших емітентів, страхові відшкодування та ін.

Джерела формування фінансових ресурсів відображаються у пасиві балансу підприємства. Кожне джерело фінансових ресурсів має у пасиві балансу свою статтю. Так, у I розділі пасиву показується сума власного капіталу підприємства, у II - асигнування з бюджету, у III - довгострокові позики, у IV та V розділах - короткострокові позики та кредиторська заборгованість.

Велике значення має структура джерел фінансових ресурсів. Підвищення питомої ваги власних джерел позитивно впливає на фінансову діяльність підприємства. Навпаки, висока частка залучених та позикових коштів значно ускладнює фінансову діяльність підприємства та потребує додаткових витрат, наприклад на сплату відсотків за використання кредитів банку.

До зміни структури джерел фінансових ресурсів веде і перехід до ринкової економіки. Нині зменшується частка бюджетних асигнувань у зв'язку з дефіцитністю бюджету, зменшуються кредити банку, що пояснюється високими процентними ставками, а також дефіцитом кредитних ресурсів. Таким чином, збільшується значення власних джерел формування фінансових ресурсів, особливо прибутку.

Для ефективного функціонування підприємства важливе значення має визначення оптимальної потреби у фінансових ресурсах, забезпечення раціональності структури, джерел їх формування та обґрунтованих напрямків використання.

1.3. Фінансова робота на підприємстві, її зміст і задачі.

В сучасних умовах господарювання фінансова робота на підприємстві набуває якісно новий зміст, що об'єктивно пов'язано зі зміною відносин власності і виникненням підприємств різних організаційно-правових форм. Її основна ціль - забезпечувати процес виробництва фінансовими ресурсами і контролювати правильне та раціональне використання наданих коштів.

Фінансова робота підприємства здійснюється за такими напрямками:

- фінансовий менеджмент;
- фінансове планування;
- оперативна фінансова робота;

- аналіз та фінансовий контроль виробничо-фінансової діяльності.

Фінансовий менеджмент - це система раціонального управління процесами фінансування господарської діяльності підприємства. До його головних завдань належать: виявлення фінансових джерел розвитку виробництва, визначення ефективних напрямків інвестування фінансових ресурсів, реалізація операцій з цінними паперами, підтримання оптимальних стосунків з фінансово-кредитною системою та іншими суб'єктами господарської діяльності. Для вирішення цих питань необхідно зробити маркетингове дослідження ринку: яку продукцію виробляти і в якій кількості, хто її буде купувати, по якій ціні, провести дослідження фінансового ринку: проаналізувати попит на різні види цінних паперів, щоб бути упевненими в швидкій реалізації своїх цінних паперів та ін.

Фінансове планування - це одна з важливіших ділянок фінансової роботи. На цій стадії визначається загальна потреба у грошових коштах для забезпечення нормальної виробничо-фінансової діяльності.

Метою складання фінансового плану є визначення фінансових ресурсів на підставі прогнозування величини фінансових показників: власних оборотних коштів, амортизаційних відрахувань, прибутку, суми податків та платежів. Особлива роль належить плануванню прибутку, так як прибуток сьогодні — це головне джерело виробничого та соціального розвитку підприємства. Тому велике значення має планування доходу від реалізації продукції та її собівартості. Вже на стадії планування треба враховувати та шукати шляхи щодо збільшення виручки та відповідно зменшення собівартості продукції.

Оперативна фінансова робота на підприємстві спрямовується на практичне втілення фінансового забезпечення господарської діяльності, постійне підтримування платоспроможності на відповідному рівні.

Зміст поточної фінансової роботи полягає в таких напрямках:

- робота зі споживачами стосовно розрахунків за реалізовану продукцію;
- своєчасні розрахунки за поставлені товарно-матеріальні цінності з постачальниками;
- забезпечення своєчасної сплати податків та платежів до бюджету та позабюджетних фондів;
- своєчасне проведення розрахунків по заробітній платі;
- своєчасне погашення банківських кредитів та сплата відсотків.

Аналіз та фінансовий контроль господарської діяльності - це діагноз його фінансового стану, визначення недоліків та прорахунків, виявлення внутрішньогосподарських резервів збільшення доходів та прибутків, зменшення витрат виробництва, підвищення рентабельності, поліпшення фінансової діяльності підприємства в цілому.

Аналіз фінансового стану підприємства проводиться за такими напрямками:

- аналіз та оцінка складу та динаміки майна,
- аналіз фінансової стійкості підприємства;
- аналіз ліквідності балансу;
- комплексний аналіз і рейтингова оцінка підприємства.

Фінансовий контроль здійснюється в процесі планування, формування та використання фінансових ресурсів підприємства.

За часом здійснення фінансовий контроль поділяється на попередній, поточний та наступний. Попередній здійснюється до складання фінансового плану, поточний – у процесі виконання фінансового плану, наступний - після виконання фінансового плану, тобто після завершення фінансового року та складання річного звіту. За формою він може бути фактичний та документальний. Фактичний здійснюється в процесі інвентаризації матеріальних цінностей, тобто у перевірці товарно-матеріальних цінностей та грошових коштів у натурі. Документальний - після здійснення господарських операцій на підставі відповідних документів.

Тестові завдання для самоперевірки.

1. В основу організації фінансів підприємств покладено:
 - а) форму власності;

- б) комерційний розрахунок;
- в) напрямок діяльності підприємства на перспективу;
- г) самоокупність і самофінансування.

2. Фінансові ресурси - це:

- а) грошові кошти, що є в розпорядженні підприємства;
- б) кредити комерційних банків;
- в) чистий прибуток підприємства;
- г) внески засновників у статутний фонд.

3. Які фінансові відносини не належать до зовнішніх?

- а) сплата податків до бюджету;
- б) сплата відрахувань до Пенсійного фонду;
- в) отримання короткострокового кредиту;
- г) використання амортизаційних відрахувань.

4. Передумовами ефективного функціонування фінансів підприємств є:

- а) переважне застосування в процесі господарської діяльності готівкової форми розрахунків;
- б) дотримання принципів комерційного розрахунку;
- в) наявність конкурентного середовища;
- г) концентрація виробництва.

5. Основними принципами комерційного розрахунку є:

- а) адміністративні методи управління виробництвом;
- б) повна господарська самостійність;
- в) забезпеченість господарства основними та оборотними коштами;
- г) фінансова відповідальність, самофінансування, самоокупність та повна господарська самостійність.

6. Які фінансові ресурси не належать до власних?

- а) амортизаційні відрахування;
- б) виручка від реалізації майна, що вибуло;
- в) статутний капітал;
- г) надходження дивідендів від акцій, облігацій та інших видів цінних паперів.

7. До фінансових ресурсів підприємств, що формуються при заснуванні належать:

- а) кредитні інвестиції;
- б) страхові відшкодування;
- в) внески засновників у статутний фонд;
- г) амортизаційні відрахування.

8. Які фінансові відносини належать до внутрішніх?

- а) сплата податків до бюджету;
- б) сплата відрахувань до Пенсійного фонду;
- в) отримання короткострокового кредиту;
- г) використання чистого прибутку.

9. Прирошені фінансові ресурси - це:

- а) ресурси, отримані підприємством у результаті його діяльності у формі прибутку;
- б) бюджетні асигнування;
- в) дивіденди від володіння цінними паперами;
- г) надходження від позабюджетних фондів.

10. Фінансова діяльність підприємства - це:

- а) економічні відносини підприємства в процесі взаємовідносин з юридичними та фізичними особами;
- б) економічні відносини підприємства з бюджетною системою у процесі виконання фінансових зобов'язань;
- в) розрахунки з постачальниками та виплата заробітної плати працівникам;
- г) формування різноманітних фондів підприємств.

ТЕМА 2. ГРОШОВІ КОШТИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗРАХУНКІВ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Сутність грошових розрахунків.

2.2. Види рахунків у банку, порядок їх відкриття та здійснення операцій по ним.

2.3. Проведення касових операцій.

2.4. Форми безготівкових розрахунків.

2.4.1. Розрахунки платіжними дорученнями.

2.4.2. Розрахунки платіжними вимогами-дорученнями.

2.4.3. Розрахунки чеками.

2.4.4. Розрахунки акредитивами.

2.4.5. Вексельна форма розрахунків.

2.1. Сутність грошових розрахунків.

Розрахунками в народному господарстві називається система грошових відносин, пов'язаних з оплатою товарів, робіт, послуг юридичних та фізичних осіб. Грошові розрахунки - важлива ланка функціонування всього господарського механізму, необхідна умова здійснення розширеного відтворення та розвитку соціальної сфери. За їх допомогою відбувається кругообіг коштів і починається новий цикл, здійснюється взаємний контроль постачальників та покупців, замовників та підрядників. Через призму розрахунків банки та фінансові органи контролюють діяльність підприємств, слідкують за їх фінансовим станом.

Сукупність усіх розрахунків, які відбуваються в економіці створює грошовий оборот.

Грошовий оборот поділяється на безготівковий та готівковий.

Безготівковий оборот - це розрахунки, які здійснюються за допомогою відповідних записів на рахунках у банку. Саме він займає найбільшу питому вагу у грошовому обороті. Сфера застосування готівкових коштів у більшості країн з ринковою економікою є обмеженою. Там основна частина розрахунків і платежів (90-95 %) здійснюється без використання готівки і лише незначна (5 - 10 %) - готівкою. Це пов'язано з тим, що він має ряд переваг у порівнянні з готівковим оборотом. По-перше, він прискорює оборотність коштів підприємств. По-друге, його використання - значно дешевше, так як знижуються витрати обігу, пов'язані з обігом готівки. Паперові гроші псуються в процесі обігу, потрібні додаткові кошти, пов'язані з їх транспортуванням, охороною тощо. По-третє - дає змогу контролювати оборот, так як сутність кожної розрахункової операції розкривається в певних документах.

Готівковий оборот - це розрахунки, які здійснюються за допомогою готівки. Він обслуговує в основному розрахунки населення.

Між безготівковим та готівковим оборотом існує тісний зв'язок. Так, одержуючи дохід за реалізовану продукцію в безготівковій формі, підприємства отримують в банку готівку для сплати заробітної плати, покриття різних виплат.

Безготівкові розрахунки поділяються на розрахунки за товарними операціями та нетоварними операціями.

Розрахунки за товарними операціями пов'язані з реалізацією продукції, виконанням робіт та наданням послуг. Вони становлять найбільшу частину безготівкового обороту.

Розрахунки за нетоварними операціями пов'язані із різними платежами до фінансово-кредитної системи: сплата податків, процентів по позикам банку, сплата страхових відрахувань та інші.

Безготівкові розрахунки також класифікуються в залежності від територіального розміщення підприємств та банківських установ. Вони поділяються на місцеві, міжміські та міжнародні.

Місцеві розрахунки - це розрахунки між покупцем та продавцем, якщо вони обслуговуються одною установою банку або знаходяться в одному місці.

Міжміські розрахунки - це розрахунки між покупцем та продавцем, якщо вони знаходяться у різних регіонах.

Міжнародні розрахунки - це розрахунки, які здійснюються між покупцем та продавцем, якщо вони знаходяться у різних країнах.

Вся система грошових розрахунків базується на таких принципах:

1. Всі підприємства зобов'язані зберігати свої грошові кошти на рахунках в банку й розрахунки здійснювати в безготівковому порядку.

2. Підприємства мають право самостійно вибирати установу банку для відкриття усіх видів рахунків.

3. Платежі здійснюються тільки з дозволу платника або за його дорученням. Заборгованість може списуватися безспірно тільки по рішенням судових органів.

4. Всі розрахунки здійснюються на підставі письмових банківських документів. Ці документи є уніфікованими, стандартними та дають повну характеристику господарської операції.

5. Всі платежі здійснюються за рахунок власних коштів платника або за рахунок кредитів банку.

6. Термінове здійснення платежів, тобто момент здійснення платежу повинен бути максимально наближеним до часу відвантаження товарів, виконання робіт або надання послуг.

7. Підприємства самостійно обирають форму розрахунків. Установи банку можуть тільки пропонувати своїм клієнтам застосовувати ту чи іншу форму розрахунків, ураховуючи специфіку діяльності підприємства та вид платежу.

8. Взаємна відповідальність підприємства та установ банку за своєчасне та правильне здійснення розрахункових операцій.

2.2. Види рахунків у банку, порядок їх відкриття та здійснення операцій по ним

Для зберігання грошових коштів та здійснення усіх видів розрахунків підприємства відкривають у банках певні рахунки: поточні, депозитні, бюджетні, позичкові, валютні.

Поточний рахунок призначено для зберігання грошових коштів та здійснення усіх видів банківських операцій.

Для відкриття поточного рахунку підприємство надає в банк такі документи:

1) заяву на відкриття рахунка, підписану керівником та головним бухгалтером;

2) засвідчену нотаріально копію свідоцтва про державну реєстрацію;

3) засвідчену нотаріально копію статуту підприємства;

4) копію документа, що підтверджує взяття підприємства на податковий облік;

5) засвідчену нотаріально копію документа про реєстрацію в органах Пенсійного фонду України;

6) картку зі зразками підписів осіб, яким надано право розпорядження рахунком та зразком печатки підприємства.

Після відповідної перевірки вказаних документів банк відкриває підприємству рахунок з присвоєнням йому номера. Одночасно між банком і підприємством заключається договір "Про розрахунково-касове обслуговування". В ньому вказуються усі тарифи та розцінки на послуги банку. Це необхідно тому, що усі послуги банку є платними: касове та розрахункове обслуговування, відкриття рахунків, одержання чекової книжки та ін.

Для спостереження за рухом грошових коштів на рахунку підприємство регулярно одержує в банку банківську виписку. В ній вказується: сальдо на початок дня, надходження коштів, списання коштів та сальдо на кінець дня. Власник рахунку повинен стежити за рухом грошових коштів, так як на протязі 5 днів після отримання банківської виписки він повинен повідомити банк про помилково списані або зараховані гроші. Інакше ця операція вважається підтвердженою. При

розробці записів, зроблених у банківській виписці, треба пам'ятати, що за кредитом відображається надходження грошових коштів на рахунок, а за дебетом - їх списання.

Поточний рахунок закривається у наступних випадках: на підставі заяви власника рахунку, на підставі рішень суду або при ліквідації чи реорганізації підприємства.

Депозитні рахунки відкриваються власником рахунку на визначений строк з метою одержання відсотків. Кошти на депозитний рахунок перераховуються з поточного рахунку і після закінчення терміну зберігання повертаються на нього. Проведення будь-яких розрахункових операцій по ньому забороняється.

Бюджетні рахунки відкриваються підприємствам, установам та організаціям, котрим виділяються кошти за рахунок державного та місцевих бюджетів для цільового використання.

Позичкові рахунки відкриваються тим підприємствам, які користуються кредитами банку. Ці рахунки призначено для обліку кредитів, який здійснюється шляхом оплати розрахункових документів або перерахуванням на поточний рахунок позичальника відповідно до умов кредитування.

Валютний рахунок відкривається підприємствам, які здійснюють зовнішньо-економічну діяльність.

Для відкриття валютного рахунку підприємство подає в банк тільки заяву на відкриття рахунку, якщо рахунок відкривається в тому банку, де відкрито розрахунковий рахунок. Якщо в іншій установі банку - то перелічені вище документи. Валютних рахунків відкривається стільки, скільки видів валюти використовує підприємство, тобто на кожний вид валюти відкривається окремий рахунок.

Поточні рахунки закриваються у наступних випадках:

- на підставі заяви власника рахунку;
- на підставі рішень суду або господарського суду про ліквідацію підприємства;
- рішення органу, на який покладено обов'язки щодо ліквідації підприємства;
- інших обставин, передбачених чинним законодавством чи договором між банком і клієнтом.

2.3. Проведення касових операцій

Касові операції — це операції, пов'язані з рухом готівки. Здійснення операцій з готівкою на підприємствах і організаціях всіх форм власності регламентується прийнятим НБУ "Порядком ведення касових операцій у національній валюті України" та низкою положень "Інструкції про організацію роботи з готівкового обігу установами банків України". Вони визначають єдині підходи до проведення касових операцій, порядок приймання і видачі готівки з кас підприємств і організацій із застосуванням необхідних касових документів для оформлення цих операцій, передбачають збереження цінностей, здійснення контролю за дотриманням касової дисципліни, встановлюють відповідальність суб'єктів господарювання за її порушення тощо.

Касові операції регулюються такими правилами.

1. Всім підприємствам, які здійснюють операції з готівкою, встановлюється ліміт каси. Ліміт каси - це залишок готівки у касі. Цей ліміт встановлюється тим комерційним банком, де відкрито поточний рахунок підприємства. Розмір ліміту каси залежить від специфіки підприємства, його віддільності від установи банку, розміру його касового обороту, строків і порядку здавання та отримання готівки.

Ліміт каси встановлюється на початку року і діє увесь рік, але на протязі року він за бажанням підприємства може бути переглянутий. Якщо підприємство своєчасно не надало в банк заявку на ліміт каси, то він встановлюється банком самостійно на рівні ліміту каси за минулий рік. Таким чином, підприємство повинно мати у касі не більш коштів, ніж вказано у ліміті каси. Ліміт каси може бути перевищено тільки у строки видачі заробітної плати на протязі трьох робочих днів.

2. Видача готівки з поточного рахунку здійснюється на підставі грошового чека. Виписуючи грошовий чек, підприємство дає розпорядження банку списати певну суму грошей з його рахунку. Підприємства при отриманні готівки повинні вказувати в чеку цілі, на які вони будуть

витрачатися. Оформлення чеку повинно відповідати вимогам банку. Ніяких виправлень не допускається.

Підприємства, які отримують кошти від реалізації продукції готівкою, повинні здавати її в банк у встановлені ним терміни. Це ж правило стосується і здачі надлишку готівки, поверх встановленого ліміту каси. Порядок і частоту здавання готівки в банк підприємство узгоджує з установою банку.

Надходження і видача готівки фіксується у касовій книзі. Записи до касової книги здійснюються касиром після одержання або видачі грошей. Касир щодня виводить залишок грошей у касі на наступне число і передає до бухгалтерії відривний аркуш касової книги. Контроль за веденням касової книги здійснює головний бухгалтер підприємства.

2.4. Форми безготівкових розрахунків.

2.4.1. Розрахунки платіжними дорученнями.

Платіжне доручення - це доручення власника рахунку банку перерахувати відповідну суму на рахунок одержувача коштів.

Розрахунки платіжними дорученнями - це одна з найпоширеніших в Україні форм розрахунків. Вони використовуються для розрахунків як по товарним, так і нетоварним операціям.

Платіжне доручення дійсне 10 днів з дня його виписки. Вони приймаються банком до виконання залежно від наявності коштів на рахунку платника, тобто якщо коштів недостатньо або вони відсутні, доручення повертаються без оплати. Розрахунки здійснюються за такою схемою

Рис.3. Розрахунки платіжними дорученнями

1. Постачальник відвантажує продукцію (виконує роботи або послуги) та виставляє рахунок-фактуру. 2. Покупець випишує платіжне доручення та подає у свій банк. 3. Банк покупця списує гроші з його рахунку з наданням банківської виписки. 4. Банк покупця електронною поштою пересилає гроші до банку постачальника. 5. Гроші зараховуються на рахунок постачальника з наданням йому банківської виписки.

Платіжне доручення приймається до сплати тільки у разі достатності коштів на рахунку платника.

Розрахунки платіжними дорученнями мають ряд позитивних сторін, а саме:

- відносно простий і швидкий документообіг;
- прискорення руху коштів;
- можливість оплати нетоварних платежів.

Недоліком цієї форми розрахунків є відсутність гарантії оплати.

2.4.2 Розрахунки платіжними вимогами - дорученнями.

Платіжна вимога-доручення - це документ, який складається з двох частин:

- вимоги постачальника до покупця сплатити вартість товару, виконаних робіт, послуг (верхня частина);
- доручення покупця (платника) банку переказати вказану суму коштів на рахунок постачальника (нижня частина).

Ця форма розрахунків звичайно використовується для міжміських розрахунків за відвантаженою продукцією, виконані роботи, надані послуги.

Розрахунки платіжними вимогами - дорученнями можуть бути з акцептом або без акцепту. Існує два види акцепту: позитивний та негативний. При позитивному акцепті платник повинен дати письмову згоду на оплату. Використовується рідко. Негативний акцепт поділяється на

попередній та послідовний. При попередньому акцепті документи сплачуються банком через три дні після їх надходження, якщо за цей час не надійшла відмова від акцепту. Послідовний акцепт позначає, що документи сплачуються банком в день їх надходження, але за покупцем зберігається право на протязі 3 робочих днів відмовитися від акцепту.

Відмова від акцепту може бути повна або часткова. Повна відмова може бути у таких випадках:

- товар не замовлено;
- товар доставлено достроково;
- товар було сплачено раніше;
- якщо надійшло безтоварна вимога;
- відсутність погодженої ціни.

Часткова відмова: поряд з заказаним товаром надійшов незаказаний, надійшла частково недоброякісна та недоукомплектована продукція, у разі завищення цін, арифметичних помилок у товарно-транспортних документах тощо.

Відмова від акцепту повинна бути мотивована та підтверджена певними посиланнями на пункти договору. Про відмові від акцепту платник зобов'язаний у встановлений строк повідомити банк і постачальника, зазначивши причини відмови. Відмова від акцепту не приймається банком, якщо її недостатньо мотивовано або мотиви суперечать законодавству та інструкціям банку.

Розрахунки здійснюються за такою схемою.

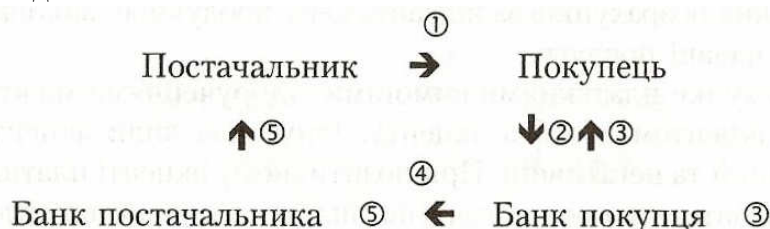

Рис. 4. Розрахунки платіжними вимогами-дорученнями

1. Постачальник відвантажує продукцію і разом з документами на відвантаження виписує вимогу - доручення, заповнюючи верхню частину, та пересилає безпосередньо покупцеві для оплати. 2. Покупець перевіряє одержані документи на предмет дотримання продавцем умов договору і, якщо погоджується здійснити оплату, дає відповідне розпорядження своєму банку, заповнюючи нижню частину документу. 3. Кошти списуються з рахунку покупця з видачею йому банківської виписки. 4. Банк покупця направляє в банк постачальника вимогу - доручення. 5. Банк постачальника зараховує кошти на рахунок постачальника, про що він сповіщається банківською випискою.

Якщо платник відмовляється оплатити вимогу - доручення, то про це він повинен повідомити безпосередньо одержувача коштів в порядку та строки, зазначені в договорі, та вказати причини відмови. В цьому випадку вимога - доручення поряд з відповідними документами надсилається постачальникові.

Розглянута форма розрахунків має такі позитивні сторони:

- платіж здійснюється за згодою платника;
- прискорює оформлення розрахункових документів;
- зміцнює договірні відносини.

2.4.3. Розрахунки чеками.

Чек - це письмове розпорядження власника поточного рахунку (чекодавця) банку, в якому відкрито рахунок, виплатити вказану суму грошей пред'явнику чека (чекодержателю). Розрізняють грошові чеки та розрахункові.

Грошові чеки використовуються підприємствами тільки для отримання готівки для виплати заробітної плати, премій і винагород, коштів на відрядження, на господарські витрати тощо. Чеки, які використовуються для безготівкових платежів між підприємствами, називаються розрахунковими. Розрахункові чеки виписуються на пред'явника, а грошові - на конкретну особу.

Розрахунки чеками застосовуються переважно в платежах за отримані товари, виконані роботи, надані послуги, а також у де-яких нетоварних платежах. Проте в Україні ця форма розрахунків розвинута слабо порівняно з західними країнами, в багатьох з яких чек є одним з основних платіжних документів.

Оплата чеками гарантована, що забезпечується депонуванням чекодавцем потрібної суми коштів на окремому рахунку. Заяву на депонування коштів платник подає банку одночасно з заявою на одержання чекової книжки. Розрахункові чеки виписуються на бланках, виготовлених на спеціальному папері за зразками, затвердженими НБУ. Чеки брошуруються в чекові книжки по 10, 20, 25 штук, які є бланками суворої звітності Строк дії чекової книжки - один рік.

Розрахунковий чек із чекової книжки пред'являється до оплати в банк протягом 10 календарних днів (день виписки розрахункового чеку не враховується).

Розрахунковий чек приймається чекодержателем до оплати безпосередньо від чекодавця, на ім'я якого оформлені документи, що підтверджують отримання ним товарів.

Розрахунки здійснюються за такою схемою.

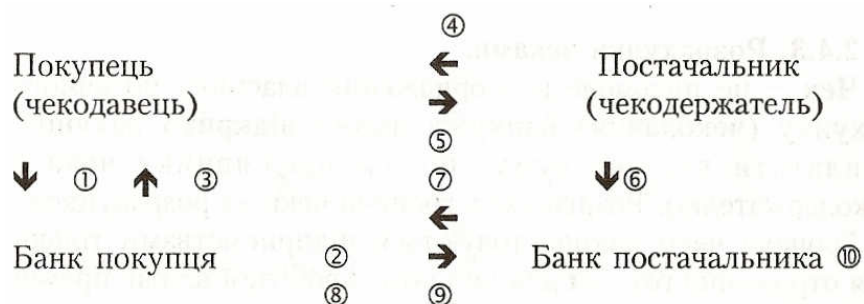

Рис. 5. Розрахунки чеками

1. Для отримання чекової книжки платник подає в банк заяву. Одночасно надається платіжне доручення про списання певної суми коштів. 2. Депонування коштів. 3. Видача чекової книжки. 4. Постачальник відвантажує продукцію. 5. Покупець виписує чек та передає його постачальнику. 6. Постачальник передає чек у свій банк для оплати. 7. Банк постачальника направляє чек для оплати в банк покупця. 8. Банк покупця списує кошти з рахунку покупця та повідомляє його про це банківською випискою. 9. Повернення оплаченого чеку до банку постачальника. 10. Гроші зараховуються на рахунок постачальника, про що він повідомляється випискою банку.

Чекова форма розрахунків має певні недоліки:

- недостатня гарантія платежу;
- складність оформлення чеку;
- неможливість розрахунків чеками на велику суму.

2.4.4. Розрахунки акредитивами.

Акредитив - це доручення банку покупця банку постачальника здійснювати платежі за товари та послуги. Застосовується акредитивна форма переважно в міжміських і в міжнародних розрахунках, коли постачальник хоче забезпечити собі гарантію оплати поставленої продукції. Акредитив відкривається для розрахунків тільки з одним конкретним постачальником. Чинність акредитиву, як правило, не перевищує 15 днів з моменту відкриття.

Складність взаємовідносин між продавцями та покупцями зумовлює значну різноманітність видів акредитивів. Вони можуть бути:

- покритими і непокритими;
- відзивними та невідзивними;
- відкриті в банку платника або в банку постачальника.

Покритий акредитив — це такий акредитив, який передбачає попереднє депонування коштів. У цьому разі кошти списуються з поточного рахунку платника та депонуються на окремому рахунку. Цей акредитив не вигідний платнику, оскільки відволікає кошти з його обороту на певний період.

Непокритий акредитив - це акредитив, коли кошти депонуються за рахунок кредитів банку, тобто банк гарантує такі розрахунки, тому такий акредитив ще має назву гарантований.

Відзивний акредитив - це акредитив, який може бути змінений або анульований без попереднього узгодження з постачальником.

Безвідзивний акредитив - це акредитив, який не може бути змінено або анульовано без попередньої згоди з постачальником, на користь якого було відкрито акредитив.

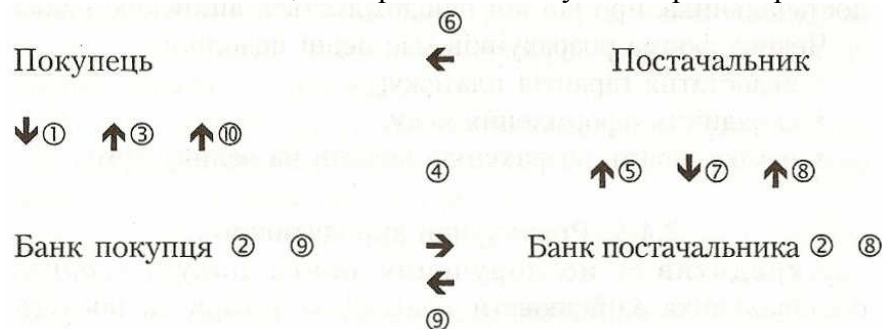

Рис. 5. Розрахунки за допомогою акредитивів

1. Для відкриття акредитиву покупець надає в свій банк заяву, в якій вказуються необхідні реквізити (номер договору згідно з яким відкривається акредитив; термін чинності акредитиву; найменування постачальника та його банку; вид акредитиву та умови його реалізації; сума акредитиву). 2. Банк покупця бронює кошти, відкриваючи для цього спеціальний рахунок у себе або в банку постачальника. 3. Банк покупця сповіщає свого клієнта про відкриття акредитиву, тобто йому надається банківська виписка про списання грошів з його рахунку. 4. Банк покупця повідомляє банк постачальника про відкриття акредитиву постачальнику на конкретну суму. 5. Банк постачальника сповіщає свого клієнта про відкриття акредитиву. 6. Постачальник відвантажує товар. 7. Постачальник надає в свій банк комерційні документи, які підтверджують дійсність відвантаження товару. 8. Якщо акредитив було відкрито у банку постачальника, то кошти списуються з акредитиву та зараховуються на рахунок постачальника, про що він повідомляється банківською випискою. 9. Якщо акредитив було відкрито в банку покупця, то він сплачується після надходження відповідних документів. 10. Сповіщення покупця про використання акредитиву.

Акредитив закривається у таких випадках:

- при закінченні строку дії акредитиву;
- по заяві покупця про відзив акредитиву;
- по заяві постачальника щодо відмови від подальшого використання акредитиву до закінчення строку його дії.

Невикористана сума акредитиву повертається банку платника для зарахування на рахунок, з якого депонувалися кошти.

При розрахунках акредитивами інтереси постачальника захищаються краще, ніж покупця, бо йому гарантується повна і своєчасна оплата. Покупець же повинен відволікати кошти на певний час з обороту, бронюючи їх на акредитиві, що негативно впливає на його фінансове становище.

2.4.5. Вексельна форма розрахунків.

Вексельна форма розрахунків - це розрахунки між постачальником (одержувачем коштів) і покупцем (платником коштів) з відстрочкою платежу, які оформлюються векселем.

Вексель - це цінний папір, який засвідчує зобов'язання векседавця сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю).

Для визнання документа векселем він повинен містити обов'язкові реквізити: вексельну мітку, конкретну суму, найменування платника, зазначення строку платежу, місце платежу, найменування того, кому або за наказом кого повинен бути здійснений платіж, дата і місце складання векселя, підпис того, хто видає документ.

За формою та способом використання векселі поділяють на прості та переказні.

Простий вексель (соло - вексель) - це зобов'язання векседавця сплатити певну суму грошей пред'явнику векселя. Це по суті боргова розписка. В складанні простого векселя беруть участь дві особи: боржник і кредитор. Боржник (векседавець) виписує вексель, в якому

зобов'язується особисто сплатити суму боргу у зазначений термін, підписує його і передає своєму кредитору (векселедержателю).

Переказний вексель (тратта) - це наказ векселедавця платнику виплатити певну суму коштів третій особі - пред'явнику векселю. Як правило, в складанні переказного векселю беруть участь три суб'єкти: векселедавець, платник по векселю та векселедержатель.

Векселедавець (трасант) - це особа, яка виписує вексель з наказом здійснити платіж.

Платник по векселю (трасат) - це особа, якій адресовано наказ об оплаті векселя.

Векселедержатель (ремітент) - це власник векселя, який отримує по ньому гроші.

Важливою особливістю векселю є передача прав по ньому іншій особі, яка здійснюється шляхом спеціального надпису, що має назву індосамент. Особа, що здійснює індосамент, має назву індосант, а особа на користь якої здійснюється індосамент — індосат. Існують такі види індосаменту: бланковий та іменний.

Бланковий індосамент позначає, що індосант ставить на ньому тільки свій підпис. Такий вексель може бути передано любій особі, яка стає його власником.

При **іменному індосаменті** індосант перед своїм підписом вказує конкретну особу, до якої переходять права по векселю.

Векселя можуть купуватися банком. Банк, придбавши вексель за іменним індосаментом, терміново його сплачує пред'явникові, а платіж отримує тільки з настанням зазначеного у векселі строку. За достроковий платіж банк утримує з номінальної суми векселю певну винагороду, яка має назву **дисконт**.

Вексельна форма розрахунків передбачає участь у них банків. Банки можуть виконувати два види операцій: інкасування та доміціляцію.

Інкасування векселя - це виконання банком доручення власника векселя щодо стягування платежу з боржника.

Доміціляція векселя - це доручення векселедавця або трасата банку оплатити вексель у встановлений строк за рахунок суми, внесеної в банк, або за рахунок залишку коштів на його рахунку в банку.

Останньою стадією обороту векселя є його оплата. Ремітент пред'являє вексель до оплати або в встановлений день, або в два наступних дня. Вексель може бути пред'явлено до оплати двома способами: безпосередньо трасату або в свій банк на інкасо. У першому випадку трасат виписує розрахунковий чек або платіжне доручення на суму векселя. В другому випадку ремітент виписує платіжну вимогу - доручення.

Важливим моментом у обороті векселя є відмова в оплаті. В цьому випадку ремітент має право оформити його спеціальним документом "Акт про протест векселя", який оформлюється у нотаріуса і дає йому змогу звернутися до суду.

Тестові завдання для самоперевірки.

1. Кошти підприємства підлягають зберіганню в банку:

- а) обов'язково;
- б) необов'язково;
- г) за бажанням підприємства;
- в) обов'язково за виключенням ліміту.

2. При здійсненні розрахункових операцій підприємство обирає форму розрахунків:

- а) за вказівкою вищих органів;
- б) самостійно;
- в) за домовленістю з партнером;
- г) за вказівкою комерційного банку.

3. Укажіть правильне визначення терміну "платіжне доручення":

- а) письмове боргове зобов'язання, яке дає право вимагати від боржника сплати відповідної суми;

- б) письмове доручення власника рахунку перерахувати відповідну суму зі свого рахунку на рахунок одержувача коштів;
- в) комбінований документ, який містить вимогу постачальника та доручення платника;
- г) боргове зобов'язання щодо сплати податків до бюджету.

4. Хто такий ремітент?

- а) це особа, яка видала переказний вексель;
- б) це особа, яка отримує гроші по векселю;
- в) це особа, яка підтверджує оплату векселю;
- г) це особа, яка зобов'язана сплатити за переказним векселем.

5. Акредитив призначений для розрахунків:

- а) з комерційним банком;
- б) з податковою інспекцією;
- в) з одним постачальником;
- г) з кількома постачальниками.

6. Розрахунки за товарними операціями - це:

- а) розрахунки підприємств з бюджетом;
- б) розрахунки з кредитними установами;
- в) відрахування до позабюджетних фондів;
- г) платежі за реалізовану продукцію, виконані роботи, надані послуги.

7. Готівка для видачі заробітної плати може зберігатися в касі протягом:

- а) 5 робочих днів;
- б) 3 робочих днів;
- в) одного робочого дня;
- г) постійно.

8. Який документ не потрібно подавати в банк для відкриття рахунків в банку:

- а) заяву на відкриття рахунку;
- б) баланс підприємства;
- в) свідоцтво про державну реєстрацію в органах державної влади;
- г) карту зі зразками підписів керівних осіб, та зразком печатки підприємства.

9. Вкажіть правильне визначення терміну "вексель":

- а) доручення банку покупця банку постачальника здійснити оплату рахунків постачальника;
- б) письмове зобов'язання сплатити вказану суму у відповідний термін власнику векселя;
- в) комбінований документ, який містить вимогу постачальника та доручення платника;
- г) доручення одного банку іншому здійснювати залік взаємної заборгованості.

10. Строк дії акредитиву встановлюється:

- а) покупцем самостійно;
- б) по узгодженню між покупцем та постачальником;
- в) встановлюється комерційним банком;
- г) встановлюється НБУ.

11. Платіжна вимога — доручення виписується:

- а) постачальником;
- б) постачальником та покупцем, у випадку згоди останнього оплатити за нею;
- в) банком постачальника;
- г) покупцем.

12. Що таке індосамент?

- а) це гарантія векселедавця щодо сплати векселю;
- б) опротестування векселю;
- в) це надпис, за допомогою якого права по векселю надходять до іншого ремітенту;
- г) це покупка векселя банком з метою отримання доходу.

ТЕМА 3. ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА, ЇХ ЗМІСТ ТА РОЗРАХУНОК.

- 3.1. Доходи підприємства, їх характеристика та склад.
- 3.2. Витрати підприємства, їх характеристика та склад.
- 3.3. Фінансові результати діяльності підприємства, їх розрахунок.
- 3.4. Сутність і методи обчислення рентабельності.

3.1. Доходи підприємства, їх характеристика та склад.

У процесі виробничо-господарської діяльності підприємства постійно здійснюється кругообіг коштів. Укладання коштів у виробництво з метою виготовлення продукції і отримання доходу від її реалізації характеризує кругообіг коштів підприємства.

Грошові доходи потрібні підприємству для того, щоб відшкодувати витрати виробництва й обігу, для своєчасного виконання обов'язків перед бюджетом, банками та іншими суб'єктами господарювання, отримання прибутку для здійснення розширеного відтворення, тому питання забезпечення грошових надходжень у повному обсязі є найважливішою стороною діяльності підприємства.

В зв'язку з переходом України на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку відбулися істотні зміни в класифікації доходів підприємств.

Доходи підприємства поділяються за видами діяльності (рис.7.) Розрізняють звичайну та надзвичайну діяльність підприємства.

Звичайна діяльність - це будь-яка діяльність, що здійснюється підприємством у відповідності з його статутом. Прикладом звичайної діяльності буде виробництво та реалізація продукції, розрахунки із постачальниками, працівниками, банком, податковими органами, курсові різниці по операціям з валютою та ін.

Надзвичайна - передбачає події або операції, які відбуваються без участі підприємства і нерегулярно (стихійне лихо, пожежа землетрус та ін.).

Звичайна діяльність в свою чергу поділяється на основну (операційну) діяльність та іншу діяльність.

Основна або операційна діяльність — це операції, які пов'язані з виробництвом продукції, наданням послуг, що є визначальною метою створення підприємства та забезпечують основну частину його доходу.

Інша діяльність включає фінансову та інвестиційну діяльність.

Під фінансовою діяльністю розуміють діяльність, яка призводить до змін розміру і складу власного та позикового капіталу підприємства.

Інвестиційною діяльністю вважають придбання та реалізацію тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не входять до складу еквівалентів грошових коштів.

Наведена класифікація дає можливість визначити чи забезпечено підприємство необхідними власними коштами для здійснення основної діяльності

Рис. 7. Види діяльності підприємства

Визначення доходів підприємства трактується у відповідності з П(С)БО 15 "Дохід".

Доходи — це збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до збільшення власного капіталу.

Доходи підприємства включають такі статті:

1. Доход від реалізації продукції (робіт та послуг);
2. Інші операційні доходи;
3. Доход від участі в капіталі;
4. Фінансові доходи;
5. Інші доходи;
6. Надзвичайні доходи.

1. Доход від реалізації продукції (робіт та послуг)

Доход (виручка) від реалізації продукції (робіт та послуг) - це сума грошових коштів, яка надійшла або повинна надійти на рахунок підприємства за реалізовану продукцію, виконані роботи та надані послуги. Він розраховується методом прямого розрахунку по кожному виду продукції, виходячи з обсягу реалізованої продукції та реалізаційних цін. Таким чином, на доход від реалізації впливають такі фактори:

- обсяг реалізації продукції;
- реалізаційні ціни;
- асортимент продукції;
- строки документообігу;
- стан платіжної дисципліни тощо.

2. Інші операційні доходи

До них належать: доход від реалізації іноземної валюти, доход від реалізації оборотних активів (виробничих запасів, МШП, допоміжних матеріалів та ін. видів матеріальних запасів, які зараз непотрібні підприємству), доход від оренди майна, штрафи, пені, неустойки, які отримані підприємством внаслідок порушення фінансових та господарських зобов'язань іншими суб'єктами господарювання та інші.

3. Доход від участі в капіталі.

Це доход, який отримано підприємством внаслідок інвестування коштів в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, облік яких ведеться методом участі в капіталі.

4. Фінансові доходи.

До їх складу входять: отримані дивіденди по цінним паперам інших підприємств, випуск власних цінних паперів, отримання відсотків по депозитним рахункам.

5. Інші доходи.

До них належать: доход від реалізації необоротних активів і майнових комплексів, доход від безоплатно отриманих активів, доход від неопераційних курсових різниць тощо.

6. Надзвичайні доходи включають суми відшкодувань, які надійшли від страхових організацій або з державного бюджету. Страхове відшкодування надається у разі страхування майна підприємства.

3.2. Витрати підприємства, їх характеристика та склад

Витрати підприємства визначаються у відповідності з П(С)БО 16 "Витрати".

Витрати - це зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу.

Витрати підприємства включають такі статті:

1. Операційні витрати.
2. Інші операційні витрати.
3. Втрати від участі в капіталі.
4. Фінансові витрати.
5. Інші витрати.
6. Надзвичайні витрати.

1. Операційні витрати.

Вони містять такі витрати: собівартість реалізованої продукції, адміністративні витрати, витрати на збут.

Собівартість реалізованої продукції — це виробнича собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг). Виробничу собівартість утворюють витрати на виробництво продукції.

Витрати на виробництво продукції класифікуються за економічними елементами і статтями калькуляції.

Під економічними елементами витрат розуміють сукупність однорідних витрат у грошовому виразі за їх видами (це групування дозволяє відповісти на питання, що витрачено на даний об'єкт).

За економічними елементами витрати групуються на:

- матеріальні витрати (сировина, матеріали, запасні частини, нафтопродукти, тара, енергія усіх видів та ін.)
- витрати на оплату праці (основна і додаткова оплата праці, премії та заохочення, оплата відпусток та ін.);
- відрахування на соціальні заходи (на обов'язкове пенсійне страхування, на обов'язкове соціальне страхування);
- амортизація основних засобів і нематеріальних активів.

Статті калькуляції показують, як формуються витрати для визначення собівартості продукції - одні витрати показуються за їх видами (елементами), інші - за комплексними статтями (включають декілька елементів). При цьому один елемент витрат може бути в декількох статтях калькуляції.

За статтями калькуляції витрати групуються на:

- прямі матеріальні витрати;
- прямі витрати на оплату праці;
- інші прямі витрати;
- загальновиробничі витрати.

Перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) установлює підприємство.

Адміністративні витрати - це загальногосподарські витрати, пов'язані з управлінням та обслуговуванням підприємства (витрати на утримання адміністративно-управлінського персоналу, витрати на службові відрядження, поштово-телеграфні, канцелярські витрати та інші).

Витрати на збут - витрати підприємства, пов'язані з реалізацією продукції (транспортування продукції, витрати на пакувальні матеріали, тару, рекламу тощо).

2. Інші операційні витрати.

До них належать: сумнівна (безнадійна) дебіторська заборгованість, собівартість реалізованих виробничих запасів, втрати від знецінення запасів, нестачі і втрати від псування цінностей, втрати від операційних курсових різниць, визнані пені, штрафи, неустойки, виплата матеріальної допомоги, витрати на утримання об'єктів соціально-культурного призначення тощо.

3. Втрати від участі в капіталі.

Це збиток, спричинений інвестиціями в асоційовані або спільні підприємства, облік яких провадиться методом участі в капіталі.

4. Фінансові витрати.

До їх складу входять: витрати на проценти за користування позиками банку та інші витрати підприємства, пов'язані із залученням позикового капіталу.

5. Інші витрати.

До них належать: собівартість реалізованих необоротних активів та майнових комплексів, списання необоротних активів, втрати від неопераційних курсових різниць, уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій, виплати страхових сум та страхових відшкодувань тощо).

6. Надзвичайні витрати.

До їх складу входять: як прямі втрати за наслідками цих подій, так і витрати на здійснення заходів, пов'язаних із запобіганням та ліквідацією таких наслідків.

3.3. Фінансові результати діяльності підприємства, їх розрахунок.

Фінансові результати діяльності підприємства відображаються у таких категоріях, як прибуток або збиток. Визначення фінансових результатів діяльності трактується в П(С)БО 3 "Звіт про фінансові результати". Якщо доходи перевищують пов'язані з ними витрати, то результатом є прибуток, в протилежному випадку - збиток.

Прибуток - це одна із основних категорій товарного виробництва. Він є об'єктивною економічною категорією, так як на його формування впливають об'єктивні процеси, які відбуваються у суспільстві, у сфері виробництва й розподілу валового внутрішнього продукту. Таким чином, **прибуток за економічним змістом** - це грошовий вираз частини вартості додаткового продукту. Підприємство одержує прибуток після того, як втілена у створену в продукті вартість буде реалізована і набере грошової форми.

Водночас прибуток — це підсумковий показник, результат фінансово-господарської діяльності підприємства, тобто показник, який формується на мікрорівні.

Прибуток як кінцевий фінансовий результат діяльності підприємства являє собою різницю між загальною сумою отриманих доходів та витрат підприємства на виробництво і реалізацію продукції.

Як кожна економічна категорія, прибуток виконує певні функції, які є відображенням його сутності (рис. 8.).

Рис. 8. Функції прибутку

Прибуток як основа інвестиційних рішень позначає, що за прибутком визначається прийнятий для інвестора рівень дохідності активів підприємства для порівняння з альтернативними варіантами напрямку інвестування.

Оціночна функція полягає в тому, що через абсолютні та відносні показники прибутку оцінюється «виробнича та фінансова діяльність підприємства, оскільки відбиває ступінь його активності та фінансового благополуччя. В ньому відображаються усі аспекти діяльності підприємства: продуктивність праці, ступінь використання виробничих фондів, трудових, матеріальних та фінансових ресурсів.

Прибуток як джерело формування фінансових ресурсів позначає, що, по-перше він використовується на формування фінансових ресурсів держави, по-друге, для формування фінансових ресурсів самих підприємств для забезпечення господарської діяльності.

Стимулююча функція міститься в задоволенні матеріальних і соціальних потреб працівників підприємства, сплаті дивідендів, благодійної діяльності тощо.

В умовах переходу до ринкової економіки роль прибутку значно посилюється. Справа в тому, що підприємство любой форми власності, отримав фінансову самостійність та незалежність, само вирішує, на які цілі і у яких розмірах використовувати прибуток, який залишається в його розпорядженні. Але одночасно фінансова постійність позначає і підвищення відповідальності за раціональне формування та ефективне використання прибутку підприємства.

Прибуток синтезує в собі фінансові результати підприємства від різних сфер діяльності: операційної (основної), фінансової та інвестиційної. Отже, процес розрахунку прибутку(збитку) може бути поділений на такі етапи:

1. Визначення чистого доходу (виручки) від реалізації продукції, робіт та послуг (далі - продукції).
2. Розрахунок валового прибутку (збитку).
3. Визначення фінансового результату - прибутку (збитку) від основної (операційної) діяльності.
4. Розрахунок прибутку (збитку) від звичайної діяльності до оподаткування.
5. Визначення прибутку (збитку) від звичайної діяльності.
6. Визначення чистого прибутку (збитку) звітного періоду.

Етап 1. Визначення чистого доходу (виручки) від реалізації продукції.

Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції визначається шляхом вирахування з доходу (виручки) від реалізації продукції податку на додану вартість, акцизного збору та інших відрахувань.

У статтях "Податок на додану вартість" та "Акцизний збір" вказуються суми податків, які були включені до складу доходу від реалізації продукції.

Етап 2. Розрахунок валового прибутку (збитку).

Валовий прибуток (збиток) розраховується як різниця між чистим доходом від реалізації продукції і собівартістю реалізованої продукції.

Етап 3. Визначення прибутку (збитку) від операційної (основної) діяльності.

Прибуток (збиток) від операційної діяльності визначається як алгебраїчна сума валового прибутку (збитку), іншого операційного доходу, адміністративних витрат, витрат на збут та інших операційних витрат.

Етап 4. Розрахунок прибутку (збитку) від звичайної діяльності до оподаткування.

Прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування визначається як алгебраїчна сума прибутку (збитку) від операційної діяльності, фінансових та інших доходів (прибутків), фінансових та інших витрат (збитків).

Етап 5. Розрахунок прибутку (збитку) від звичайної діяльності.

Прибуток від звичайної діяльності визначається як різниця між прибутком від звичайної діяльності до оподаткування та сумою податку на прибуток. Збиток від звичайної діяльності дорівнює збитку від звичайної діяльності до оподаткування та сумі податку на прибуток. У статті "Податок на прибуток" вказується сума податку на прибуток, визначена згідно з діючим законодавством.

Етап 6. Розрахунок чистого прибутку (збитку) звітного періоду.

Чистий прибуток (збиток) розраховується як алгебраїчна сума прибутку (збитку) від звичайної діяльності, надзвичайного доходу та надзвичайних витрат.

Розглянута схема обчислення чистого прибутку має важливе значення для аналізу та прийняття господарських рішень. Але треба мати на увазі, що прибуток є об'єктом оподаткування. У зв'язку з цим державні органи регламентують методику обчислення оподаткованого прибутку (рис. 9.). Установлена методика його визначення безпосередньо не пов'язана з формуванням прибутку підприємства як показника фінансового результату їхньої діяльності.

Прибуток для цілей оподаткування обчислюється шляхом вирахування із валового доходу валових витрат та амортизаційних відрахувань. При цьому валовий дохід підприємства - це сума доходів від усіх видів діяльності, отриманих протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній і нематеріальній формі як на території України, так і за її межами. Валовий дохід коригується на суми непрямих податків, а також окремих видів доходів згідно діючого законодавства. Валові витрати - це сума будь-яких витрат, пов'язаних з підготовкою, організацією, веденням виробництва, реалізацією продукції, сплачених податків, зборів, які входять до складу собівартості продукції тощо. Амортизаційні відрахування відокремлено із загальної суми витрат, оскільки нарахування їх контролюється відповідними органами в особливому порядку.

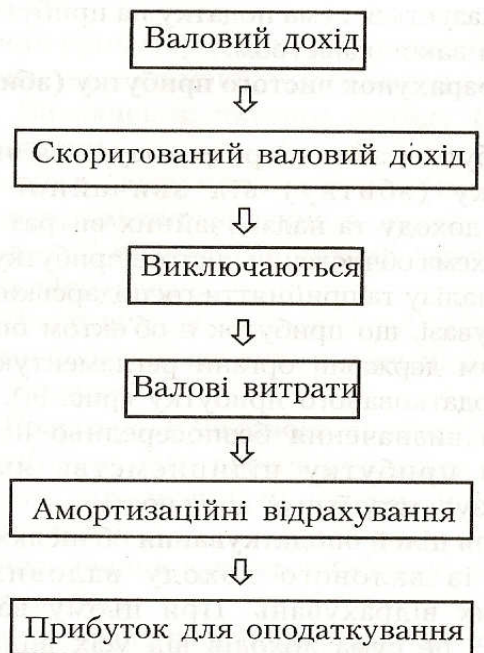

Рис. 9. Схема визначення прибутку для цілей оподаткування

Отриманий підприємством чистий прибуток є об'єктом розподілу. При його розподілі повинно забезпечуватися як формування доходів держави, так і покриття потреб підприємства, пов'язаних з його економічним та соціальним розвитком. Таким чином, можна визначити основні принципи розподілу прибутку в ринкових умовах господарювання:

- можливість виконання фінансових зобов'язань перед державою;
- вилучення відповідної суми прибутку державою до бюджету повинно здійснюватися за твердими невисокими ставками;
- максимальне забезпечення виробничих, матеріальних та соціальних потреб підприємства.

Чистий прибуток поступає в повне розпорядження підприємства та використовується згідно з його статутом та рішеннями власників.

Він може спрямовуватися на:

- розподіл між власниками цінних паперів у вигляді нарахування дивідендів;
- на поповнення статутного капіталу;
- на відрахування в резервний капітал;
- та інші цілі.

Так, прибуток, який йде на поповнення статутного капіталу, може використовуватися на збільшення майна підприємства шляхом фінансування об'єктів виробничого та невиробничого напрямків, придбання техніки, устаткування, фінансування приросту оборотних активів тощо.

За рахунок резервного капіталу можуть покриватися невідшкодовані збитки від стихійного лиха, нестача власних оборотних активів, погашатися безнадійна дебіторська заборгованість, сплачуватися дивіденди по привілейованим акціям у разі відсутності прибутку та інші.

Частка прибутку може залишатися нерозподіленою. Сума нерозподіленого прибутку поточного року розраховується таким чином: до нерозподіленого прибутку минулого року додається чистий прибуток поточного року та вираховуються: дивіденди за поточний рік і внески

на поповнення резервного капіталу. Він свідчить про фінансову стійкість підприємства, про наявність джерела для подальшого розвитку.

Якщо підприємство отримало збитки, то їх списання здійснюється за рахунок нерозподіленого прибутку минулих років, резервного, пайового чи додаткового капіталу. Сума непокритого збитку зменшує власний капітал підприємства.

3.4. Сутність і методи обчислення рентабельності.

Показники фінансових результатів характеризують абсолютну ефективність господарювання на підприємстві. Разом з абсолютною оцінкою розраховують також відносні показники ефективності (доходності) господарювання - показники рентабельності. Рентабельність у загальній формі розраховується як відношення прибутку до витрат (ресурсів). Існують різні показники рентабельності залежно від того, які саме прибуток і ресурси (витрати) використовують у розрахунках. Показники рентабельності характеризують ефективність усіх видів, діяльності підприємства: операційну, фінансову та інвестиційну, що відповідає інтересам усіх учасників економічного процесу.

Розраховуються наступні показники рентабельності.

Рентабельність реалізації (продажу) розраховується за такою формулою:

$$\text{Рентабельність реалізації} = \frac{\text{валовий прибуток}}{\text{чистий дохід від реалізації}} \times 100; \quad (3.1)$$

Цей показник характеризує ефективність підприємницької діяльності: скільки прибутку приносить кожна гривня реалізованої продукції.

Рентабельність виробничої діяльності (окупність витрат) визначається за такою формулою:

$$\text{Рентабельність виробничої діяльності} = \frac{\text{валовий прибуток}}{\text{собівартість реалізованої продукції}} \times 100; \quad (3.2)$$

Цей показник показує, скільки підприємство має прибутку з кожної гривні, витраченої на виробництво і реалізацію продукції.

Рентабельність капіталу (активів) розраховується за наступною формулою:

$$\text{Рентабельність капіталу} = \frac{\text{чистий прибуток}}{\text{підсумок балансу}} \times 100; \quad (3.3)$$

Цей показник характеризує, наскільки ефективно підприємство використовує свій капітал (активи) для отримання прибутку, тобто показує який прибуток приносить кожна гривня, вкладена в капітал (активи) підприємства.

Рентабельність основного капіталу визначається за такою формулою:

$$\text{Рентабельність основного капіталу} = \frac{\text{чистий прибуток}}{\text{основний капітал}} \times 100; \quad (3.4)$$

Цей показник показує, який прибуток приносить кожна гривня, вкладена в основний капітал підприємства.

Рентабельність оборотного капіталу розраховується за наступною формулою:

$$\text{Рентабельність оборотного капіталу} = \frac{\text{чистий прибуток}}{\text{оборотний капітал}} \times 100; \quad (3.5)$$

Цей показник показує, який прибуток приносить кожна гривня, вкладена в оборотний капітал підприємства.

Рентабельність власного капіталу визначається за такою формулою:

$$\text{Рентабельність власного капіталу} = \frac{\text{чистий прибуток}}{\text{власний капітал}} \times 100; \quad (3.6)$$

Цей показник характеризує ефективність використання підприємством власного капіталу.

Норма прибутку розраховується за такою формулою:

$$\text{Норма прибутку} = \frac{\text{чистий прибуток}}{\text{середньорічна вартість основних виробничих та оборотних засобів}} \times 100; \quad (3.7)$$

Цей показник показує, скільки чистого прибутку отримано з кожної гривні основних виробничих та оборотних засобів.

Межа рентабельності не встановлюються, а основними факторами підвищення рентабельності можуть бути:

- ріст прибутку;
- зменшення вартості основних виробничих та оборотних засобів.

Сукупність показників рентабельності всебічно відбиває ефективність виробничої (операційної), інвестиційної і фінансової діяльності підприємства і відповідає інтересам усіх учасників економічного процесу.

Тестові завдання для самоперевірки.

1. Назвіть фактор, який не впливає на валовий прибуток:

- а) обсяг реалізації продукції;
- б) витрати на збут;
- в) собівартість реалізованої продукції;
- г) рівень середньореалізаційних цін.

2. Назвіть показники, які слід використати для обчислення чистого доходу від реалізації продукції.

- а) дохід від реалізації продукції, ПДВ, акцизний збір та інші вирахування з доходу;
- б) чистий дохід від реалізації продукції та собівартість реалізованої продукції;
- в) прибуток від звичайної та надзвичайної діяльності;
- г) прибуток від фінансової та інвестиційної діяльності.

3. Назвіть напрямки використання чистого прибутку.

- а) сплата податку на прибуток;
- б) сплата відрахувань до позабюджетних фондів;
- в) сплата ПДВ та акцизного збору;
- г) сплата дивідендів на акції, відрахування до резервного капіталу.

4. До якого виду доходів можна віднести дохід, отриманий підприємством від оренди майна?

- а) до інших операційних доходів;
- б) до доходів від фінансової діяльності;
- в) до доходів від інвестиційної діяльності;
- г) до надзвичайних доходів.

5. Доход від реалізації продукції - це:

а) сума коштів, що надійшла або повинна надійти на рахунок підприємства за реалізовану продукцію;

- б) сума коштів, що надійшла на рахунок підприємства внаслідок фінансової діяльності;
- в) сума коштів, що надійшла на рахунок підприємства внаслідок інвестиційної діяльності;
- г) перевищення грошових доходів підприємства над собівартістю продукції.

6. Назвіть витрати підприємства, які не можна відносити на собівартість реалізованої продукції?

- а) витрати на заробітну плату згідно зі встановленими тарифами;
- б) витрати на збут;
- в) відрахування до позабюджетних фондів;
- г) матеріальні витрати.

7. До якого виду доходів можна віднести отримання відсотків по депозитним рахункам?

- а) від операційної діяльності;
- б) від фінансової діяльності;
- в) від інвестиційної діяльності;
- г) від надзвичайної діяльності.

8. Який фактор не впливає на чистий дохід від реалізації продукції?

- а) обсяг реалізації продукції;
- б) ПДВ та акцизний збір;
- в) норми амортизаційних відрахувань;
- г) реалізаційні ціни.

9. Назвіть показники, які слід використати для обчислення валового прибутку:

- а) дохід від реалізації продукції, ПДВ, акцизний збір та інші вирахування з доходу;
- б) чистий дохід від реалізації продукції та собівартість реалізованої продукції;
- в) прибуток від звичайної та надзвичайної діяльності;
- г) прибуток від фінансової та інвестиційної діяльності.

10. До якої статті витрат будуть віднесені втрати від знецінення запасів?

- а) адміністративні витрати;
- б) собівартості реалізованої продукції;
- в) фінансових витрат;
- г) інші операційні витрати.

ТЕМА 4. ОБОРОТНИЙ КАПІТАЛ ПІДПРИЄМСТВА

4.1. Сутність оборотного капіталу та особливості його кругообігу.

4.2. Класифікація та організація оборотного капіталу.

4.3. Визначення потреби в оборотному капіталі.

4.4. Джерела формування оборотного капіталу.

4.5. Показники стану та використання оборотного капіталу.

4.1. Сутність оборотного капіталу та особливості його кругообігу.

Оборотний капітал займає значну питому вагу в загальній сумі капіталу. Від раціональності його розміщення та ефективності використання в більшості залежить успіх підприємства. Тому в процесі обліково - аналітичних досліджень оборотного капіталу важливо визначити його сутність, значення в умовах розширеного відтворення та методика якісного і кількісного обчислення. Але, перш за все, слід визначитись з термінологією цієї категорії.

В сучасній економічній літературі існують різні терміни визначення оборотного капіталу - оборотні активи, оборотні кошти, оборотні засоби тощо. По-перше, використання терміну

"капітал" для характеристики активів має багато серйозних підстав - в більшій ступені підкреслюється фінансова природа об'єкту уваги фінансового менеджера або бухгалтера. По-друге, вони підспудно повинні оперувати такими поняттями, які їх найбільш цікавлять, вкладаючи або фінансову, або предметно-майнову природу категорії, або її обліковий зміст.

У зв'язку з цим, найчастіше можна натрапити на такі визначення оборотного капіталу.

По-перше, це активи, які протягом одного виробничого циклу або календарного року можуть бути перетворені на гроші.

По-друге, це засоби, які являють собою авансовану у грошовій формі вартість для планомірного створення і використання оборотних виробничих фондів і фондів обігу у мінімально необхідних розмірах, які забезпечують виконання підприємством виробничої програми і своєчасного здійснення розрахунків.

По-третє, це кошти, які підприємство авансує в оборотний капітал з метою забезпечення безперервного виробництва продукції та отримання прибутку.

Взагалі поняття "капітал" виступає в трьох формах: грошовій, продуктивній і товарній. Найбільш широке, загальне поняття капіталу, відповідає його грошовій формі. В економічній теорії "грошовий капітал" розглядається як вартісна форма всього капіталу, а не лише, як певна сума грошей, що спрямовується в процесі господарсько-підприємницької діяльності на придбання засобів виробництва і предметів праці.

Таким чином, оборотний капітал перебуває у постійному русі, обслуговуючи всі стадії виробничого процесу. При цьому традиційно виділяють такі стадії: грошову (Г), виробничу (В) і товарну (Т).

На першій стадії (грошовій) під час авансування коштів здійснюється придбання й нагромадження необхідних виробничих запасів. На виробничій стадії відбувається виробниче споживання запасів та створення продукції у розмірі використаних виробничих запасів, витрат на оплату праці та пов'язаних з ними витрат. Результатом цієї стадії є випуск готової продукції. На третій стадії (товарній) готова продукція у процесі реалізації приймає грошову форму. Дохід від реалізації є прямим підтвердженням корисності створеної вартості.

Грошова форма, якої набирає оборотний капітал, на третій стадії кругообігу, одночасно стає початковою стадією наступного кругообігу капіталу.

Кругообіг оборотного капіталу і створення нової вартості відбувається за схемою:

$$Г - Т \dots В \dots Т^1 - Г^1$$

Крапки (...) означають, що обіг капіталу перервано, але процес їх кругообігу продовжується в сфері виробництва. Мету функціонування капіталу буде досягнуто тоді, коли $Г^1 = Г + \Delta Г$, тобто, коли відбудеться приріст грошей порівняно з авансовою сумою.

Отже, самозростання капіталу відбувається в процесі кругообігу оборотного капіталу, який проходить різні стадії і набирає різних форм. Чим менше часу оборотний капітал перебуває в тій чи іншій формі (грошовій, виробничій, товарній), тим вища ефективність його використання і навпаки.

Склад і розміщення оборотного капіталу залежить від того, в якій сфері він функціонує: виробнича, торгово-посередницька, сфера послуг (у т. ч. фінансових). У виробничій сфері оборотний капітал авансується в оборотні виробничі фонди і фонди обігу (рис. 10). Тобто, оборотний капітал, оборотні фонди і фонди обігу існують в єдності і взаємозв'язку, але між ними є суттєві відмінності, які зводяться до наступного.

Оборотний капітал постійно знаходиться на всіх стадіях діяльності підприємства, в той час, як оборотні фонди проходячи виробничий процес, замінюються все новими партіями сировини, палива, матеріалів. Виробничі запаси, будучи частиною оборотних фондів, переходять у процес виробництва, перетворюються у готову продукцію і залишають підприємство. Оборотні фонди повністю споживаються у процесі виробництва, переносять свою вартість на готовий продукт. Їх сума може у десятки разів перевищувати суму оборотного капіталу, що забезпечує при здійсненні кожного кругообігу переробку або споживання нової партії предметів праці і залишається у господарстві закінчивши кругообіг.

Оборотні фонди безпосередньо приймають участь у створенні нової вартості, а оборотний капітал — не прямо, а через оборотні фонди. Якби оборотний капітал прямо і безпосередньо приймав участь у створенні нового продукту, то він поступово зменшувався би і при закінченні кругообігу повинен був би зникнути.

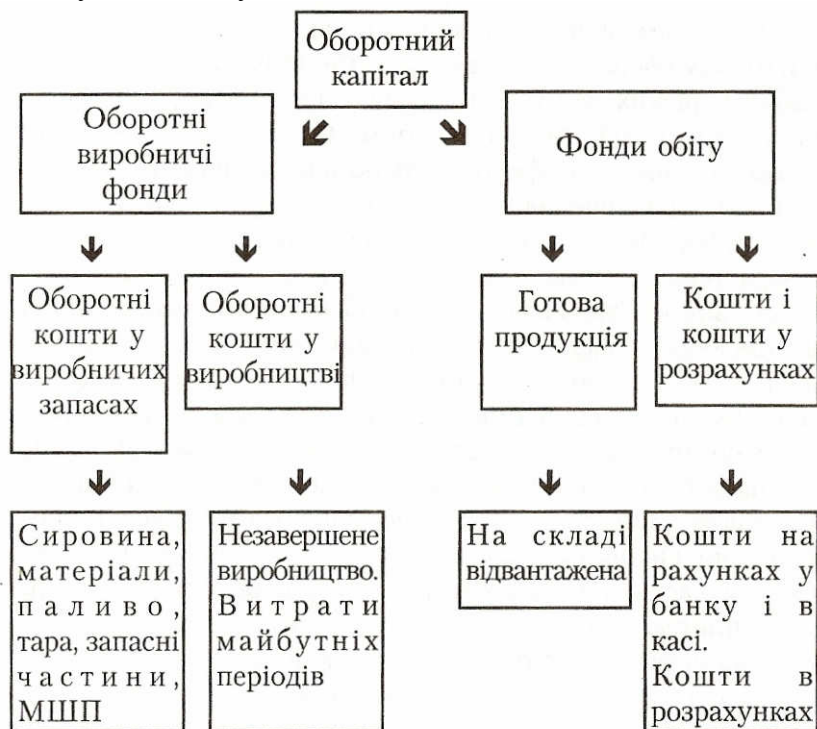

Рис. 10. Склад і розміщення оборотного капіталу

Оборотні фонди, являючи собою споживчу вартість, виступають в одній формі - продуктивній. Оборотний капітал не лише послідовно приймає різні форми, але і постійно в певних частинах перебуває у цих формах.

Порівняння оборотного капіталу з фондами обігу, які є функціональною формою оборотного капіталу на стадії обігу, приводить до таких результатів. Кругообіг фондів підприємства завершується процесом реалізації продукції. Для нормального функціонування цього процесу воно одночасно з основними і оборотними засобами повинні мати фонди обігу. Обороти фондів обігу нерозривно пов'язаний з оборотом оборотних фондів і є його продовженням і завершенням. Здійснюючи кругообіг, ці фонди переплітаються, створюючи загальний оборот, у процесі якого вартість оборотних фондів, що перенесена на готовий продукт, переходить із сфери виробництва в сферу обігу, а вартість фондів обігу у розмірі авансової вартості - із сфери обігу в сферу виробництва. Так здійснюється єдиний оборот авансованих засобів, проходячи через різні функціональні форми і повертаючись, у вихідну грошову форму. Оборотний капітал, здійснюючи кругообіг, із сфери виробництва, де він функціонує як оборотні фонди, переходить в сферу обігу, де він функціонує як фонди обігу.

Загальні риси кругообігу оборотного капіталу притаманні всім підприємствам, у тому числі й сільськогосподарським. Але, в аграрних формуваннях є свої певні особливості.

Перш за все, ці особливості пов'язані з тим, що у сільськогосподарському виробництві в процесі праці справу мають, як правило, з живими організмами, розвиток яких підпорядковано біологічним законам. В силу цього і проявляється перша і найсуттєвіша особливість у функціонуванні оборотного капіталу, оскільки, кошти авансуються на порівняно тривалий час, який вимірюється, в окремих випадках, роками.

Специфіка функціонування авансованих коштів у сільськогосподарському виробництві полягає не тільки в нерівномірності вкладання засобів у виробничий процес, але й у їхньому нарощуванні аж до заключної стадії кругообігу. Ця особливість породжує неоднакову тривалість закріплення різних частин авансованих коштів у кругообігу. Та частина коштів, яка вкладається у першій частині виробничого процесу, знаходиться в кругообігу більше часу, ніж та, яка

вкладається у кінці. І загальна закономірність тут така, що чим далі від початку виробничого періоду вноситься основна маса засобів, тим ще більше їх потрібно для підтримання нормального кругообігу.

Важливою особливістю кругообігу коштів сільськогосподарських підприємств, яка значно відрізняє його від інших галузей народного господарства, є своєрідне вивільнення авансованих коштів. Перш за все це стосується галузі рослинництва. Так, вихід цієї продукції у першому кварталі майже відсутній. У другому кварталі він також залишається нездійсненим. В основному ж продукція надходить у третьому і четвертому кварталах, тобто на їх частку припадає більше 90 % загальнорічного обсягу продукції рослинництва.

Оборотний капітал, як і інші фінансові категорії, розкриває свою сутність при виконанні відповідних функцій (рис. 11).

Рис. 11. Функції оборотного капіталу

Виробнича функція забезпечує безперервність процесу виробництва при постійному процесі формування на підприємстві запасів матеріальних ресурсів. Платіжно-розрахункова функція оборотного капіталу передусім впливає на стан тієї частини коштів, яка вилучена до сфери обігу, впливає безпосередньо на стан розрахунків і в цілому на грошовий обіг.

4.2. Класифікація та організація оборотного капіталу

В практиці планування, обліку та аналізу оборотний капітал групується за такими ознаками.

1. В залежності від функціонування в процесі виробництва - оборотні виробничі фонди і фонди обігу. До оборотних виробничих фондів відносять виробничі запаси, молодняк тварин і тварини на відгодівлі, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів. Фонди обігу - це готова продукція і товари відвантажені, кошти в розрахунках з іншими підприємствами, грошові кошти.

Залежно від методів планування, практики контролю та управління оборотні кошти поділяються на нормовані та ненормовані.

За джерелами формування оборотні кошти поділяються на власні, позичені та залучені.

В залежності від ліквідності (швидкості перетворення на грошові кошти) - абсолютно ліквідні засоби: кошти в касі, на поточних і валютних рахунках в установах в банку, вкладені в цінні папери; швидко реалізовані оборотні засоби - дебіторська заборгованість; важко реалізовані оборотні засоби - запаси та затрати.

В залежності від ступеня ризику вкладення капіталу: оборотний капітал з мінімальним, малим, середнім, високим ризиком вкладення.

Мінімальний ризик вкладів стосується грошових коштів і короткострокових фінансових вкладень.

До оборотного капіталу з малим ризиком вкладень відносяться дебіторська заборгованість (за винятком сумнівної), виробничі запаси (за винятком залежалих), залишки готової продукції і товарів (за винятком тих, які не користуються попитом).

Оборотний капітал із середнім ризиком вкладень: малоцінні та швидкозношувані предмети, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів.

Оборотний капітал з високим ризиком вкладень: сумнівна дебіторська заборгованість, залежачі виробничі запаси, готова продукція і товари, які не користуються попитом.

6. В залежності від предметно-майнового змісту оборотний капітал поділяється на: предмети праці, готову продукцію і товари, грошові кошти та кошти в розрахунках.

7. В залежності від стандартів обліку та відображення в балансі підприємства: оборотні активи в запасах, грошових коштах, розрахунках та інших оборотних активах.

Класифікація оборотного капіталу має важливе значення, оскільки дає можливість підприємству раціонально його організувати та ефективно ним управляти.

Отже, організація оборотних активів є основоположною в загальному комплексі заходів щодо підвищення їх ефективності. Організація оборотних активів на підприємстві включає:

- визначення складу та структури оборотних активів;
- визначення потреби підприємства в оборотних активах;
- визначення джерел формування оборотних активів;
- відповідальність за зберігання та ефективне використання оборотних активів.

Система організації оборотних коштів побудована на певних принципах.

По-перше, надання підприємствам самостійності щодо розпорядження, управління оборотними коштами. Це означає оперативну самостійність у використанні оборотних коштів.

По-друге, визначення планової потреби та розміщення оборотних коштів за окремими елементами й підрозділами. Мається на увазі розрахунок оптимальної потреби в оборотних коштах, яка б забезпечила безперервність процесу виробництва, виконання планових завдань за ритмічної роботи (розробка норм тривалої дії та щорічних нормативів).

По-третє, коригування розрахованих і чинних нормативів з урахуванням вимог господарювання, що змінюються: обсягів виробництва, цін на сировину та матеріали; постачальників і споживачів; форм застосовуваних розрахунків.

По-четверте, раціональна система фінансування оборотних коштів. Це означає формування оборотних коштів за рахунок власних ресурсів і залучених коштів у розмірах, що забезпечують нормативний фінансовий стан підприємства.

По-п'яте, контроль за раціональним розміщенням і використанням оборотних коштів. Мається на увазі проведення аналізу ефективності кругообігу коштів, що використовуються, з метою прискорення їхнього обертання.

4.3. Визначення потреби підприємства в оборотному капіталі

Проблема визначення потреби в оборотному капіталі підприємств є важливою складовою частиною фінансового планування, так як нестача оборотних засобів призводить до неможливості своєчасного забезпечення виробничого процесу необхідними матеріальними ресурсами, а їх надлишок може призвести до фінансових втрат в результаті неефективного "заморожування" частки оборотного капіталу в надлишках запасів товарно-матеріальних цінностей.

Визначення потреби в оборотних засобах здійснюється через їх нормування. Норматив оборотних засобів встановлює їх мінімально-розрахункову суму, яка постійно необхідна підприємству для здійснення безперервності виробничо-підприємницької діяльності.

В практиці використовується декілька методів визначення потреби в оборотному капіталі: прямий, економічний (коефіцієнтний) та аналітичний.

Метод прямого розрахунку забезпечує розробку обґрунтованих норм і нормативів для кожного елемента оборотних засобів на певному підприємстві з урахуванням багатьох факторів, які пов'язані з особливостями постачання, виробництва та реалізації продукції.

У процесі нормування прямим методом визначаються індивідуальні і сукупні нормативи оборотних засобів. Індивідуальні нормативи являють собою нормативну потребу певних видів оборотних засобів, при яких підприємство може нормально здійснювати свою господарську діяльність. Індивідуальні нормативи встановлюються по таких видах матеріальних цінностей і витрат: тваринах на вирощуванні та відгодівлі; сировині та матеріалах; тарі та тарних матеріалах; паливо; будівельних матеріалах; запасних частинах; МШП; незавершеному виробництву; витратах наступних періодів; готовій продукції. Сукупний норматив оборотних засобів виражається сумою індивідуальних нормативів.

Визначення потреби в оборотному капіталі прямим методом передбачає виконання розрахунків на тривалий період, якщо раптово не змінюються асортимент продукції, технологія виробництва, умови постачання та збуту продукції. Обчислений методом прямого розрахунку

норматив щорічно коригується підприємством з урахуванням змін виробничої програми і швидкості обертання оборотного капіталу. Для корекції використовується економічний метод.

Особливість визначення потреби в оборотному капіталі економічним методом полягає в тім, що обчислений методом прямого розрахунку норматив на поточний рік ділять на дві частини. До першої відносять нормативи оборотних засобів за статтями, розмір яких прямо залежить від обсягу витрат на виробництво: сировина, матеріали, тара, незавершене виробництво, готова продукція (виробничий норматив). До другої частини включають ті статті нормованих оборотних засобів, розмір яких прямо не залежить від зміни витрат на виробництво: запасні частини, МШП, витрати майбутніх періодів (невиробничий норматив).

Для визначення нормативу оборотного капіталу на плановий рік виробничий норматив збільшується відповідно до темпів зростання виробничої програми в плановому періоді. Невиробничий норматив збільшується на 50 % від зростання виробничої програми. Отримана загальна сума нормативів зменшується на суму коштів, що вивільняються в результаті планового (прогнозного) прискорення обертання оборотного капіталу.

На відміну від методу прямого розрахунку, який є досить трудомістким, економічний метод не потребує виконання складних розрахунків. Метод прямого розрахунку застосовується на нових підприємствах, а також при необхідності виявлення непотрібних, надлишкових, неліквідних виробничих запасів; резервів скорочення тривалості виробничого циклу; причин нагромадження готової продукції на складах. Економічний метод розрахунку нормативу оборотного капіталу застосовується на діючих підприємствах. Його також доцільно використовувати на рівні галузевих міністерств, відомств, виробничих об'єднань у процесі перспективного планування або прогнозування.

В умовах стабільного стану економіки та низькому рівню інфляції розрахунок потреби в оборотному капіталі на більш або менш тривалий період часу можна виконувати аналітичним методом на підставі укрупнених розрахунків з використанням інформації про стан показників в попередні перед планові періоди. Отримані результати коректуються на очікувану тенденцію зростання виробництва.

Укрупненні розрахунки ведуться за декілька років (3-5) і усереднюються на підставі співвідношення:

$$\text{Пок} = \text{З} + \text{ПДВ} + \text{ДЗ} - \text{КЗ}, \quad (4.1.)$$

де Пок — потреба в оборотному капіталі;

З - запаси;

ПДВ — податок на додану вартість;

ДЗ, КЗ - відповідно дебіторська і кредиторська заборгованість.

Найбільш загальний метод розрахунку потреби в оборотному капіталі підприємства, який відноситься до аналітичного, може бути визначений на підставі формули:

$$\text{Пок} = \text{Р} \times \text{Кз}, \quad (4.2.)$$

де Р - обсяг реалізованої продукції, визначений в бізнес-плані,

Кз - коефіцієнт завантаження оборотних засобів за минулі періоди.

В практиці нормування оборотних активів допустимо використовувати комбінований підхід у використанні вказаних методів. Але, при цьому слід пам'ятати про деякі умовності при застосуванні аналітичного і економічного методів, і тому їх слід використовувати для корегування встановлених норм та нормативів в часових проміжках до чергового розрахунку із застосуванням методу прямого розрахунку.

4.4. Джерела формування оборотного капіталу

Важливим напрямком фінансової діяльності підприємства є визначення джерел формування оборотного капіталу. Усі джерела поділяють на три основні групи: власні та прирівняні до них, позичені, залучені.

Власні та прирівняні до них: наявність власних оборотних коштів та сталі пасиви.

Наявність власних оборотних коштів - це частка статутного капіталу підприємства. Величина власних оборотних коштів (ВОК) відповідно до П(С)БО 2 "Баланс" розраховується таким чином: з

суми розділу I пасиву балансу "Власний капітал" та суми розділу II "Забезпечення наступних виплат і платежів" вираховується сума показників розділу I активу "Необоротні активи".

Збільшення власних оборотних коштів здійснюється за рахунок чистого прибутку. Конкретна величина цього прибутку визначається в процесі фінансового планування на підприємстві і залежить від ряду факторів:

- розміру приросту нормативу оборотних коштів;
- загального обсягу прибутку в майбутньому періоді;
- можливості залучення позикових коштів;
- необхідності першочергового спрямування прибутку на інвестиційні процеси тощо.

Власні оборотні кошти призначені відігравати провідну роль у складі джерел формування, забезпечувати майнову і оперативну самостійність підприємства, яка є необхідною для рентабельної підприємницької діяльності.

Сталі пасиви - це кошти, які не належать господарству, але постійно перебувають в господарському обігу. До їх складу входять: мінімальна заборгованість з заробітної плати працівникам, відрахування на пенсійне страхування, на соціальне страхування, резерв майбутніх платежів. До їх використання за призначенням вони в сумі мінімального залишку є джерелом формування оборотних коштів підприємства. Нині в бухгалтерському балансу вони не відокремлюються. Але це не позначає, що вони відсутні на підприємстві.

До позичених джерел належать короткострокові кредити банку, які покривають тимчасову додаткову потребу підприємства в засобах.

Залучення позикових коштів обумовлено характером виробництва, складними розрахунково-платіжними відносинами, які виникли при переході до ринкової економіки, необхідністю поповнення нестачі власних оборотних активів та іншими об'єктивними причинами. Позичені кошти у вигляді кредитів використовуються більш ефективно, ніж власні оборотні кошти, тому що здійснюють більш швидкий кругообіг, мають цільове призначення, видаються на обумовлений термін та супроводжуються стягненням банківського відсотку. Ці причини примушують підприємство постійно слідкувати за рухом позикових коштів і результативністю їх використання.

До залучених джерел відносяться усі види кредиторської заборгованості: постачальникам, державному бюджету, позабюджетним фондам, по оплаті праці тощо. Виникнення кредиторської заборгованості пов'язано з нестачею власних оборотних коштів. Її наявність свідчить про те, що підприємство у своєму обороті використовує кошти інших суб'єктів господарювання. Однак необхідно розрізняти нормальну заборгованість, яка зумовлена чинним порядком розрахунків. Наприклад, заборгованість постачальникам за розрахунковими документами, строк оплати яких не настав або використання комерційного кредиту. Однак, на підприємстві може виникати й прострочена кредиторська заборгованість, яка виникає у разі порушення підприємством порядків і термінів здійснення платежів.

Джерела формування оборотного капіталу значною мірою визначають ефективність його використання. Встановлення оптимального співвідношення між власними і залученими джерелами, обумовленого специфічними особливостями кругообігу капіталу на тому чи іншому підприємстві, є важливим завданням системи управління. Достатній мінімум власних і позичених коштів повинен забезпечити безперервність руху оборотних активів на всіх стадіях кругообігу, що задовольняє потреби виробництва в матеріальних і грошових ресурсах, а також забезпечує своєчасні і повні розрахунки з постачальниками, бюджетом, банками та іншими ланками.

4.5. Показники стану і використання оборотного капіталу.

Стан оборотних коштів характеризується насамперед наявністю їх на певну дату і визначається безпосередньо по даним бухгалтерського балансу або більш детально по даним бухгалтерського синтетичного і аналітичного обліку.

Порівняння власних оборотних коштів з нормативом відображає нестачу або надлишок власних оборотних коштів (рис. 12).

Якщо фактична наявність більше ніж норматив, то це позначає надлишок власних оборотних коштів, якщо фактична наявність менша за норматив — то на підприємстві виникає нестача власних оборотних коштів.

Отже, на підприємствах великої уваги потребує проблема визначення нормативу власних оборотних коштів для встановлення розміру грошових коштів, авансованих у мінімальну потребу виробничих запасів, незавершеного виробництва та готової продукції.

В нових умовах господарювання підприємства всіх форм власності практично не відслідковують показники нормативів власних оборотних коштів, не здійснюють контроль за їх використанням. Відсутність такого контролю спричинило не тільки викривлення структури оборотного капіталу, а й збільшення тривалості його обороту.

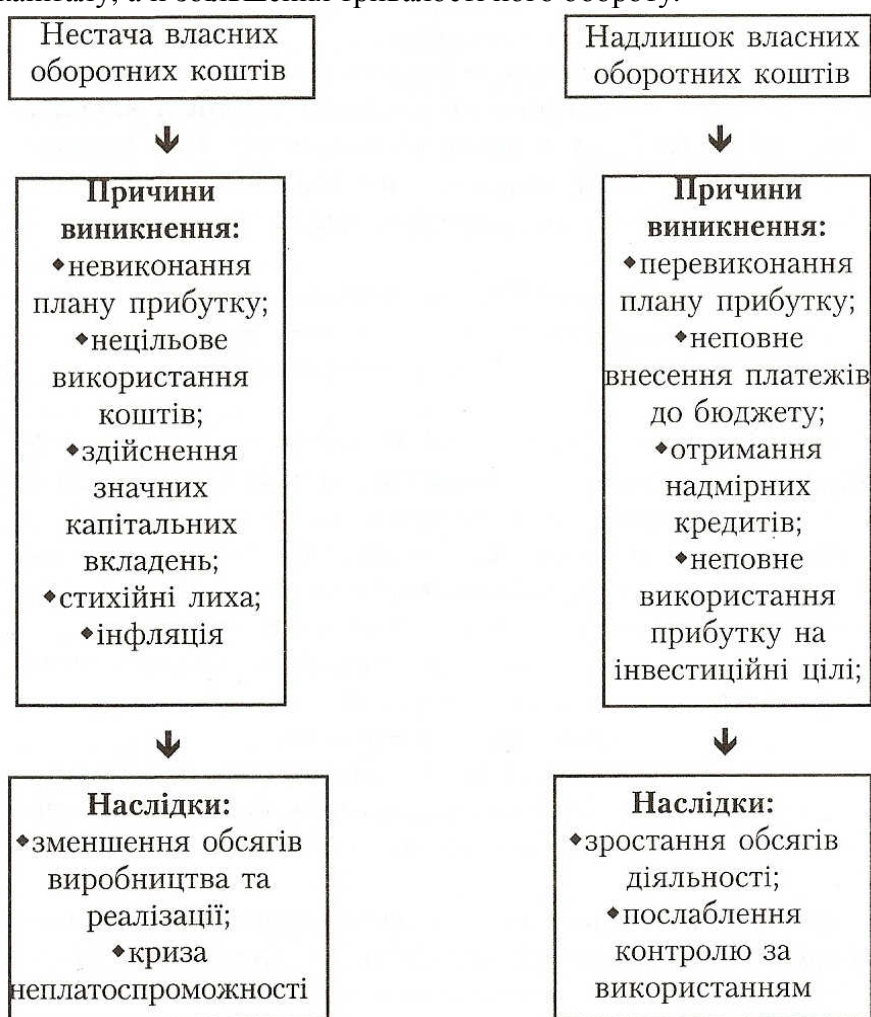

Рис. 12. Причини та наслідки нестачі або надлишку власних оборотних коштів

До показників, що характеризують стан оборотних засобів, можна віднести коефіцієнт реальної вартості власного оборотного капіталу у майні підприємства. Цей показник визначається за формулою: як відношення вартості оборотного капіталу до вартості майна підприємства:

$$\text{Коефіцієнт реальної вартості власного оборотного капіталу} = \frac{\text{Власний оборотний капітал}}{\text{Активи підприємства}}; \quad (4.3)$$

Коефіцієнт реальної вартості оборотного капіталу показує, яку частину у майні підприємства він займає. Залежно від типу виробництва, виду продукції та інших чинників ця частка може бути різною. Але бажано, щоб вона забезпечувала можливість ритмічного, безперебійного виробництва і, у разі необхідності, швидкої ліквідності оборотного капіталу.

Для характеристики ефективності використання оборотного капіталу застосовуються:

- показники обертання;
- показники віддачі.

До показників обертання належать: коефіцієнт обертання, коефіцієнт завантаження оборотних засобів і тривалість обертання.

Коефіцієнт обертання - це відношення чистого доходу (виручки) від реалізації продукції до середніх вкладень в оборотні засоби. Він визначається за формулою:

$$\text{Коефіцієнт обертання} = \frac{\text{Чистий дохід від реалізації продукції}}{\text{Середні залишки оборотного капіталу}}; \quad (4.4)$$

Цей показник характеризує кількість оборотів оборотного капіталу за звітний період. Чим більше оборотів здійснює оборотний капітал, тим ліпше він використовується.

Коефіцієнт завантаження оборотного капіталу є оберненим до коефіцієнта обертання показником і визначається за формулою:

$$\text{Коефіцієнт завантаження} = \frac{\text{Чистий дохід від реалізації продукції}}{\text{Середні залишки оборотних засобів}}; \quad (4.5)$$

Він характеризує участь оборотного капіталу у кожній гривні реалізованої продукції. Що менше його припадає на 1 гривню обороту, тим краще та ефективніше він використовується.

Середньорічні залишки оборотного капіталу розраховують як середньохронологічну, тобто шляхом складання половини залишку оборотного капіталу на початок та кінець року і повної суми їх залишків за останні місяці (квартали) та діленням отриманої суми на 12 (або на 4).

Тривалість обертання коштів - це синтетичний показник, який дає можливість визначити, за який період оборотний капітал проходить усі стадії кругообігу. Вона розраховується у днях і обчислюється за формулою:

$$\text{Тривалість обертання} = \frac{\text{Тривалість періоду, за який обчислюється обертання}}{\text{Коефіцієнт обертання}}; \quad (4.6)$$

Порівнюючи тривалість одного обороту в динаміці можна визначити прискорення або сповільнення обертання. Унаслідок прискорення обертання із обороту вивільняється частина коштів, а при сповільненні - додатково залучається. Розмір вивільнення або додаткового залучення коштів розраховується множенням одноденного обсягу реалізації продукції за звітний період на кількість днів прискорення або сповільнення обертання.

Вивільнення оборотного капіталу може бути відносним і абсолютним.

Абсолютне вивільнення оборотного капіталу - це пряме скорочення потреби в ньому проти попереднього періоду за одночасного збільшення обсягу виробництва (реалізації).

Відносне вивільнення оборотного капіталу виникає тоді, коли внаслідок поліпшення його використання підприємство з тією самою сумою капіталу або з незначним його зростанням у плановому році збільшує обсяг виробництва.

Для вимірювання віддачі оборотного капіталу використовуються коефіцієнт ефективності (прибутковість оборотного капіталу) і рентабельність оборотного капіталу. Вони обчислюються за формулами:

$$\text{Коефіцієнт ефективності оборотного капіталу} = \frac{\text{Валовий прибуток}}{\text{Середньорічний залишок оборотного капіталу}}; \quad (4.7)$$

$$\text{Рентабельність оборотного капіталу} = \frac{\text{Валовий прибуток}}{\text{Середньорічний залишок оборотного капіталу}} \times 100; \quad (4.8)$$

Якщо коефіцієнт ефективності є абсолютним показником і характеризує скільки прибутку припадає на 1 гривню оборотного капіталу, то рентабельність - відносний показник, що визначає ступінь його використання. Чим більшим є значення першого і другого показників, тим ефективніше він використовується.

Кожне підприємство незалежно від форми власності і господарювання повинне раціонально використовувати оборотний капітал, що є у його володінні і розпорядженні. При мінімальному розмірі оборотного капіталу необхідно отримувати максимум продукції.

Розглянуті показники ефективності використання оборотного капіталу - це якісні показники, що характеризують інвестиційну привабливість та економічний рейтинг підприємства. Зниження коефіцієнту оборотності і відповідно зростання тривалості обороту - признак негативних тенденцій у виробництві, який попереджає про необхідність вкладення додаткових коштів в поточну діяльність, про зниження прибутковості, ліквідності та інше.

Поліпшення використання оборотних засобів підприємств і підвищення ефективності виробництва можна досягти через прискорення обертання оборотних засобів за рахунок реалізації непотрібних товарно-матеріальних цінностей та збільшення обсягу доходу від реалізації продукції за рахунок здійснення маркетингової діяльності

Тестові завдання для самоперевірки

1. Які оборотні засоби належать до ненормованих?
 - а) фонди обігу за винятком готової продукції;
 - б) оборотні виробничі фонди;
 - в) оборотні виробничі фонди та готова продукція;
 - г) фонди обігу.

2. Норматив оборотних коштів - це ...
 - а) економічно обгрунтований розрахунок мінімальної потреби в оборотних коштах для забезпечення безперервності процесу виробництва та реалізації продукції;
 - б) залишок оборотних коштів на кінець року;
 - в) економічно обгрунтований розрахунок максимальної потреби в оборотних коштах для забезпечення безперервності процесу виробництва та реалізації продукції;
 - г) наявна величина оборотних коштів на певну дату.

3. Сума ВОК визначається як ...
 - а) відношення оборотних засобів до короткострокових зобов'язань;
 - б) різниця між сумою оборотних засобів та сумою короткострокових зобов'язань;
 - в) різниця між сумою власного капіталу та забезпеченням наступних виплат і платежів і необоротних активів;
 - г) різниця між власним капіталом і необоротними активами.

4. Вказати показники, що характеризують використання оборотних коштів:
 - а) фондвіддача, коефіцієнт оборотності основних засобів, норма прибутку;
 - б) фондомісткість, фондвіддача, фондоозброєність;
 - в) продуктивність праці, рентабельність капіталу;
 - г) коефіцієнт оборотності, коефіцієнт завантаження, тривалість одного обороту оборотних засобів.

5. Яка частина оборотних засобів обслуговує сферу обігу?
 - а) готова продукція, товари, грошові кошти і кошти в розрахунках;
 - б) кошти на рахунках у банках і касі, у розрахунках, дебіторська заборгованість;
 - в) готова продукція на складах та товари відвантажені;
 - г) грошові кошти та дебіторська заборгованість.

6. До власних джерел фінансування оборотних засобів відносять:

- а) суму статутного капіталу;
- б) кредиторську прострочену заборгованість;
- в) суму сталих пасивів;
- г) суму статутного капіталу, відрахування від прибутків, приріст сталих пасивів.

7. Як визначається тривалість одного обороту оборотних засобів?

- а) відношенням обсягу реалізації продукції до середніх залишків оборотних засобів;
- б) відношенням середніх залишків оборотних засобів до обсягу реалізації;
- в) відношенням тривалості періоду обертання до коефіцієнту закріплення оборотних засобів;
- г) відношенням тривалості періоду обертання до коефіцієнту оборотності оборотних засобів.

8. Коефіцієнт оборотності оборотних засобів характеризує:

- а) окупність оборотних коштів;
- б) відношення розміру оборотних коштів на 100 га сільськогосподарських угідь;
- в) розмір оборотних коштів до вартості валової продукції;
- г) кількість оборотів за рік.

9. До позичкових джерел фінансування оборотних засобів відносять:

- а) статутний капітал;
- б) короткострокові кредити банку;
- в) бюджетні асигнування;
- г) кредиторська заборгованість.

10. Коефіцієнт завантаження оборотних засобів визначається як:

- а) відношення середніх залишків оборотних засобів до доходу від реалізації продукції;
- б) відношення доходу від реалізації продукції до середніх залишків оборотних засобів;
- в) відношення чистого прибутку до середніх залишків оборотних засобів;
- г) відношення тривалості періоду обороту до коефіцієнта оборотності.

ТЕМА 5. КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ.

5.1. Необхідність та сутність кредитування.

5.2. Класифікація банківських кредитів.

5.3. Кредитний процес.

5.4. Оцінка кредитоспроможності позичальника.

5.5. Особливості кредитування окремих видів позичок.

5.1. Необхідність та сутність кредитування.

В умовах розвинутого ринкового господарства кредит є обов'язковим атрибутом механізму господарювання для всіх економічних суб'єктів. Необхідність кредиту в товарно-грошовому господарстві зумовлено дією комерційного розрахунку та характером кругообігу коштів підприємств. Усі підприємства, які працюють на принципах комерційного розрахунку повинні свої витрати покривати доходами від реалізації продукції, робіт та послуг. Однак за часом це не завжди співпадає. Зняти таку розбіжність і дозволяє кредит.

Потреба в кредиті виникає через різницю у величині і термінах повернення коштів, авансованих у виробництво, а також у зв'язку із необхідністю одночасної інвестиції значних грошових коштів для розширення виробничого процесу. Особливо велика роль кредиту в організації оборотних коштів підприємств, які мають сезонні умови постачання або реалізації. Кредит їм потрібен для формування тимчасових запасів.

Кредитування - це кредитний процес, що включає сукупність механізмів реалізації кредитних відносин. Усі питання щодо кредитування вирішуються безпосередньо двома

сторонами: кредитором і позичальником. Метою кредитора є одержання прибутку (відсотка); метою позичальника - задоволення тимчасової потреби у додаткових грошових ресурсах.

У ринковій економіці основною формою кредиту є банківський кредит.

Банківський кредит - це форма кредиту, за якою грошові кошти надаються в позику банками. Виникнення кредитних відносин між підприємством та банками можливе при наявності таких умов:

1. Учасники кредитної угоди мають бути юридичними особами і функціонувати на принципах комерційного розрахунку.

2. Кредитна угода повинна бути однаково вигідна як позичальнику, так і кредитору. Тобто підприємство має бути зацікавлене в отриманні кредиту, а банк - в його наданні, тобто їх економічні інтереси повинні збігатися

Кредитування засновується на загальних принципах банківського кредитування. Вони призначені забезпечити рух та раціональне використання кредитних ресурсів. Ігнорування цих принципів може підірвати повернення кредиту.

До принципів кредитування відносять:

- цільовий характер;
- терміновість повернення;
- забезпеченість;
- платність.

Цільовий характер кредиту позначає, що позичка надається на здійснення таких витрат підприємства, які відповідають цілям відтворювального процесу на підприємстві та його уставній діяльності. Кредит надається позичальнику, як правило на конкретну ціль, а не тому, що у нього виникла негайна потреба в коштах. Від дотримання цього принципу багато в чому залежить своєчасність повернення позички, тому що тільки реалізація цілі, на яку одержано кредит, може забезпечити необхідні грошові кошти для погашення боргу. Банк, надав позичку, повинен контролювати його цільове використання.

Терміновість кредиту означає, що банк встановлює конкретний термін користування позичкою. Строк користування визначається з моменту отримання кредиту до його повного погашення. Погашення позички здійснюється в результаті вивільнення коштів з господарського обороту. Порушення цього принципу кредитування призводить до перетворення строкової заборгованості за позичками у прострочену. Якщо підприємство не дотримується строків погашення, то банк може застосувати до нього штрафні санкції. Від дотримання цього принципу залежить можливість банку надавати нові кредити, так як одним із джерел кредитування є повернена позика.

Забезпеченість кредиту полягає в наявності у банку права для захисту своїх інтересів, недопущення збитків від неповернення боргу внаслідок неплатоспроможності позичальника. Кредит надається під певне реальне забезпечення - заставу, гарантію, страхове свідоцтво тощо. Наявність забезпечення дає гарантію повернення кредиту. Банківський кредит, не забезпечений матеріальними цінностями, надається як виняток окремим позичальникам, які мають давні стосунки із банком та високу платоспроможність.

Платність кредиту позначає, що позичальник повинен не тільки повернути позику, але і внести плату за користування грошовими коштами банку. Реалізація цього принципу на практиці здійснюється через таке поняття, як норма або ставка позичкового проценту. Ставка позичкового процента - це по суті "ціна" кредиту. Вона встановлюється комерційними банками. Ставка позичкового проценту залежить від:

- облікової ставки НБУ;
- рівня інфляції;
- терміну позички;
- попиту на кредитні ресурси;
- ступеню ризику при наданні кредитів тощо.

Сплата відсотків за користування банківськими позиками відноситься до фінансових витрат підприємства.

5.2. Класифікація банківських кредитів.

Кредити, які надаються підприємствам комерційними банками, класифікуються за різними ознаками та критеріями.

За терміном використання розрізняють кредити:

- короткострокові (до 1 року);
- середньострокові (до 3 років);
- довгострокові (понад 3 роки).

Короткострокові кредити надаються банками позичальникам на цілі поточної господарської діяльності, а джерелом їх повернення є кошти, які вивільняються з обороту внаслідок реалізації об'єкта (проекту), що був прокредитований, тобто поточні грошові надходження.

Середньострокові кредити надаються на оплату обладнання, устаткування, на поточні витрати, фінансування капітальних вкладень.

Довгострокові кредити надаються банками позичальникам на відтворення основних засобів та інвестиційну діяльність. Джерелом повернення такого кредиту є прибуток від впровадження заходів, що прокредитовані, тобто їх економічний ефект.

За забезпеченням виділяють такі види кредиту:

- незабезпечені (бланкові);
- забезпечені.

Незабезпечені (бланкові) кредити надаються тільки під зобов'язання позичальника повернути позичку. Його отримують тільки фінансово стійкі підприємства на короткий термін (1-10 днів). На Україні практично не використовуються.

Забезпечені кредити гарантуються певним майном підприємства. Вони поділяються у свою чергу на:

- заставні;
- гарантовані;
- застраховані.

Заставні позички позначають, що вони надаються під заставу майна. У вигляді майна можуть бути: підприємство в цілому, товарно-матеріальні цінності, валютні кошти, цінні папери тощо. Якщо підприємство в встановлений строк не повертає кредит, то банк має право реалізувати майно та суму виручки спрямувати на погашення позички. Залишок коштів повертається позичальнику. Застава повинна забезпечити не тільки повернення позички, але й сплату відсотків та санкцій по договору. Таким чином, вартість застави у всіх випадках повинна бути більше, ніж сума позички.

Гарантовані позички позначають, що кредит надається під гарантію якоїсь третьої особи. У виді гаранту може виступати інше підприємство або банк. Єдина умова - це платоспроможність самого гаранту. Гарантія оформлюється відповідним листом, що подається до банку, який надає позику. В ньому вказується назва гаранта та позичальника, їх банківські реквізити, вид позички, строк погашення, строк дії гарантії. Якщо в встановлений термін позичальник не погашає позику, то вона списується з рахунку гаранта.

Застраховані позички позначають, що вони надаються під страхове свідоцтво (поліс). Тобто, позичальник заключає страхову угоду зі страховою компанією. Якщо позика не повертається в встановлений термін, то її погашає страхова організація.

За способом сплати відсотків позички бувають:

- з фіксованою процентною ставкою;
- з плаваючою процентною ставкою.

Позички з фіксованою процентною ставкою притаманні стабільній економіці та короткостроковим кредитам і застосовуються за згодою сторін.

Плаваюча процентна ставка є засобом зменшення ризику банківських втрат в умовах нестабільної економіки, значних темпах інфляції та довгостроковому кредитуванні.

За строками повернення банківські позички поділяються на:

- строкові;
- безстрокові;

- прострочені;
- відстрочені.

Строкові позички надаються банком на строк, зафіксований в кредитному договорі.

Безстрокові позички надаються банками на невизначений строк. Клієнт зобов'язаний повернути таку позичку за першою вимогою банку. Якщо банк не вимагає повернення, то позичка сплачується на розсуд клієнта.

Простроченими вважаються позички, за якими закінчилися строки повернення, встановлені у кредитному договорі, а кошти банку не повернені. За такі позички банк стягує підвищені проценти.

Відстрочені, або пролонговані - це такі позички, терміни повернення яких за проханням позичальника перенесені банком на пізніший час. Відстрочка погашення позички оформлюється, як правило, укладанням додаткової угоди до основного кредитного договору та супроводжується встановленням більш високої процентної ставки.

За формою залучення банківські позички поділяються на:

- прямі;
- консорціальні (синдикувані).

Прямі позички означають, що кредитування здійснюється одним банком.

Консорціальні позички надаються кількома банками. Ці кредити надаються у випадку, коли позичальнику потрібні кошти в обсязі, який не може бути наданий одним кредитором. В цьому разі кілька банків об'єднуються в банківський консорціум, і кожен з них надає певну частку кредиту. На чолі групи стоїть один банк, який виконує функції головного банку, тобто він акумулює кошти банків-учасників, заключає кредитний договір, кредитує підприємство та розподіляє відсотки між учасниками кредиту. За операції, що пов'язані з таким кредитуванням, головний банк отримує певну грошову винагороду.

5.3. Кредитний процес.

Кредитний процес - це певний порядок надання та погашення кредиту. У теорії та практиці кредитування відокремлюють, як правило, п'ять основних стадій кредитного процесу (рис. 13).

На першому етапі підприємство надає в банк заявку на отримання кредиту, до якої надаються такі документи:

1. Заяву на надання кредиту.
2. Статут підприємства (засвідчений нотаріально).
3. Установчий договір.
4. Реєстраційне посвідчення.
5. Документи щодо права власності на землю.
6. Банківські виписки з поточного та валютного рахунків.
7. Фінансову звітність.
8. Висновок аудиторської фірми щодо фінансового стану підприємства.
9. Підтвердження наявності застави або гарантії.

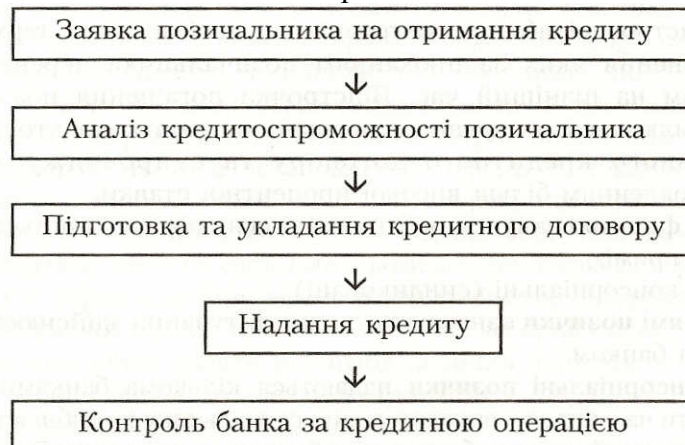

Рис. 13. Структура кредитного процесу.

На другому етапі банк вивчає інформацію про підприємство, оцінює його ділову репутацію, аналізує кредитоспроможність підприємства, вивчає його фінансовий стан і визначає міру ризику при наданні кредиту.

На третьому етапі банк приймає рішення про доцільність видачі кредиту. При позитивному вирішенні даного питання банк укладає з позичальником кредитний договір.

Кредитний договір - це документ, який заключається між банком та позичальником про взаємні обов'язки щодо надання, використання та погашення позичок.

Кредитний договір, як правило, містить такі розділи:

1. Загальні положення.
2. Права та обов'язки позичальника.
3. Права та обов'язки банку.
4. Відповідальність сторін.
5. Порядок вирішення суперечок.
6. Термін дії договору.
7. Юридичні адреси сторін.

1. Загальні положення: найменування сторін, вид кредиту, сума й розмір процентної ставки, умови забезпечення кредиту (за застава, гарантія, страховий поліс), порядок надання та погашення кредиту, порядок нарахування й сплати відсотків за кредит.

2 та 3 розділи. "Права та обов'язки сторін" регламентуються певним законодавством, а також особливостями кожної кредитної угоди.

4. Відповідальність сторін. В цьому розділі відображаються різні санкції, які можуть застосовуватися як до підприємства, так і до банку у разі порушення умов кредитного договору.

Після складення кредитний договір підписується обома сторонами та приймає силу юридичного документу.

На четвертому етапі відбувається надання позики.

У світовій банківській практиці найпоширенішими видами кредиту є: строковий кредит, кредитна лінія, контокорентний кредит.

Строковий кредит - це кредит, який надається у повному обсязі негайно після укладання кредитної угоди. Він надається на покриття визначеної цільової потреби в коштах і рішення про видачу такого кредиту приймається банком окремо за кожною позичкою на підставі відповідних документів.

Кредитна лінія - це згода банку надавати позичальникові кредити протягом певного часу в розмірі, який не перевищує раніше оговорену суму. Протягом дії кредитної лінії підприємство може у будь-який момент отримати позику без додаткового оформлення кредитних документів. Розмір заборгованості може коливатися залежно від зміни реальних потреб підприємства, але сукупний залишок за кредитною лінією не повинен перевищувати встановленого ліміту. Вона відкривається, як правило, на рік, але її можна відкрити й на коротший період.

Контокорентний кредит - це кредит, що надається банком підприємству до його потреб в обсязі, який не перевищує встановлений ліміт. Він надається, як правило, тим підприємствам, з якими банк має тривалі і міцні відносини і які відчувають регулярну потребу у банківському кредиті. Контокорентний кредит застосовується тільки для фінансування поточного виробництва й обсягу і не спрямовується на фінансування інвестицій. Плата за користування контокорентним кредитом є найвищою у банківській практиці, оскільки цей кредит пов'язаний з підвищеним ризиком для банку і є дуже зручним для підприємства. Він забезпечує останньому можливість оперативно користуватися правом залучення банківських коштів для врівноваження зобов'язань і вимог.

Види банківських кредитів зумовлюють форму позичкового рахунку, який використовується для надання і погашення кредиту. Позичкові рахунки є активними рахунками: при наданні кредиту вони дебетуються, а при погашенні - кредитуються. Для здійснення операцій щодо кредитування підприємству можуть відкриватися такі види позичкових рахунків: простий, спеціальний, контокорентний.

Простий позичковий рахунок є найпоширенішою формою банківського строкового кредитування. Він може мати тільки дебетове (активне) сальдо. Кожний факт видачі та погашення кредиту оформлюється відповідними документами: платіжне доручення, розпорядження кредитного відділу банку тощо. Простих позичкових рахунків може бути відкрито декілька, так як позички надаються під різні об'єкти, на різні терміни, під різні відсотки. Видача такої позички може відбуватися двома шляхами: або перерахуванням її на поточний рахунок підприємства, або шляхом оплати платіжних документів з позичкового рахунку. Погашення позички здійснюється повністю після закінчення строку кредитної угоди або поступово, частинами. Відсоток нараховується на суму непогашеного кредиту.

Спеціальний позичковий рахунок відкривається, як правило, підприємствам, які мають постійну потребу в банківському кредиті, коли кредитом опосередкується найбільша частка платіжного обороту підприємства. Використання цього рахунку передбачає спрямування всього доходу від реалізації продукції в кредит цього рахунку. Таким чином, відбувається регулярне надання кредиту і його погашення. Поточний рахунок в цьому випадку виконує роль допоміжного рахунку, так як по ньому здійснюється обмежене коло операцій, пов'язаних, в основному, з використанням готівки. Для цього періодично з спеціального позичкового рахунку на поточний рахунок підприємства перераховуються відповідні суми. Якщо на цьому рахунку виникає кредитове сальдо, воно в той самий день має бути зараховано на поточний рахунок підприємства. Спеціальний позичковий рахунок може бути відкрито тільки один. Але підприємство може паралельно використовувати й прості позичкові рахунки при необхідності прокредитувати окремі операції.

Контокорентний рахунок - це активно-пасивний рахунок, на якому враховуються усі операції підприємства з банком. На ньому відображаються з одного боку (за кредитом) погашення кредиту банку та інші платежі з доручення клієнта, з другого (за кредитом) - усі кошти, які надходять на користь підприємства у вигляді, наприклад, доходу від реалізації продукції. Таким чином, контокорент — це поєднання позичкового рахунку з поточним.

Оскільки суми платежів і надходжень, як правило, не збігаються, він може мати дебетове та кредитове сальдо. Сальдо виводиться, як правило, щоденно. Якщо виникає дебетове сальдо, то банк за використані їм кошти сплачує підприємству відсотки, як правило, у розмірі ставки на вклади до запитання. Дебетове сальдо позначає, що у підприємства є на рахунку певна сума власних грошей. Якщо кредитове - то підприємство сплачує банку відсотки в розмірі, передбаченому в кредитному договорі. Воно свідчить про нестачу у підприємства власних коштів для здійснення поточних платежів. Використання цього виду кредиту має для підприємства певні переваги: відсотки за кредит нараховуються тільки за фактичні дні користування, не потрібно кожного разу заключати новий кредитний договір.

Користування контокорентним кредитом не виключає можливості оформлення підприємству у банку інших кредитів, якщо очікується тимчасові потреби в позичкових коштах.

На п'ятому етапі банк здійснює постійний контроль за кредитною операцією. Протягом усього строку дії кредитного договору банк підтримує ділові контакти з підприємством, здійснює постійний моніторинг та контроль за порядком використання кредиту та динамікою його фінансового стану. У процесі моніторингу проводиться така робота:

- перевіряється цільове використання кредиту;
- своєчасне і повне погашення кредиту та сплата відсотків за ним;
- перевіряється стан збереження заставленого майна;
- перевіряються фінансові можливості гарантів;
- оцінюється фінансовий стан підприємства та визначається відхилення фактичних показників діяльності від запланованих;

При виникненні певних порушень умов кредитного договору з боку підприємства, банк має право застосовувати економічні і правові санкції.

Коли виявлені факти використання кредиту не за цільовим призначенням, банк має право достроково розірвати кредитний договір. У разі несвоєчасної сплати відсотків банк може нараховувати пеню в розмірі, визначеному в кредитному договорі. У разі погіршення фінансового

стану підприємства, ухилення від контролю банку, надання недостовірної звітності, виявлення незабезпеченості кредиту, банк має право пред'явити вимогу про дострокове стягнення кредиту і процентів за ним.

Якщо підприємство постійно порушує умови кредитного договору, то банк може звернутися у передбаченому законом порядку із заявкою про порушення справи про банкрутство.

5.4. Оцінка кредитоспроможності позичальника.

Кредитоспроможність - це здатність позичальника в повному обсязі і в узгоджений строк розрахуватися за борговими зобов'язаннями. Іншими словами, це - якісна оцінка позичальника, яку дає банк. Вона оцінюється на основі системи показників, які характеризують фінансовий стан підприємства. Кожен банк розробляє власні критерії та методики оцінки кредитоспроможності позичальника. Вибір показників залежить від особливостей виробничої діяльності підприємства, його специфіки та інших факторів.

Визначення кредитоспроможності позичальника здійснюється за такими напрямками:

- аналіз фінансових коефіцієнтів;
- аналіз грошових потоків;
- аналіз ділового ризику.

Аналіз фінансових коефіцієнтів призначено для визначення фінансового стану підприємства. НБУ рекомендує комерційним банкам використовувати для визначення кредитоспроможності позичальника таку систему фінансових коефіцієнтів:

- коефіцієнт покриття;
- коефіцієнт швидкої ліквідності;
- коефіцієнт абсолютної ліквідності;
- коефіцієнт автономності;
- коефіцієнт концентрації власного капіталу;
- коефіцієнт концентрації позикового капіталу;
- коефіцієнт маневреності власних коштів.

Коефіцієнт покриття (інше найменування цього коефіцієнта - коефіцієнт загальної ліквідності, коефіцієнт поточної ліквідності). Він дає загальну оцінку ліквідності активів, показуючи, скільки гривень поточних активів підприємства припадає на одну гривню поточних зобов'язань. Коефіцієнт розраховується за формулою:

$$\text{Коефіцієнт покриття} = \frac{\text{Ліквідні кошти}}{\text{Короткострокові зобов'язання}}; \quad (5.1)$$

До складу ліквідних коштів входять: грошові кошти та короткострокові фінансові вкладення, дебіторська заборгованість, запаси та затрати, витрати майбутніх періодів. До короткострокових зобов'язань належать: поточні зобов'язання та доходи майбутніх періодів. Прийнятим рівнем його вважають 2 - 2,5. Це означає, що на кожну гривню короткострокових зобов'язань підприємство повинно мати 2 - 2,5 гривні ліквідних коштів.

Коефіцієнт швидкої ліквідності (інше найменування цього коефіцієнту - коефіцієнт "лакмусового папірця"). Він розраховується за такою формулою:

$$\text{Коефіцієнт швидкої ліквідності} = \frac{\text{Ліквідні кошти} - \text{Запаси}}{\text{Короткострокові зобов'язання}}; \quad (5.2)$$

Він показує, чи зможе підприємство розрахуватися по своїм зобов'язанням в встановлені терміни. Теоретичне значення цього коефіцієнту 1.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності. Він показує, яка частина короткострокових зобов'язань може бути погашена негайно. Він розраховується за такою формулою:

$$\text{Коефіцієнт абсолютної ліквідності} = \frac{\text{Грошові кошти} + \text{короткострокові фінансові вкладення}}{\text{Короткострокові зобов'язання}}; \quad (5.3)$$

Його теоретичне значення повинно бути не менш 0,2 - 0,25.

Коефіцієнт концентрації власного капіталу (інше найменування цього коефіцієнту - коефіцієнт автономності; коефіцієнт незалежності). Він показує частку власного капіталу у майні підприємства, тобто відображає незалежність підприємства від займаних джерел, його можливість виконати зовнішні зобов'язання за рахунок використання власних коштів. Він розраховується за такою формулою:

$$\text{Коефіцієнт концентрації власного капіталу} = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Активи підприємства}}; \quad (5.4)$$

Чим більшим є цей показник, тим більш фінансово стійке і незалежне від кредиторів підприємство, але бажано, щоб його значення було не меншим 0,5.

Коефіцієнт концентрації позикового капіталу. Є доповненням до попереднього коефіцієнту - їх сума дорівнює 1. Він характеризує частку позикових коштів у загальній сумі коштів, вкладених у майно підприємства. Він розраховується за такою формулою:

$$\text{Коефіцієнт концентрації позикового капіталу} = \frac{\text{Позиковий капітал}}{\text{Активи підприємства}} \times 100; \quad (5.5)$$

Чим нижчий цей показник, тим менша заборгованість підприємства, тим стійкіше його стан. Зростання цього показника в динаміці означає збільшення частки позикових коштів у фінансуванні підприємства.

Коефіцієнт маневреності власних коштів. Він характеризує ступінь мобільності використання власних коштів і розраховується за такою формулою:

$$\text{Коефіцієнт маневреності власних коштів} = \frac{\text{Оборотні активи}}{\text{Власний капітал}}; \quad (5.6)$$

Теоретичне значення цього коефіцієнту не може бути меншим 0,5, тобто величина оборотних активів позичальника не може бути меншою половини всього власного капіталу.

Аналіз грошових потоків дає змогу оцінити можливість підприємства накопичити в майбутньому кошти для виплати основної суми боргу за кредитом та відсотків за його користування. На підставі співставлення припливу та відпливу грошових коштів визначається чисте сальдо. Якщо воно негативне, то це означає, що підприємству потрібен кредит. Якщо позитивне - то підприємство має можливість зменшити наявну заборгованість. При аналізі грошових потоків використовується такі коефіцієнти.

Коефіцієнт процентних виплат (інше найменування - коефіцієнт покриття відсотка, або коефіцієнт забезпеченості за кредитами) дає змогу оцінити у скільки разів прибуток клієнта перевищує процентні платежі за позичками, ступінь захищеності кредиторів від несплати відсоткових платежів. Цей коефіцієнт розраховується за наступною формулою:

$$\text{Коефіцієнт} = \frac{\text{Прибуток до сплати податків} + \text{Процентні платежі}}{\text{Процентні платежі}}; \quad (5.7)$$

Значення цього показника не може бути меншим за 1, інакше здатність позичальника повернути позичку опиниться під загрозою.

Коефіцієнт грошового потоку показує, яка частка грошових надходжень підприємства необхідна для погашення основної суми боргу та процентів по ньому на протязі року. Цей коефіцієнт визначається за наступною формулою:

$$\text{Коефіцієнт грошового потоку} = \frac{\text{Чистий прибуток за вирахуванням дивідендів}}{\text{Позики за терміном погашення до одного року}}; \quad (5.8)$$

Фінансова стабільність підприємства забезпечується при значенні коефіцієнту, рівному 1. Зі зниженням даного коефіцієнту знижається і рівень фінансової стабільності для погашення боргу.

При аналізі ділового ризику передбачається виділення найважливіших чинників, які впливають на виробничо-фінансову діяльність підприємства:

- наявність і реальність довгострокової стратегії розвитку підприємства;
- конкурентоспроможність продукції (на внутрішньому і зовнішньому ринках), конкурентні переваги;

- рівень відповідності якості товарів їх цінам і вимогам ринку;

- якість маркетингової політики та концепції збуту продукції;

- надійність постачальників сировини та матеріалів;

- основні споживачі готової продукції та їх частка в загальному обсязі реалізації.

На основі проведеного аналізу основних напрямків діяльності підприємства банком визначається клас надійності підприємства-позичальника. Вони можуть бути поділені на п'ять класів:

Клас А - підприємство з дуже стійким фінансовим станом;

Клас Б - підприємство із стійким фінансовим станом;

Клас В - підприємство має ознаки фінансових ускладнень;

Клас Г - підприємство підвищеного ризику;

Клас Д - підприємство з незадовільним фінансовим станом.

Таким чином, тільки на підставі результатів ретельної перевірки банк робить висновки про здатність клієнта повертати борги, а отже, і про можливість укладання з ним кредитної угоди.

5.5. Особливості кредитування окремих видів позичок.

Кредитування підприємств здійснюється банками з урахуванням певних особливостей, що притаманні окремим видам позичок. Найсуттєвішими є особливості надання і погашення кредитів: під заставу цінних паперів, кредити під заставу нерухомості (іпотечні кредити), факторинговий та лізинговий кредити.

В умовах ринку більшість підприємств володіє цінними паперами, які можуть бути використані для забезпечення банківських кредитів.

Одержувачем кредиту може бути будь-яке платоспроможне підприємство, якому на правах власності належать цінні папери інших емітентів, тобто інших підприємств, банків, органів державної влади.

Заставна вартість цінних паперів визначається шляхом котирування їх на фондовому ринку.

Для одержання позички клієнт надає в банк заяву, до якої додає реєстр заставних цінних паперів. У разі позитивного вирішення питання про кредитування між банком та підприємством укладається кредитний договір і угода про заставу.

Після надання кредиту банк стає власником цінних паперів на термін дії застави. Дивіденди, що надходять по акціях, зараховуються на рахунок клієнту. Після закінчення строку застави і відсутності претензій до позичальника банк переоформлює заставні документи і передає йому цінні папери. Якщо позичальник неспроможний погасити борг, банк може продати цінні папери на фондовій біржі. Одержана сума від реалізації цінних паперів спрямовується на погашення кредиту, а залишок коштів, якщо він є - на рахунок позичальника.

При наданні позички розмір її встановлюється в певному розмірі від заставної вартості цінних паперів. Вона, як правило, нижче біржового курсу. Це залежить від виду та ліквідності цінних паперів. Наприклад, обсяг позики, що надається під заставу державних цінних паперів встановлюється на рівні 90-95 % від їх заставної вартості, інших підприємницьких структур - на рівні 60-70 % їх заставної ціни..

Надавши позику, банк періодично перевіряє клієнта з метою з'ясування його фінансового стану, спостерігає за фінансовим станом підприємств-емітентів і ринковою вартістю цінних паперів. Такий підхід пов'язано з певними ризиками, які можуть виникнути на біржі. Крім того, банк повинен впевнитися в тому, що одержані клієнтом кошти використані на виробничі потреби, а не для купівлі нових цінних паперів. Ця умова спрямована на обмеження біржової спекуляції позичальників і зниження ризику банкрутства клієнтів.

Певні особливості мають кредитні операції з векселями. Вони поділяються на два види: облік векселів (обліковий кредит) та кредити під заставу векселів.

Облік векселів (обліковий кредит) - це короткостроковий кредит, який банк надає пред'явнику векселя до настанні строку його оплати. Кредит надається за заявою підприємства - векселедержателя, яка подається, як правило, до банку, де відкрито поточний рахунок. Сутність цього виду кредиту полягає в тому, що банк купує вексель за іменний індосаментом, терміново його сплачує пред'явникові, а платіж отримує тільки з настанням зазначеного у векселі строку. За достроковий платіж банк утримує з номінальної суми векселі певну винагороду на свою користь, тобто вексель оплачується із знижкою, яка має назву дисконт. Дисконт - це величина-банківської облікової ставки, яка стягується при обліку векселів. Його величина розраховується по такій формулі:

$$C = \frac{K \times T \times P}{360 \times 100}; \quad (5.9)$$

де С - сума дисконту;

К - сума векселю;

Т - строк (у днях) до настання платежу по векселю;

П - річна облікова ставка.

Таким чином, сума кредиту становить різницю між номіналом векселю та дисконтом.

Надання облікового кредиту здійснюється на підставі поданої підприємством заяви на дисконтування векселів. Банк ретельно перевіряє репутацію підприємства - векселедавця, а також підприємства - пред'явника векселю. Коли їх фінансовий стан є позитивним, банк дисконтує векселі. Розмір та термін дії залежить від строку пред'явленого векселю, але не більш 90 днів.

Банки не приймають до обліку векселі, подані підприємствами, векселі яких були хоч би раз опротестовані, особливо на протязі останніх 6 місяців.

Погашення облікового кредиту здійснюється в день оплати векселю платником (трасантом). Коли трасант неплатоспроможний, відповідальність несе пред'явник векселю.

При кредитуванні під заставу векселів підприємство - позичальник лише передає його банку на певний строк, зберігаючи усі права векселедержателя. Ще одна відмінність між цими формами вексельного кредиту полягає в тому, що при обліковому кредиті позичальник і той, хто повертає кошти, є різними особами, то при кредитуванні під заставу погашення позики здійснюється самим позичальником.

Позички під заставу векселів, як правило, є разовими. Банк аналізує юридичну і економічну надійність векселю і при позитивному висновку укладає з позичальником кредитну угоду. Строк кредиту встановлюється відповідно до терміну погашення векселя. Кредит надається у розмірі 60 — 90 % номінальної суми векселю. Це робиться банком для того, щоб забезпечити себе від збитків у разі невикupu векселю її власником. Якщо клієнт не погасив позичку в встановлений термін, то усі права по векселям переходять до банку.

Основна вимога до векселів - це їх ліквідність. Перевага, як правило, надається товарним векселям, тобто тим, які обслуговують комерційний кредит. Тобто, в основі яких лежать реальні

товарні операції. Звичайно в заставу приймаються векселя, строк платежу за якими є тривалішим, ніж строк кредиту.

Погашення кредиту здійснюється шляхом перерахування коштів за розпорядженням позичальника з його поточного рахунку, після чого векселя повертаються до нього.

Цей вид кредитування є досить привабливим для підприємств, що інтенсивно використовують векселі у своїй господарській діяльності. Підприємство може оперативно отримати кошти, уникаючи тривалої процедури оцінки кредитоспроможності. Крім того, позичальник сплачує проценти лише за фактичний термін користування кредитом, на відміну від облікового кредиту.

Іпотечний кредит - довгострокові позички, що надаються банками під заставу нерухомості - землі, будівель виробничого й житлового призначення тощо.

До об'єктів іпотеки належать:

- підприємства, будівлі, споруди та інше нерухоме майно, що використовується у підприємницькій діяльності;
- земельні ділянки.

Кредиторами можуть бути: іпотечні або комерційні банки. Позичальниками - юридичні особи, які мають у власності об'єкти іпотеки. Об'єкт іпотеки повинен належати заставодавцю на правах власності або повного господарського розпорядження і не бути у заставі за іншою угодою. Заставне майно залишається у позичальника, який продовжує його експлуатувати, тобто зберігає своє право власника.

Нині в Україні операції з іпотечного кредитування тільки зароджуються. В перспективі іпотечне кредитування має стати одним із найважливіших засобів забезпечення зобов'язань, пов'язаних із довгостроковими інвестиціями.

Одним із видів кредитів, що надаються банками підприємству, є факторинг.

Факторинг - це продаж дебіторської заборгованості на користь банку (факторингової компанії). Його сутність міститься в тому, що банк купує рахунки постачальника за відвантажену продукцію, виконані роботи або надані послуги. Тобто підприємству надається кредит під боргові зобов'язання платника або боргові вимоги постачальника.

У факторингових операціях звичайно приймають участь три сторони: посередник – фактор (комерційний банк або спеціальна факторингова компанія), постачальник та покупець.

Факторинг може бути двох видів: відкритий та закритий. При відкритому факторингу фактор повідомляє дебіторів свого клієнта про укладення договору факторингу, тобто, що постачальник продав свої рахунки фактору і дебітор повинен здійснювати платежі безпосередньо фактору.

Закритий факторинг не передбачає повідомлення дебіторів, тому вони перераховують кошти постачальнику, а він вже сам переводить їх до фактора.

Відносини між суб'єктами факторингу регулюються договором, який заключається між фактором та постачальником. Сутність цього договору міститься в тому, що банк купує у підприємства-постачальника право на стягнення дебіторської заборгованості від покупця продукції. Оскільки факторингові операції мають ризиковий характер, то перед укладенням договору фактор ґрунтовно вивчає фінансово-господарську діяльність клієнта постачальника. Якщо вона його задовольняє, то укладеться договір факторингу. Фактор перераховує постачальнику 70-90% суми коштів за відвантажену продукцію. Після отримання платежу від покупця банк перераховує продавцю залишок коштів за мінусом плати за факторинг. Плата за факторинг включає:

- процент за кредит, наданий підприємству;
- комісійну винагороду банку, яка розраховується у відповідному проценті від суми боргових вимог.

Плата за факторингове обслуговування залежить від виду факторингу, фінансового стану підприємства-позичальника, надійності покупців, рівня ризику банку, розміру процентної ставки за кредит тощо.

Фактор може купувати й прострочену дебіторську заборгованість. Але тут повинні бути дотримані певні умови:

1. Затримка платежу становить не більш 3 місяців;

2. Платника не було об'явлено неплатоспроможним. Так як ці операції мають підвищену ступінь ризику, то стягується більш високий відсоток комісійної винагороди.

Факторингові операції вигідні як постачальнику, так і банку. Використання факторингу, наприклад, підприємством дає йому можливість:

- отримати короткостроковий кредит;
- зменшити ризик появи сумнівних боргів;
- поліпшити процес інкасування боргів.

Недоліком факторингу для підприємства є вища вартість цієї операції порівняно зі звичайним кредитом.

Лізинговий кредит - це кредитні відносини між юридичними особами, які виникають у разі оренди майна і супроводжуються укладанням лізингової угоди

Об'єктом лізингу може бути будь-яке майно, що належить до основних засобів, не заборонено до вільного обертання на ринку. Це: машини і обладнання, засоби обчислювальної техніки, транспортні засоби, будівлі та споруди, інші основні засоби.

Об'єктом лізингу не може бути: земельні ділянки та інші природні об'єкти, об'єкти оренди державного майна.

Суб'єктами лізингу є сторони, які мають безпосереднє відношення до об'єкту лізингу. Як правило, це три особи: лізингодавець, лізингоодержувач та постачальник.

Лізингодавець - це банківська або інша фінансова установа, яка передає в користування об'єкти лізингу.

Лізингоодержувач - це підприємство, яке одержує в користування об'єкти лізингу.

Постачальник предмету лізингу - це підприємство, яке здійснює виробництво і реалізацію об'єктів лізингу.

Крім основних учасників у лізинговому бізнесі беруть участь посередники, тобто особи, які репрезентують економічні інтереси як продавців, так і покупців об'єктів лізингу: страхові компанії, брокерські фірми, сервісні центри та інші.

В залежності від рівня окупності об'єкта лізингу він поділяється на оперативний та фінансовий.

Оперативний лізинг - це договір без узгодженого строку оренди або лізинг з неповною окупністю, тобто строк оренди коротший, ніж строк служби обладнання.

Оперативний лізинг підрозділяється на два види: рейтинг та хайринг.

Рейтинг - це короткострокова оренда майна на строк від одного дня до одного року.

Хайринг - середньострокова оренда майна на термін від одного до трьох років.

Фінансовий лізинг - це договір, на протязі якого передбачена сплата твердо встановленої суми, яка достатня для повної амортизації об'єкту лізингу.

В залежності від складу суб'єктів лізингу він поділяється на прямий та непрямий.

Прямий лізинг позначає, що власник майна самостійно передає його в лізинг. Фактично має місце двостороння угода, за якою лізингодавець безпосередньо, без третьої сторони передає майно лізингоодержувачу. Різновидом прямого лізингу є зворотній лізинг. Його сутність міститься в тому, що підприємство - лізингоодержувач продає частину свого майна лізинговій компанії і тут же отримує його назад, оформлюючи лізинговий договір. Ця угода дає можливість підприємству отримати грошові кошти за рахунок продажу основних засобів, не зупиняючи його експлуатації, та використати отримані кошти на нові капітальні вкладення.

Непрямий - передавання майна відбувається через посередників. При цьому має місце класична трьохстороння угода. При цьому можуть застосовуватися різні схеми взаємовідносин. Наприклад, банк надає лізинговій компанії кредит для придбання майна під його заставу, а лізингова компанія, здавши майно в лізинг, погашає банку кредит та сплачує відсотки по ньому за рахунок отриманих лізингових платежів. Або банк сам купує майно (стає його власником) за допомогою лізингової компанії здає його в лізинг та отримує лізингові платежі.

В залежності від строку дії договору лізинг може бути строковий та поновлювальний (револьверний).

Строковий - тобто одноразовий, на один строк.

Поновлювальний - при закінченні строку договору заключається новий договір.

Залежно від набору послуг з обслуговування майна, розрізняють такі види лізингу: чистий та повний.

Чистий лізинг позначає, що зобов'язання по обслуговуванню майна бере на себе лізингоодержувач. Повний - обслуговування майна покладено на лізингодавця. У цьому разі можуть пропонуватися не тільки обслуговування, а й консультаційні послуги, підготовка кадрів тощо.

Типова схема лізингової операції така: банк на прохання клієнта придбає відповідне майно; постачальник, отримавши гроші, передає майно в розпорядження лізингоодержувача; відповідно до лізингової угоди лізингоодержувач періодично вносить на рахунок банку лізингові платежі.

Лізингові платежі включають:

- амортизаційні відрахування.
- оплату за користування кредитом (якщо лізинг здійснено за допомогою кредиту);
- відшкодування страхових платежів (якщо об'єкт застраховано лізингодавцем);
- суму комісійної винагороди лізингодавцю;
- інші витрати лізингодавця, передбачені договором лізингу.

Після закінчення строку лізингової угоди лізингоодержувач має право:

- повернути обладнання лізингодавцю;
- поновити або укласти нову лізингову угоду;
- придбати обладнання за залишковою вартістю.

Лізингові операції вигідні усім учасникам. Якщо у ролі лізингодавця виступає банк, то розширюється число його клієнтів, зростають доходи, так як лізингова маржа, звичайно вища за процентну ставку по кредитах. Підприємство-лізингоодержувач має кредит в товарній формі, тобто може без попереднього накопичення коштів швидко впроваджувати у виробництво нову техніку. В нього зменшується ризик морального старіння об'єкту лізингу, тому що воно не купується, а береться у лізинг. Для постачальника вирішуються проблеми з оплатою устаткування, йому гарантовано збут його продукції, так як оплата надходить у повному обсязі одразу ж після підписання лізингової угоди. Але поряд з перевагами лізинг має і певні недоліки:

- вартість лізингу для лізингоодержувача вища на суму лізингової маржи, ніж вартість звичайної позики;
- складання лізингової угоди потребує тривалого часу та складніше, ніж складання угоди про звичайну банківську позику.

Тестові завдання для самоперевірки

1. Кредитна лінія - це:

- а) дозвіл банку по мірі необхідності брати в нього кредити в межах раніше узгодженої суми протягом певного періоду;
- б) ліміт видачі кредитів;
- в) межа, яка встановлює максимальні та мінімальні розміри видачі кредиту одному позичальнику;
- г) кредит, який надається Національним банком України комерційним банкам.

2. Що таке кредитоспроможність?

- а) здатність кредитора надати кредит позичальнику в установлений термін;
- б) здатність позичальника в повному обсязі і в узгоджений строк повернути позичку;
- в) здатність Національного банку України надавати кредити комерційним банкам;
- г) здатність комерційного банку надавати кредити своїм клієнтам.

3. Хто встановлює розміри відсоткових ставок за видачу кредиту комерційними банками?

- а) Верховна Рада України;
- б) Національний банк України;
- в) комерційні банки самостійно;
- г) контрольно-ревізійна служба.

4. Який вид кредиту оформлюється векселем?

- а) державний;
- б) комерційний;
- в) банківський;
- г) споживчий.

5. До яких видів витрат підприємства належить сплата відсотків за користування кредитом?

- а) до собівартості реалізованої продукції;
- б) до адміністративних витрат;
- в) до надзвичайних витрат;
- г) до фінансових витрат.

6. Комерційний кредит - це:

- а) банківський кредит, наданий підприємствам, які здійснюють свою діяльність на принципах комерційного розрахунку;
- б) кредит під заставу цінних паперів;
- в) кредит продавця покупцю у вигляді відстрочки платежу;
- г) кредит наданий підприємству для проведення торгівельних операцій.

7. На які цілі забороняється видача кредитів?

- а) на покриття збитків господарської діяльності;
- б) на покриття поточних витрат підприємства;
- в) на придбання обладнання та устаткування;
- г) на придбання виробничих запасів.

8. Як класифікують кредити за забезпеченням?

- а) прямі та консорціальні;
- б) короткострокові та довгострокові;
- в) заставні, гарантовані та застраховані;
- г) заставні, гарантовані та бланкові.

9. Які основні показники характеризують кредитоспроможність позичальника?

- а) коефіцієнт рентабельності капіталу та коефіцієнт покриття;
- б) коефіцієнт абсолютної ліквідності та коефіцієнт прибутковості;
- в) коефіцієнт рентабельності виробництва та норма прибутку;
- г) коефіцієнт покриття, коефіцієнт абсолютної ліквідності та коефіцієнт загальної ліквідності.

10. Коефіцієнт абсолютної ліквідності - це:

- а) відношення суми грошових коштів та короткострокових фінансових вкладень до поточних зобов'язань;
- б) відношення ліквідних коштів до поточних зобов'язань;
- в) відношення дебіторської заборгованості до поточних зобов'язань;
- г) відношення матеріальних оборотних коштів до поточних зобов'язань.

11. Коефіцієнт покриття - це:

- а) відношення суми грошових коштів та короткострокових фінансових вкладень до поточних зобов'язань;
- б) відношення ліквідних коштів до поточних зобов'язань;
- в) відношення дебіторської заборгованості до поточних зобов'язань;
- г) відношення матеріальних оборотних коштів до поточних зобов'язань.

12. Коефіцієнт загальної ліквідності - це:

- а) відношення суми грошових коштів та короткострокових фінансових вкладень до поточних зобов'язань;
- б) відношення ліквідних коштів до поточних зобов'язань;
- в) відношення грошових коштів, короткострокових фінансових вкладень та дебіторської заборгованості до поточних зобов'язань;
- г) відношення матеріальних оборотних коштів до поточних зобов'язань.

ТЕМА 6. ФІНАНСУВАННЯ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

- 6.1. Основні засоби, їх сутність, оцінка та відтворення.
- 6.2. Амортизація основних засобів.
- 6.3. Показники стану та ефективності використання основних засобів.
- 6.4. Капітальні вкладення, їх сутність, склад та джерела фінансування.
- 6.5. Порядок фінансування і кредитування капітальних вкладень.
- 6.6. Фінансування витрат на поліпшення основних засобів.

6.1. Основні засоби, їх сутність, оцінка та відтворення.

Процес виробництва на підприємствах всіх форм власності передбачає наявність такого фактору, як основні засоби.

Основні засоби - це матеріальні цінності, що використовуються у виробничій діяльності підприємства у натуральній формі понад один календарний рік і переносять свою вартість на готову продукцію поступово в міру спрацювання.

До основних засобів, згідно П(С)БО 7 "Основні засоби", належать матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх в процесі виробництва або постачання товарів і послуг, надання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

Залежно від призначення і ролі в процесі виробництва, основні засоби поділяються на основні засоби виробничого та невиробничого характеру.

Основні виробничі засоби - це засоби, які зайняті у виробничому процесі.

Основні виробничі засоби, згідно зі своїм виробничим призначенням, поділяються на такі групи:

1. Земельні ділянки.
2. Капітальні витрати на поліпшення земель.
3. Будинки, споруди та передавальні пристрої.
4. Машини та обладнання.
5. Транспортні засоби.
6. Інструменти, прилади та інвентар.
7. Робоча і продуктивна худоба.
8. Багаторічні насадження.
9. Інші основні засоби.

Основні виробничі засоби також поділяються на **активні** та **пасивні**. Активні основні засоби безпосередньо задіяні у виробничому процесі, а пасивні є лише необхідною додатковою умовою його здійснення (рис. 14).

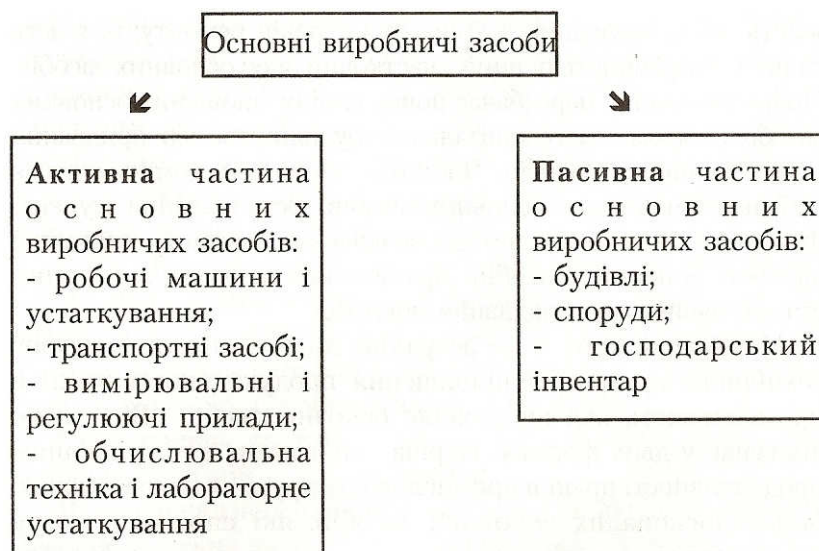

Рис. 14. Склад основних виробничих засобів

Підприємство зацікавлено в оптимальному співвідношенні між активною і пасивною частинами основних засобів. Збільшення і раціональне використання саме активних основних засобів сприяє підвищенню ефективності всього виробництва. Але структура основних виробничих засобів залежить від галузей економіки, рівня автоматизації і механізації виробничих процесів, географічних умов розміщення підприємств тощо.

Основні невиробничі засоби - це засоби, які не приймають безпосередньої участі у процесі виробництва і функціонують для задоволення соціально-культурних і побутових потреб учасників виробництва. До них належать об'єкти соціально-культурного та побутового обслуговування, які перебувають на балансі підприємства. Відтворюються вони тільки за рахунок прибутку, який залишається у розпорядженні підприємства. Незважаючи на те, що вони безпосередньо не приймають участі у процесі виробництва, вони створюють умови для поліпшення умов праці робітників і в кінцевому рахунку це позитивно позначається на результатах діяльності підприємства, на зростанні продуктивності праці.

Основні засоби в процесі використання поступово втрачають свої якості, тобто зношуються: фізично та морально.

Фізичний знос проявляється у втраті певних корисних якостей і споживної вартості основних засобів. Фізичний знос зумовлюють насамперед фактори, які діють у процесі їх експлуатації, інтенсивність та екстенсивність використання, якість обслуговування, дотримання строків ремонту, їх якість та інші. Розрізняють повний і частковий знос основних засобів. Повне зношення передбачає повну заміну зношених основних засобів шляхом нового капітального будівництва або придбання нових основних засобів. Часткове зношення компенсується здійсненням ремонту основних засобів. Встановлення ступеню фізичного зносу необхідно для визначення реальної остаточної вартості основних засобів, правильного планування заміни старих машин та обладнання новими.

Моральний знос - це результат дії суспільних факторів: технічного прогресу і підвищення продуктивності праці в промисловості, яка виготовляє основні засоби. Він також виступає у двох формах. Перша - пов'язана з підвищенням продуктивності праці в промисловості, друга - з появою нових, більш досконалих основних засобів, які сприяють росту продуктивності праці.

Отже, внаслідок зносу основні засоби потребують постійного відтворення.

Відтворення основних засобів - це процес безперервного їх поновлення. Розрізняють просте та розширене відтворення.

Просте відтворення основних засобів здійснюється в попередньому обсязі, коли відбувається заміна окремих частин основних засобів, заміна старого устаткування на аналогічне, тобто, постійно відновлюється попередня виробнича потужність. Основним джерелом простого відтворення основних засобів в умовах переходу до ринкових відносин є амортизаційні відрахування.

Розширене відтворення передбачає кількісне і якісне збільшення діючих основних засобів або придбання нових основних засобів, які забезпечують збільшення середньої виробничої потужності, ріст рівня продуктивності праці. Джерелом фінансування розширеного відтворення є чистий прибуток підприємства.

Оцінка основних засобів підприємства є грошовим виразом їхньої вартості. Вона необхідна для правильного визначення загального обсягу основних засобів, їхньої динаміки і структури, розрахунку економічних показників господарської діяльності підприємства за певний період. У зв'язку з тривалим функціонуванням та поступовим спрацюванням засобів праці, постійною зміною умов їхнього відтворення у господарській практиці використовується кілька видів вартісної оцінки основних засобів.

В П(С)БО 7 визначені наступні види оцінки основних засобів.

Первісна вартість основних засобів - це фактична їхня вартість на момент уведення в дію чи придбання, тобто це є вартість, за яку купуються або створюються основні засоби. Вона є основою для нарахування амортизації.

Справедлива вартість - це вартість, за якою може бути здійснений обмін основних засобів.

Відновлена (переоцінена) вартість - це вартість основних засобів на певну дату після їх переоцінки. Вона враховує ті самі витрати, що й первісна вартість, але за сучасними цінами. Для визначення відновленої вартості підприємства мають право проводити щорічно індексацію балансової вартості основних засобів на коефіцієнт індексації. Коефіцієнт індексації розраховується за формулою:

$$K_i = (I_i - 10\%) : 100, \quad (6.1)$$

де K_i - коефіцієнт індексації балансової вартості основних засобів на початок звітного року;

I_i - індекс інфляції за рік.

Якщо коефіцієнт індексації не перевищує одиниці, то індексація основних засобів не проводиться. Якщо вказаний коефіцієнт більше за одиницю, то підприємство має право провести індексацію основних засобів і скорегувати їх балансову вартість на суму індексації.

У разі застосування індексації підприємство зобов'язане визначити капітальний дохід, який розраховується як різниця між проіндексованою і непроіндексованою вартістю основних засобів. Розрахована сума щоквартально включається до складу валових доходів підприємства.

Залишкова вартість - це вартість основних засобів з урахуванням зношення, тобто вона виражає ступінь придатності основних засобів і визначається вирахуванням з первісної або відновленої вартості суми зносу.

Ліквідаційна вартість - це вартість, за яку ліквідовуються основні засоби, тобто це є сума коштів, яку підприємство очікує отримати від реалізації основних засобів після закінчення терміну їх корисного використання, за вирахуванням витрат, пов'язаних з продажем (ліквідацією). Визначення ліквідаційної вартості здійснюється самим підприємством.

6.2. Амортизація основних засобів.

Амортизація основних засобів - це процес перенесення авансованої раніше вартості всіх видів засобів праці на вартість продукції з метою її повного відшкодування протягом строку їх корисного використання (експлуатації).

Для відшкодування вартості зношеної частини основних засобів кожне підприємство робить амортизаційні відрахування.

Амортизаційні відрахування - це грошовий вираз розміру амортизації, який відповідає певному ступеню зносу основних засобів.

Розмір амортизаційних відрахувань залежить від балансової вартості основних виробничих засобів, норм відрахувань та методів їх нарахування.

Амортизаційні відрахування підприємства здійснюють щомісяця на підставі встановлених норм та балансової (залишкової) вартості основних фондів по окремим їх групам.

Для нарахування амортизації основні засоби поділяються на такі групи:

група 1 - будівлі, споруди, передавальні пристрої.

група 2 - автомобільний транспорт та запчастини до нього, меблі, побутові електронні, електромеханічні прилади та інструменти, інформаційні системи, устаткування та приладдя, конторське обладнання.

група 3 - інші основні фонди, включаючи сільськогосподарські машини та прилади, виробничу та продуктивну худобу.

Суми амортизаційних відрахувань визначаються за наступною формулою:

$$A = Bв \times H \times 100\%, \quad (6.2)$$

де А — сума амортизаційних відрахувань, грн;

Бв - балансова вартість основних засобів на початок звітного періоду, грн;

Н - норма амортизації, %.

Балансова вартість групи основних засобів на початок звітного періоду розраховується за формулою:

$$B(a) = B(a-1) + П(a-1) - В(a-1) - A(a-1); \quad (6.3)$$

де B(a-1) - балансова вартість основних засобів на початок періоду, що передував звітному;

П(a-1) - сума витрат, використаних на придбання основних засобів протягом періоду, що передував звітному;

В(a-1) - сума виведених із експлуатації основних засобів протягом періоду, що передував звітному;

A(a-1) - сума амортизаційних відрахувань, нарахованих у періоді, що передував звітному.

Згідно з чинним законодавством України, норми амортизації встановлюються у відсотках до балансової вартості основних засобів кожної із груп у таких розмірах:

Група 1 - 5% щорічна; 1,25% щоквартальна.

Група 2 - 25% щорічна; 6,25% щоквартальна.

Група 3 - 15% щорічна; 3,75% щоквартальна.

Суму нарахованої амортизації всі підприємства відображають збільшенням суми витрат підприємства і зношення основних засобів.

Надзвичайно важливим питанням амортизаційної політики є науково обгрунтоване встановлення розмірів амортизаційних відрахувань, адже необгрунтоване заниження норм амортизаційних відрахувань призводить до нестачі фінансових ресурсів, необхідних для відтворення зношених основних засобів, а штучне їх збільшення - до збільшення собівартості продукції і, відповідно, ціни.

Для здійснення правильної амортизаційної політики важливим є знання можливих методів амортизації основних засобів.

Згідно з П(С)БО 7, метод амортизації має враховувати форму, в якій економічна вигода від активу отримується підприємством. Тому вибір методів амортизації основних засобів підприємство здійснює самостійно, застосовуючи до кожного об'єкту відповідний метод нарахування амортизації.

Амортизація основних засобів нараховується із застосуванням таких методів.

Прямолінійний метод. Він є найбільш поширеним. При його використанні вартість об'єкту основних засобів списується однаковими частками протягом терміну його експлуатації. За цим методом річна сума амортизації визначається діленням вартості, яка амортизується, на очікуваний період часу використання об'єкта основних засобів.

Метод зменшення залишкової вартості. Його сутність міститься в тому, що річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкту на початок звітного періоду та річної норми амортизації.

Метод прискореного зменшення залишкової вартості. За ним річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкту на початок звітного року та річної норми амортизації, яка подвоюється. Прискорена амортизація застосовується до високоефективних основних засобів (третья група) з використанням наступних норм:

- перший рік експлуатації - 15%;
- другий - 30%;
- третій - 20%;

- п'ятий - 10%;
- шостий - 5%;
- сьомий - 5%.

Кумулятивний метод. За ним річна сума амортизації визначається як добуток вартості, яка амортизується, та кумулятивного коефіцієнту. Кумулятивний коефіцієнт розраховується діленням числа років, які залишилися до кінця очікуваного строку служби об'єкту основних засобів, на суму числа років його корисного використання.

Виробничий метод. Його сутність полягає в тому, що місячна сума амортизації розраховується як добуток фактичного місячного обсягу продукції (робіт, послуг) та виробничої ставки амортизації. Виробнича ставка амортизації розраховується відношенням вартості, що амортизується, до загального обсягу, продукції, який підприємство очікує виробити за весь строк корисного використання об'єкту основних засобів.

6.3. Показники стану та ефективності використання основних засобів.

Стан та використання основних засобів є важливим фактором забезпечення нормальних умов процесу виробництва та підвищення його ефективності. Тому на підприємствах важливе значення має як проведення систематичної оцінки стану основних засобів, так і аналіз ефективності їх використання.

Система показників, яка може вичерпно характеризувати ефективність основних засобів, охоплює три блоки (рис. 15):

Рис. 15. Система показників ефективності основних засобів

- забезпечення підприємства основними засобами;
- стан основних засобів;
- ефективність використання основних засобів.

Показники першої групи розраховуються таким чином.

Коефіцієнт реальної вартості основних засобів відображає питому вагу залишкової вартості основних виробничих засобів у загальній вартості майна підприємства і розраховується за формулою:

$$\text{Коефіцієнт реальної вартості основних засобів} = \frac{\text{Залишкова вартість основних виробничих засобів}}{\text{Активи підприємства}}; \quad (6.4)$$

Значення цього коефіцієнту повинно складати не менш 0,5. В цьому випадку процес виробництва на підприємстві буде забезпечено нормальними основними виробничими засобами. Якщо даний показник буде менш, ніж 0,5, то на підприємстві може виникнути загроза зриву нормального процесу виробництва продукції.

Фондомісткість - показник, який характеризує рівень середньорічної вартості основних виробничих засобів, вартість яка припадає на одну гривню виробленої продукції (валової, товарної). Вона визначається за такою формулою:

$$\text{Фондомісткість} = \frac{\text{Середньорічна вартість основних виробничих засобів}}{\text{Вироблена продукція}}; \quad (6.5)$$

Вважається нормальним, коли фондомісткість має тенденцію до зниження, але його зниження повинно відбуватися за рахунок більш низьких темпів росту вартості основних виробничих засобів у порівнянні із темпами росту вартості виробленої продукції.

Фондоозброєність характеризує вартість основних виробничих засобів, що припадає на одного працівника і розраховується за такою формулою:

$$\text{Фондоозброєність} = \frac{\text{Середньорічна вартість основних виробничих засобів}}{\text{Середньоспискова чисельність працівників}}; \quad (6.6)$$

Ріст рівня фондоозброєності - це фактор, який сприяє підвищенню продуктивності праці. Але необхідно слідкувати за тим, щоб темпи росту фондоозброєності не випереджали темпи росту продуктивності праці.

Показники другої групи визначаються за допомогою таких розрахунків.

Коефіцієнт зносу дає змогу оцінити стан основних засобів, тобто характеризує частку вартості основних засобів, яку списано на витрати виробництва у попередніх періодах і визначається за формулою:

$$\text{Коефіцієнт зносу} = \frac{\text{Сума зносу основних засобів}}{\text{Середньорічна вартість основних виробничих засобів}}; \quad (6.7)$$

Коефіцієнт придатності відображає частину основних виробничих засобів, придатних для експлуатації. Він розраховується за формулою:

$$\text{Коефіцієнт придатності} = 1 - \text{Коефіцієнт зносу основних засобів}; \quad (6.8.)$$

Коефіцієнт оновлення показує частку введених основних засобів у їх загальній вартості і визначається за формулою:

$$\text{Коефіцієнт оновлення} = \frac{\text{Основні виробничі засоби, введені у дію}}{\text{Середньорічна вартість основних виробничих засобів}}; \quad (6.9)$$

Коефіцієнт вибуття - показує частку основних виробничих засобів, виведених із експлуатації і розраховується за такою формулою:

$$\text{Коефіцієнт вибуття} = \frac{\text{Основні виробничі фонди, виведені із експлуатації}}{\text{Середньорічна вартість основних виробничих засобів}}; \quad (6.10)$$

Коефіцієнти третьої групи мають такий порядок розрахунків.

Фондовіддача відображає суму виробленої продукції, яка припадає на одну гривню основних засобів і визначається за такою формулою:

$$\text{Фондовіддача} = \frac{\text{Вироблена продукція}}{\text{Середньорічна вартість основних виробничих засобів}}; \quad (6.11)$$

Збільшення фондовіддачі основних виробничих засобів вказує на підвищення ефективності їх використання, що є позитивним явищем в економіці підприємства. Основними шляхами підвищення фондовіддачі є:

- збільшення обсягів виробленої продукції за рахунок більш інтенсивного використання основних засобів;
- зниження середньорічної вартості основних виробничих засобів за рахунок ліквідації зношених, малопродуктивних та слабо використовуваних у виробництві засобів.

Рентабельність основних виробничих засобів визначає ступінь їх використання і розраховується за формулою:

$$\text{Рентабельність} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Середньорічна вартість основних виробничих засобів}}; \quad (6.12)$$

Підвищення рівня рентабельності основних виробничих засобів - одна із основних задач підприємства в умовах ринкової економіки.

6.4. Капітальні вкладення, їх сутність, склад

Капітальні вкладення - це витрати на створення нових, реконструкцію, модернізацію та технічне переозброєння діючих основних фондів. За допомогою капітальних вкладень здійснюється як просте, так і розширене відтворення основних засобів.

Капітальні вкладення поділяються за формами відтворення, за призначенням та за технологічними напрямками.

По формам відтворення капітальні вкладення включають такі напрямки:

- нове будівництво;
- розширення підприємств;
- технічне переозброєння;
- реконструкція діючих підприємств.

Нове будівництво - будівництво об'єкту, який після вводу в експлуатацію, буде мати статус юридичної особи.

Розширення підприємства - будівництво об'єктів на нових площах у доповнення до діючих (статус юридичної особи не присвоюється).

Технічне переозброєння - комплекс робіт щодо зміни і модернізації обладнання, при яких не передбачається ніяких будівельно-монтажних робіт.

Реконструкція - проведення будівельно-монтажних робіт на діючих площах без припинення виробництва з частковою заміною обладнання.

Реконструкція та технічне переобладнання діючих підприємств дозволяють поліпшити їх техніко-економічні показники, екологію, конкурентоспроможність продукції, причому з меншими витратами і при скороченні термінів будівництва у порівнянні з будівництвом нових підприємств.

Наведена класифікація має важливе практичне значення. Справа в тому, що початок любого будівництва можливо здійснювати при наявності узгодженої у встановленим законом порядку проектно-кошторисної документації і тримання на її підставі державного дозволу на будівництво.

За призначенням капітальні вкладення поділяються на виробничі та невикористані.

Виробничі капітальні вкладення - це витрати на об'єкти, які після завершення будівництва будуть функціонувати у сфері матеріального виробництва. До них належать витрати, вкладені в будівництво виробничих будівель та споруд, реконструкцію, технічне переобладнання та

модернізацію діючих підприємств, в придбання машин, обладнання, устаткування, транспортних засобів тощо.

Невиробничі капітальні вкладення - це витрати на створення об'єктів житлового і комунального господарства, установ освіти, культури, медицини тощо.

За технологічними напрямками розрізняють такі види капітальних вкладень: будівельно - монтажні роботи, придбання устаткування та інвентарю, монтаж устаткування, проектно - дослідні роботи та інші.

Співвідношення вказаних витрат визначає технологічну структуру капітальних вкладень. Найбільш оптимальним є збільшення питомої ваги вкладень, які спрямовуються на придбання машин, устаткування, обладнання, тобто на створення активної частини основних засобів.

Усі джерела фінансування капітальних вкладень поділяються на дві групи: власні (внутрішні) та зовнішні.

До **власних** джерел належать: власні фінансові кошти, які формуються в результаті нарахування амортизації на діючі основні засоби; відрахування від прибутку; від продажу власного майна; від здавання власного майна в оренду; використання внутрішніх ресурсів у будівництві; кошти від емісії та реалізації цінних паперів тощо.

До **зовнішніх** джерел належать: бюджетні асигнування, довгострокові кредити комерційних банків, кошти іноземних інвесторів, кошти позабюджетних фондів та інші.

В умовах ринкової економіки важливе значення має вибір оптимального співвідношення джерел фінансування капітальних вкладень, так як порушення його може привести до погіршення фінансового стану підприємства. Тому необхідним для визначення оптимальної структури джерел фінансування капітальних вкладень є: по-перше, визначити реальні обсяги власних джерел фінансування, по-друге, необхідність і можливість залучення зовнішніх джерел, так як їх використання, зокрема, довгострокових позичок банку, приведе до подорожчання вартості капітальних вкладень.

6.5. Порядок фінансування та кредитування капітальних вкладень.

Фінансування та кредитування капітальних вкладень передбачає вирішення трьох питань:

1. Зробити оцінку грошових витрат на фінансування проекту та розподілити грошові потоки по термінам їх здійснення.

2. Визначити ступінь ризику, що може виникнути під час виконання проекту.

3. Здійснити пошук найдешевих джерел фінансування та вирішити їх структуру.

Фінансування та кредитування капітальних вкладень здійснюється при оформленні таких документів:

- план капітального будівництва;
- план фінансування;
- титульний список будівництва;
- внутрішньобудівельний список;
- проектно-кошторисна документація;
- довідка про затвердження проектно-кошторисної документації.
- договір підряду.

План капітального будівництва містить дані щодо обсягу капітальних вкладень та будівельно-монтажних робіт, завдання по вводу в дію виробничих потужностей та основних фондів, строки їх вводу в дію.

План фінансування відображає джерела фінансування капітальних вкладень в цілому на рік та з розбивкою по кварталах.

Важливим документом є титульний список. Він складається на весь термін будівництва з розподілом по строкам згідно із нормами будівництва. В ньому відображаються основні дані по об'єкту: проектна потужність, кошторисна вартість, обсяг будівельно-монтажних робіт, термін будівництва, дані щодо забезпеченості об'єктів проектно-кошторисною документацією та інші.

Для виконання будівельних робіт підприємства також надають в банк внутрішньобудівельні титульні списки, в яких наводиться перелік усіх робіт, які будуть виконуватися на протязі

поточного року, тобто він деталізує показники титульного списку. Вони не надаються тільки у тому випадку, коли будівництво починається та завершується в одному поточному році.

Здійснення будівництва потребує наявності проектно-кошторисної документації.

Проектно-кошторисна документація - це сукупність техніко-економічних схем і розрахунків та обґрунтування технічної характеристики об'єктів. Вона складається з двох частин: технічний проект та кошторис.

Технічний проект - це документ, в якому обґрунтовується технічна можливість та економічна доцільність будівництва. У кошторисі на підставі обсягів робіт, використовуваних матеріалів, обладнання та діючих цін на них, визначається вартість проєктованого об'єкту. Крім прямих витрат, у кошторисі розраховуються накладні витрати, планові накопичення, непередбачені витрати та інші.

Головним документом, який регламентує взаємовідносини між підрядчиком та замовником є договір підряду. Він складається на весь строк будівництва. В ньому міститься така інформація: форми розрахунків, вартість будівництва, джерела фінансування, перелік підрядчиків та інші дані.

Банк перевіряє усі надані документи. Ціль такої перевірки міститься в тому, щоб виявити будівництва, які не мають затвердженої проектно-кошторисної документації, не забезпечені відповідними джерелами фінансування, не включені до списків капітального будівництва. Оформлення фінансування завершується складанням висновку банку про відповідність поданих документів та дається розпорядження про відкриття фінансування будівництва.

Порядок фінансування та кредитування капітальних вкладень залежить від способу проведення капітальних робіт.

Вони можуть здійснюватися двома способами: підрядним та господарським.

За підрядного способу будівництво об'єктів здійснюється спеціалізованими підрядними організаціями.

До зобов'язань підрядчика належать: будівництво об'єктів, придбання устаткування, його монтаж, проведення іспиту обладнання, тобто здача готового об'єкту.

До обов'язків замовника відноситься: надання площадки для будівництва, забезпечення проектно-кошторисною документацією, забезпечення безперервності будівництва.

Для фінансування будівництва в банку відкривається спеціальний рахунок, на якому концентруються кошти, призначені на будівництво. В цьому випадку підприємство зобов'язано своєчасно вносити на нього власні кошти. Вони вносяться в певні строки, які узгоджені з банком, але не раніш, ніж один раз на місяць. При закінченні кварталу здійснюється перерахунок по фактично перерахованим коштам та фактично витраченим.

Розрахунки здійснюються щомісячно за відповідні етапи виконаних робіт, або після завершення усіх робіт. Розрахунки здійснюються на підставі справки щодо обсягу виконаних робіт. Вона складається підрядником та надається на підпис замовнику. Одночасно виписується або платіжне доручення, або вимога-доручення.

Господарський спосіб позначає, що будівництво здійснюється власними силами підприємства, тобто об'єднує функції і підрядника, і замовника. Він використовується при будівництві невеликих об'єктів, реконструкції та розширенні діючих підприємств. Фінансування такого будівництва здійснюється двома методами: по елементам витрат або в міру виконання робіт. При першому методі усі розрахунки провадяться безпосередньо з поточного рахунку підприємства, тобто банк сплачує усі витрати підприємства: придбання будівельних матеріалів, транспортні витрати, витрати на заробітну плату та ін.

При другому методі на підприємстві створюються спеціальні відділи капітального будівництва. Взаємовідносини між цим відділом та дирекцією підприємства організуються на тих же основах, що між підрядником та замовником. Тобто відділ капітального будівництва виступає у ролі підрядника, а дирекція підприємства - у ролі замовника. Розрахунки здійснюються аналогічно.

Підприємство може використовувати довгострокові кредити банку. Довгострокові кредити надаються підприємствам, у котрих немає або недостатньо власних коштів на розвиток виробництва або соціальної інфраструктури.

Відповідно до кредитного договору, банк може надавати підприємству довгострокові кредити на такі цілі: науково-дослідні та проектні роботи, придбання науково-технічної інформації, підготування нових виробництв, нових конкурентноспроможних видів продукції, випуск нової продукції, технічне переоснащення, реконструкцію та модернізацію основних засобів, житлове будівництво, будівництво об'єктів соціально-культурного та побутового призначення.

Для укладання кредитного договору підприємство надає в банк такі документи:

- заяву на отримання кредиту;
- техніко-економічне обґрунтування проекту;
- дозвіл на відведення земельної ділянки при новому будівництві;
- заставне зобов'язання або гарантійний лист;
- термінове зобов'язання на погашення кредиту;
- бухгалтерський баланс зі звітом про фінансові результати.

Важливе місце серед вказаних документів займає техніко-економічне обґрунтування проекту (ТЕО). В ньому вказується: сума кредиту, наявність та якість проектно-кошторисної документації, розрахунок передбачуваних витрат з розшифровкою найбільш крупних статей витрат (матеріальні витрати, заробітна плата та ін.), розрахунок окупності витрат. Заплановане надходження сировини, матеріалів повинно бути зумовлено відповідними договорами з постачальниками з вказівкою їх вартості та термінів поставки.

Окремий розділ ТЕО - розрахунок розміру очікуваних прибутків. Він є базою для визначення ефективності позички та реальних термінів її погашення. Банки, як правило, не приймають на кредитування низькорентабельні та збиткові проекти.

Розмір кредиту визначається або повною вартістю витрат по об'єкту, коли він є єдиним джерелом фінансування, або як різниця між кошторисною вартістю будівництва та сумою власних коштів позичальника.

Банк перевіряє надані документи на одержання кредиту. Він здійснює оцінку кредитоспроможності позичальника на підставі фінансової звітності. Довгостроковий кредит надається банками тільки кредитоспроможним підприємствам, які здібні повернути його у встановлений термін та сплатити відсотки за його користування.

Після позитивного вирішення питання щодо кредитування підприємству відкривається позичковий рахунок, з якого здійснюється використання кредиту. Надання позички може здійснюватися одночасно, тобто повною сумою, або по частинам в міру виконання будівельно-монтажних робіт.

Погашення кредиту здійснюється з поточного рахунку підприємства. В більшості випадків довгострокові позички погашаються поступово, тобто шляхом внесків, які надходять в банк щомісячно, щоквартально, щопівріччя. Конкретні строки вказуються у кредитному договорі.

6.6. Фінансування витрат на поліпшення основних засобів.

Однією із форм відтворення основних засобів є їх ремонт. Основні засоби в процесі експлуатації зазнають фізичного зносу та втрачають свої експлуатаційні якості. В зв'язку з цим ремонт основних виробничих засобів є необхідною умовою виробничого процесу. Існують такі види ремонту основних засобів: поточний ремонт, середній ремонт та капітальний ремонт.

Поточний ремонт полягає в усуненні окремих поломок основних засобів, в поновленні окремих їх частин. Він проводиться з метою підтримання основних засобів в нормальному робочому стані.

Середній ремонт проводиться для часткового поновлення основних засобів із заміною окремих вузлів та механізмів.

Капітальний ремонт - це ремонт, при якому здійснюється повне розбирання машин, виявлення дефектів, власне ремонт, його регулювання, модернізація тощо. Він проводиться з ціллю поліпшення експлуатаційних показників ремонтуємого об'єкту.

Економічна доцільність капітального ремонту основних виробничих засобів визначається порівнюванням витрат на ремонт з вартістю аналогічного нового обладнання. Якщо вартість

ремонту перевищує вартість аналогічного нового устаткування, то такий ремонт робити недоцільно.

Фінансування капітального ремонту здійснюється згідно з планом капітального ремонту. План складають на підставі кошторисно - фінансових розрахунків з урахуванням норм, цін та відповідних тарифів. План затверджується керівником підприємства.

Витрати на усі види ремонтів визначаються підприємством самостійно, виходячи з технічного рівня, фізичного зносу основних виробничих фондів та забезпечення робіт матеріальними ресурсами.

До складу витрат на капітальний ремонт включають: проектно-кошторисні витрати, оплату ремонтних робіт, вартість придбання нових запасних частин та інші.

Порядок фінансування ремонту залежить від способу його проведення. У разі здійснення його підрядним способом, розрахунки здійснюються на підставі актів приймання за повністю завершени ремонтні роботи або по окремих вузлах. При господарському способу розрахунки здійснюються по елементам витрат: оплата рахунків за матеріальні цінності, придбані деталі, виплата заробітної плати тощо.

Витрати на усі види ремонту підприємства мають право включати до складу валових витрат у сумі, що не перевищує 5 % сукупної балансової вартості груп основних засобів на початок звітного року. Витрати, що перевищують зазначену суму, відносяться на збільшення балансової вартості основних засобів груп 2 і 3, а по групі 1 по кожному об'єкту, які підлягають амортизації за нормами, передбаченими для відповідних груп основних засобів.

Витрати на проведення усіх видів ремонту відносяться на собівартість продукції. Включення витрат на ремонт до собівартості продукції може здійснюватися двома методами:

- шляхом їх повного віднесення в обсязі вартості фактично здійснених ремонтів за звітний період;
- шляхом віднесення цих витрат до ремонтного фонду.

Ремонт основних невиробничих фондів фінансується за рахунок чистого прибутку.

Тестові завдання для самоперевірки.

1. Норми прискореної амортизації застосовуються до:

- а) першої групи основних засобів;
- б) другої групи основних засобів;
- в) третьої групи основних засобів;
- г) першої та другої груп основних засобів.

2. Відтворення основних засобів - це:

- а) процес безперервного оновлення основних засобів;
- б) придбання нових основних засобів;
- в) заміна зношеного устаткування на нове;
- г) заміна окремих зношених частин основних засобів.

3. Яка вартість основних засобів використовується при прискореній амортизації?

- а) залишкова;
- б) первісна;
- в) відновлена;
- г) справедлива.

4. Як визначається сума амортизаційних відрахувань звітного періоду?

- а) множенням середньорічної вартості основних засобів на норму амортизаційних відрахувань;
- б) множенням балансової вартості основних засобів на норму амортизаційних відрахувань;
- в) множенням балансової вартості груп основних засобів на початок звітного періоду на норму амортизаційних відрахувань;

г) множенням балансової вартості основних засобів у звітному періоді з урахуванням введення і вибуття основних засобів в цьому періоді на норму амортизаційних відрахувань.

5. Фондовіддача - це:

а) відношення середньорічної вартості основних виробничих засобів до виробленої продукції за рік;

б) відношення середньорічної вартості основних виробничих засобів до середньоспискової чисельності працівників;

в) відношення середньорічної вартості основних виробничих засобів до величини прибутку;

г) відношення виробленої продукції за рік до середньорічної вартості основних виробничих засобів.

6. Економічну ефективність використання основних засобів характеризують такі показники:

а) фондівіддача та рентабельність;

б) фондозабезпеченість та фондоозброєність;

в) коефіцієнт придатності та коефіцієнт зносу;

г) коефіцієнт оновлення та коефіцієнт вибуття.

7. Як називається документ, що містить інформацію про строки будівництва, обсяги капітальних вкладень стосовно будівлі в цілому і за роками:

а) план капітальних вкладень;

б) титульний; список;

в) кошторис будівництва;

г) технічний проект.

8. Амортизаційні відрахування не нараховуються на такі групи основних засобів:

а) передавальні пристрої;

б) прилади та устаткування;

в) земельні ділянки;

г) офісне обладнання.

9. За яких умов підприємства мають право застосовувати щорічну індексацію основних засобів?

а) щорічна індексація основних засобів проводиться підприємствами дозволу Кабінету Міністрів України;

б) щорічна індексація проводиться підприємствами самостійно;

в) щорічна індексація проводиться підприємствами, якщо коефіцієнт індексації перевищує одиницю;

г) щорічна індексація проводиться підприємствами, якщо коефіцієнт індексації не перевищує одиниці.

10. Які додаткові документи, крім загальноприйнятих, необхідно представити підприємству для отримання довгострокового кредиту?

а) техніко-економічне обґрунтування проекту;

б) гарантійний лист або заставне зобов'язання;

в) статут підприємства;

г) висновок аудиторської фірми щодо визначення фінансового стану підприємства.

7. ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ.

7.1. Сутність, задачі та методи фінансового планування.

7.2. Поточний фінансовий план підприємства, його зміст та порядок складання.

7.3. Оперативне фінансове планування, його зміст та значення.

1. Сутність, задачі та методи фінансового планування.

В умовах ринку найважливішим документом для вирішення виробничих або комерційних завдань підприємства є бізнес-план.

Бізнес-план визначає:

1. Вибір економічно вигідних напрямків і засобів для одержання позитивних фінансових результатів.
2. Підготування підприємством інвестиційних проектів для залучення коштів інвесторів і кредитів банку.
3. Упорядкування проектів емісії цінних паперів.
4. Зміцнення фінансового стану підприємства.

Фінансовий план є важливішим елементом бізнес - плану, який складається для стратегічного і поточного керування фінансовою діяльністю підприємства.

Стратегічний фінансовий план визначає найважливіші показники, пропорції і темпи розширеного відтворення. Він є комерційною таємницею підприємства.

Поточний фінансовий план розробляється на основі стратегічного плану шляхом його конкретизації і деталізації.

Фінансове планування - це процес визначення обсягу фінансових ресурсів за джерелами формування і напрямками їх цільового використання згідно з виробничими показниками підприємства.

Метою фінансового планування є забезпечення господарської діяльності підприємства необхідними джерелами фінансування.

При переході до ринкової економіки потреба у фінансовому плануванні посилюється. Ринок ставить більш високі вимоги до його якості, так як при помилках у фінансовому плануванні усі наслідки несе само підприємство. Розробка фінансового плану - один з основних засобів контактів підприємства з зовнішнім середовищем: постачальниками та покупцями, кредиторами та інвесторами. Від їх довіри залежить можливість ефективної діяльності підприємства, тому фінансовий план повинен бути серйозно обгрунтованим та продуманим. В протилежному випадку підприємство може стати банкрутом та підлягає ліквідації з відповідними негативними наслідками. Основними задачами фінансового планування є:

- визначення обсягів та джерел фінансових ресурсів, підвищення ефективності їх використання;
- стимулювання росту виробництва та поліпшення якості продукції;
- концентрація фінансових ресурсів на найбільш важливих, напрямках економічного та соціального розвитку підприємства;
- забезпечення сбалансованості матеріальних, трудових та фінансових ресурсів та стійкого фінансового стану підприємства.

Фінансове планування дає змогу вирішити такі конкретні питання:

- скільки грошових коштів може мати підприємство у своєму розпорядженні;
- виявити і оцінити джерела їх надходження;
- визначити суми коштів, які повинні бути перераховані до бюджету, позабюджетні фонди, банки та інші фінансово-кредитні установи;
- оцінити достатність коштів для виконання виробничої програми;
- виявити потребу в інвестиціях та залучених коштах;
- збалансувати доходи і витрати підприємства для забезпечення діяльності підприємства на принципах комерційного розрахунку.

При складанні фінансового плану використовують певні методи: нормативний, розрахунково-аналітичний, економіко-математичного моделювання та балансовий.

Сутність нормативного методу планування фінансових показників полягає в тому, що на основі заздалегідь установлених норм і нормативів розраховується потреба підприємства у фінансових ресурсах та їхніх джерелах. Такими нормативами є ставки податків, ставки тарифних внесків і зборів, норми амортизаційних відрахувань, норматив потреби в оборотних коштах і інші.

Цей метод може бути ефективним, якщо норми та нормативи є стабільними, науково обґрунтованими та орієнтованими на кращий досвід.

Розрахунково-аналітичний метод (метод коефіцієнтів) планування фінансових показників міститься в тому, що на основі аналізу досягнутого розміру фінансового показника, прийнятого за базу, і індексів його зміни в плановому періоді розраховується плановий розмір цього показника. Даний метод застосовується у випадках, коли немає розрахованого нормативу, а взаємозв'язок між показниками встановлено побічно, на підставі аналізу їх динаміки та зв'язків. Недоліком цього методу є те, що він не дає змогу робити розрахунки на перспективу, не виявляє внутрішньогосподарські резерви.

Сутність економіко-математичного моделювання в плануванні фінансових показників полягає в тому, що воно дозволяє знайти кількісний вираз взаємозв'язків між фінансовими показниками і факторами, які на них впливають. Цей зв'язок виражається через економіко-математичну модель, що являє собою точний математичний опис економічного процесу. При цьому розробляється декілька варіантів планових розрахунків з наступним вибором оптимального варіанту фінансового плану.

Балансовий метод передбачає побудову балансу доходів та витрат підприємства, внаслідок чого досягається зв'язок наявних фінансових ресурсів і фактичної потреби в них, тобто забезпечується збалансованість матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, витрат та доходів підприємства. В сучасних умовах цей метод набуває особливого значення, так як витрати підприємства значною мірою залежать тільки від власних надходжень підприємства.

Виділяють такі етапи фінансового планування:

1. Економічний аналіз надходження та витрачання фінансових ресурсів за звітний рік.
2. Виконання фінансових розрахунків по кожному виду надходження і витрачання фінансових ресурсів на плануємий рік.
3. Складання поточного фінансового плану.
4. Розробка оперативного фінансового плану.
5. Контроль за виконанням фінансового плану.

7.2. Поточний фінансовий план підприємства, його зміст та порядок складання.

Поточний фінансовий план - це баланс доходів і видатків на поточний рік, у якому знаходить відображення рух усіх фінансових ресурсів підприємства, які надходять і витрачаються ним у відповідних напрямках.

В умовах, коли підприємствам надана самостійність у плануванні, вони можуть скласти його в будь-якій формі. Міністерство економіки України рекомендує складати фінансовий план, який включає такі розділи:

- джерела формування і надходження коштів;
- приріст активів підприємства;
- повернення залучених коштів;
- витрати, пов'язані із внесенням обов'язкових платежів до бюджету та позабюджетних фондів;

- покриття збитків минулих років.

У розділі "Джерела формування та надходження коштів" передбачено такі статті:

- прибуток від звичайної діяльності до оподаткування;
- нерозподілений прибуток минулих років;
- амортизаційні відрахування;
- довгострокові та короткострокові кредити банків;
- цільове фінансування і цільові надходження;
- інші джерела.

У розділі "Приріст активів підприємства" відображаються: обсяг капітальних інвестицій всього та за їх окремими видами:

- капітальне будівництво;
- придбання основних засобів;

- придбання необоротних та нематеріальних активів;
- модернізація та реконструкція основних засобів;
- приріст оборотних активів;
- довгострокові та поточні фінансові інвестиції та інші.

У розділі "Повернення залучених коштів" передбачено погашення довгострокових та короткострокових кредитів банку, довгострокових фінансових та інших зобов'язань, повернення інших боргів.

У розділі "Витрати, пов'язані із внесенням обов'язкових платежів до бюджету та позабюджетних фондів" відображаються:

- суми сплати поточних податків та обов'язкових платежів до бюджету;
- внески до позабюджетних фондів;
- погашення податкової заборгованості та інші.

В останньому розділі показуються суми, які спрямовуються підприємством на покриття збитків минулих років.

Поточний фінансовий план складається на рік із поквартальною розбивкою його показників. В основі його складання лежить балансовий метод, тобто зв'язок витрат із джерелами їх фінансування.

Показники фінансового плану формуються із відповідних таблиць (розрахунків): розрахунок прибутку підприємства, розрахунок нормативів власних оборотних активів та джерел їх покриття, розрахунок амортизаційних відрахувань, розрахунок капітальних вкладень та джерел їх фінансування, розрахунок залучення кредитів банку, розрахунок податків та платежів до бюджету та позабюджетних фондів та інші.

В процесі фінансового планування проводиться конкретний зв'язок кожного виду витрат і відрахувань за джерелами фінансування.

В процесі складання фінансового плану необхідно перевірити узгодженість запланованих сум витрат відповідним статтям доходів. З цією метою складається шахова таблиця. В ній по горизонталі відбиваються статті доходної частини балансу, а по вертикалі - статті витрат. Дана таблиця складається у визначеному порядку, спочатку записуються підсумкові дані по кожній статті, а потім заповнюються окремі графи і рядки. Всі джерела фінансування і витрати повинні бути збалансовані. Ця таблиця дає можливість збалансувати доходи і витрати в розрізі окремих статей, виявити цільовий характер використання доходів і надходжень, визначити засоби додаткового залучення коштів.

7.3. Оперативне фінансове планування, його зміст та значення.

Поточний фінансовий план показує обсяг фінансових ресурсів, необхідних підприємству для поточної діяльності, дає орієнтир для фінансової роботи підприємства на плановий рік. Виконання фінансового плану здійснюється безпосередньо в процесі фінансово-господарської діяльності і потребує постійного контролю за надходженням і витратами ресурсів. Цей контроль проводиться за допомогою оперативного фінансового планування.

Оперативне фінансове планування полягає, перш за все, в складанні платіжного календарю.

Платіжний календар - це документ, в якому відображаються усі поточні витрати та надходження грошових коштів підприємства за певний період часу.

Він охоплює рух всіх коштів підприємства, основна частина яких проходить через різноманітні рахунки підприємства в банку. Джерелом інформації для його складання служать: план реалізації продукції, кошторис витрат на виробництво, банківські виписки з рахунків підприємства, строки виплати заробітної плати та сплати податків та відрахувань. Його складають на квартал із розбивкою по місяцях або на місяць із розбивкою по декадах. Платіжний календар складається з двох частин:

1. Надходження.
2. Витрати.

В першому розділі відображаються усі види надходжень підприємства із різних джерел: доход від реалізації продукції, виручка від продажу основних засобів та товарно-матеріальних

цінностей, надходження від погашення дебіторської заборгованості, кредити банку, цільові надходження тощо.

В другому розділі показуються всі види витрат підприємства: витрати на виплату заробітної плати; суми податків та відрахувань до бюджету та позабюджетних фондів, оплата за товарно-матеріальні цінності, погашення кредиторської заборгованості, погашення кредитів банку, сплата відсотків за кредит тощо.

Розробку платіжного календарю треба починати з доходної частини з тим, щоб мати можливість реально виконати видатну частину.

У платіжному календарі надходження грошей і грошових витрат повинні бути збалансовані. Якщо грошові надходження перевищують витрати підприємства, то це свідчить про платоспроможність підприємства та стійкість його фінансового стану.

Якщо витрати перевищують надходження, то це позначає недостатність власних можливостей підприємства для покриття наступних витрат, свідчить про погіршення його фінансового стану. У цьому випадку необхідно перенести частину непершочергових витрат на інший місяць або квартал, або прийняти оперативні заходи по вишукуванню додаткових джерел надходження коштів.

Важливе місце в оперативній фінансовій роботі займає своєчасне погашення кредиторської і стягнення дебіторської заборгованості.

Дебіторська заборгованість, що обумовлена порядком розрахунків, є нормальним явищем у фінансово-господарській діяльності підприємства. Дебіторська заборгованість, що перевищує встановлені терміни платежів, знижує платоспроможність підприємства. Тому необхідно уважно аналізувати стан заборгованості. При цьому необхідно враховувати такі умови: який відсоток непогашення дебіторської заборгованості припадає на одного або декількох основних боржників, можливість погашення дебіторської заборгованості, терміни її виникнення, а також питому вагу простроченої заборгованості.

Кредиторська заборгованість займає важливе місце в обороті коштів підприємства. Якщо кредиторська заборгованість виникає внаслідок чинної системи розрахунків, то вона не робить негативного впливу на фінансовий стан підприємства. Якщо ж вона виникає внаслідок порушення підприємством правил розрахунків і кредитування, то вона призводить до погіршення фінансового положення інших підприємств.

Платіжний календар дає можливість конкретизувати фінансові показники, дає точне уявлення про стан платежів і розрахунків, фіксує зміни у платоспроможності підприємства.

Тестові завдання для самоперевірки.

1. Вкажіть найбільш повне визначення суті фінансового планування:

- а) баланс грошових надходжень;
- б) розробка планів фінансового забезпечення загального розвитку підприємства;
- в) баланс доходів і витрат;
- г) розрахунок потреби у фінансових ресурсах.

2. Метою фінансового планування є:

- а) контроль за своєчасністю грошових надходжень;
- б) фінансове забезпечення інвестиційної діяльності;
- в) забезпечення господарської діяльності необхідними джерелами фінансування;
- г) контроль за своєчасністю платежів.

3. Балансовий метод - це:

- а) економіко - математичне моделювання;
- б) ув'язка фінансових показників доходної і витратної частини фінансового плану;
- в) метод балансування підсумкових показників;
- г) розрахунково-аналітичний метод.

4. Нормативний метод - це:

- а) економіко - математичне моделювання;
- б) ув'язка фінансових показників доходної і витратної частини фінансового плану;
- в) метод балансування підсумкових показників;
- г) використання фінансових норм та техніко-економічних нормативів.

5. Розрахунково-аналітичний метод - це:

- а) ув'язка фінансових показників доходної і витратної частини фінансового плану;
- б) розрахунок планових показників на підставі аналізу фактичних показників з урахуванням їх зміни у плановому періоді.
- в) метод балансування підсумкових показників;
- г) використання фінансових норм та техніко-економічних нормативів.

6. Яке призначення оперативного фінансового планування?

- а) складання платіжного календаря та контроль за його виконанням;
- б) розрахунок очікуваних грошових надходжень;
- в) визначення черговості розрахунків;
- г) фінансове забезпечення інвестиційної діяльності.

7. Платіжний календар - це:

- а) графік розрахунків з постачальниками товарно-матеріальних цінностей;
- б) графік реалізації продукції;
- в) строки погашення дебіторської заборгованості;
- г) інструмент оперативного фінансового планування.

8. Що являє собою поточний фінансовий план?

- а) баланс грошових надходжень;
- б) баланс доходів і видатків;
- в) розрахунок потреби у фінансових ресурсах для фінансової та інвестиційної діяльності;
- г) платіжний календар на місяць.

9. З якою метою складається шахова таблиця?

- а) для визначення суми прибутку та рівня рентабельності;
- б) для визначення цін за каналами реалізації продукції та собівартості одиниці продукції;
- в) для контролю за строками погашення дебіторської та кредиторської заборгованості;
- г) для перевірки узгодженості запланованих сум витрат відповідним статтям доходів.

10. Що є загальним об'єктом фінансового планування?

- а) операційна діяльність підприємства;
- б) фінансова діяльність підприємства;
- в) інвестиційна діяльність підприємства;
- г) усі відповіді вірні.

ТЕМА 8. ФІНАНSOVA САНАЦІЯ І БАНКРУТСТВО ПІДПРИЄМСТВ

8.1. Економічна сутність фінансової санації підприємства та порядок її проведення.

8.2. Фінансової джерела санації підприємства.

8.3. Банкрутство та ліквідація підприємства.

8.1. Економічна сутність фінансової санації підприємства та порядок її проведення.

Термін "санація" походить від латинського "sanare" і перекладається як "оздоровлення", "одужання". Згідно із Законом України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" санація - це система заходів, що здійснюються у процесі впровадження

справи про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення його фінансового стану, а також на задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів через кредитування, реструктуризацію боргів і капіталу та (або) зміну організаційної чи виробничої структури суб'єктів підприємницької діяльності.

Виходячи з визначень науковців та практичних потреб, найбільш влучному та змістовому визначенню санації відповідає наступне: санація - це система фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових, соціальних заходів, спрямованих на відновлення платоспроможності, ліквідності та прибутковості підприємства-боржника. Відповідно з цим, метою проведення санації є покриття поточних збитків та усунення причин їх виникнення, збереження ліквідності та платоспроможності підприємства, скорочення всіх видів заборгованості, оптимізація структури розміщення оборотного капіталу тощо.

Ініціаторами проведення санації можуть бути:

1) суб'єкт господарювання, що перебуває у кризі і коли існує реальна загроза оголошення його банкрутом;

2) фінансово-кредитна установа. Згідно із Законом України "Про банки і банківську діяльність", банк має право застосувати щодо клієнта-боржника комплекс санаційних заходів, які можуть включати:

- передачу оперативного управління підприємством адміністрації, сформованої за участю банку;

- реорганізувати боржника;

- змінити порядок платежів;

- спрямувати на погашення кредиторської заборгованості доход від реалізації продукції, робіт, послуг та ін.;

3) агентство з питань запобігання банкрутству підприємств, коли банкрутство загрожує державним підприємствам. В Україні розроблено методіку проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств і організацій, затверджену Агентством. Після внесення боржника до реєстру неплатоспроможних підприємств, згідно із зазначеною методикою, Агентство уповноважене здійснювати управління його майном та розробляти пропозиції щодо проведення санації;

4) інші ініціатори по визнанню господарського суду, НБУ, заставодержатель майна підприємства, сторонні юридичні і фізичні особи, трудові колективи підприємства.

Господарський суд виносить постанову про проведення санації боржника і призначає керівника санацією. Санація вводиться на термін не більше 12 місяців, але при цьому можлива пролонгація ще на півроку за рішенням зборів кредиторів.

В основі рішення господарського суду про проведення санації лежить план санації, який розробляється, як правило, за участю представників санатора, підприємства-боржника і незалежної аудиторської компанії та затверджується господарським судом.

План санації повинен містити:

1. Аналіз причин і глибини фінансової кризи, яка може бути:

- легкою, що безпосередньо не загрожує функціонування підприємства;

- глибокою, що загрожує подальшому існуванню підприємства і потребує негайного проведення фінансової санації;

- кризовий стан, який не сумісний із існуванням підприємства і призводить до його ліквідації.

2. Оцінку фінансово-господарського стану підприємства-боржника до початку санації.

Основним завданням проведення аналізу є оцінювання результатів господарської діяльності за попередній і поточний роки; виявлення факторів, які позитивно чи негативно вплинули на кінцеві показники роботи підприємства; прийняття рішення про визначення структури балансу задовільною (незадовільною), а підприємство-платоспроможним (неплатоспроможним).

3. Заходи, спрямовані на нормалізацію фінансового стану боржника, на відновлення платоспроможності, ліквідності та прибутковості.

Комплекс зазначених заходів повинен містити маркетингові дослідження та обґрунтування вибору ринків збуту продукції; розробку техніко-технологічних паспортів по всім видам продукції, а також відображати організаційно-правові заходи (збільшення, зменшення розміру підприємства, реструктуризація, перепрофілювання, зміна управлінського та кадрового складу тощо). Серцевиною всіх визначених заходів повинні стати фінансові, які дозволяють розрахувати обсяг і можливі джерела фінансових ресурсів для проведення санації підприємства та його успішного функціонування у майбутньому.

4. Прогнозні показники фінансово-майнового стану боржника у процесі та після реалізації плану санації із вказівкою строків відновлення платоспроможності та погашення претензій кредиторів.

Важливим елементом санаційного процесу є координація та контроль за якістю реалізації плану санації, що здійснюється керівною службою підприємства, керуючим санацією, комітетом кредиторів та господарським судом.

Мета санації вважається досягнутою, якщо підприємство виходить з кризи, нормалізує свою господарську діяльність, забезпечує її прибутковість та конкурентоспроможність у довгостроковому періоді. При цьому задовольняються інтереси як внутрішніх суб'єктів (власників, керівників, службовців і робітників), так і зовнішніх - кредиторів, постачальників, покупців, державних і місцевих органів влади тощо.

В той же час основна проблема, з якою стикаються підприємства, що підлягають санації, полягає в пошуку фінансових ресурсів, необхідних для проведення санаційної процедури.

8.2. Фінансові джерела санації підприємства.

Як відомо, сукупний капітал підприємства складається з власного та позиченого капіталу. Тому фінансування санації може здійснюватися за рахунок власних коштів підприємства, у тому числі і коштів його власників, а також за допомогою коштів кредиторів та державної фінансової підтримки. Таким чином, за джерелами мобілізації фінансових ресурсів розрізняють автономну санацію (власні кошти підприємства і капітал його власників) та зовнішню санацію (кошти кредиторів і держави).

Доцільність проведення санації обумовлюється тим, що в першу чергу необхідно використовувати внутрішні механізми фінансової стабілізації і тим самим зменшити залежність ефективності проведення санації від зовнішніх фінансових джерел.

Основні напрямки здійснення автономної санації:

1. Реструктуризація активів.
2. Зменшення (заморожування) витрат.
3. Збільшення доходу (виручки) від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг.
4. Реструктуризація пасивів.

Реструктуризація активів - санаційні заходи, пов'язані зі зміною складу та структури активів підприємства. В першу чергу слід звернути увагу на такі заходи, що пов'язані з мобілізацією прихованих резервів, використанням лізингу та оренди основних засобів, рефінансуванням дебіторської заборгованості, оптимізацією складу та структури оборотного капіталу тощо. Розглянемо більш детально ці заходи.

1. Мобілізація прихованих резервів. Приховані резерви - це частина капіталу підприємства, яка не відображена в його балансі. Мобілізація прихованих резервів може здійснюватися шляхом реалізації окремих об'єктів основних та оборотних засобів, які безпосередньо не пов'язані з процесом виробництва і реалізації продукції, а також у результаті індексації балансової вартості майнових об'єктів, яких не можна реалізувати без порушення нормального виробничо-технологічного циклу.

2. Використання лізингових операцій, у тому числі зворотного лізингу, що дає можливість поновлювати основні засоби без зовнішніх інвестиційних ресурсів.

3. Задача в оренду основних засобів, які тимчасово і не повною мірою використовуються у виробничо-технологічному процесі.

4. Оптимізація складу та структури оборотного капіталу підприємства за допомогою нормування виробничих запасів, зменшення обсягів незавершеного виробництва та витрат майбутніх періодів, а також ліквідації надлишкових, непотрібних запасів товарно-матеріальних цінностей.

5. Рефінансування дебіторської заборгованості. Цей захід означає переведення дебіторської заборгованості в більш ліквідні форми оборотних коштів - грошові кошти та короткострокові фінансові вкладення. Рефінансування дебіторської заборгованості може здійснюватись за допомогою факторингу, форфейтингу, обліку (дисконту) векселів тощо.

Факторинг - продаж дебіторської заборгованості на користь банку чи факторингової компанії.

Форфейтинг - кредитування зовнішньоекономічних операцій у формі викупу в експортера векселів та інших боргових вимог, які акцептовані імпортерам. По суті ця фінансова операція об'єднує в собі елементи факторингу (але тільки по товарному кредиту) та обліку векселів (але з їх індосаментом тільки на користь банку).

Облік (дисконт) векселів - фінансова операція комерційних банків з викупу векселів у підприємств за цінами, які залежать від суми векселя, строків його погашення та ризику не погашення.

В деяких випадках необхідно звертатися в господарський суд для примусового стягнення дебіторської заборгованості.

Всі вище охарактеризовані санаційні заходи змінюють окремі статті активу балансу. Наступні дві групи заходів пов'язані в основному зі змінами у звіті про фінансові результати.

Зменшення (заморожування) витрат. Ця група санаційних заходів включає такі напрямки:

- заморожування інвестиційних вкладень із довготривалим строком окупності;
- зниження витрат підприємства - аналізуються усі статті витрат операційної, фінансової та інвестиційної діяльності і за кожною з них визначаються можливості економії.

У рамках автономної санації аналізуються всі наявні можливості збільшення доходу (виручки) від реалізації продукції. При цьому слід детально вивчити та проаналізувати фактори, які впливають на величину доходу (виручки) від реалізації продукції (рис. 16).

I. Група виробничих факторів

Рівень виконання плану виробництва товарної продукції

Якість продукції

Асортиментно-структурні зрушення у виробництві продукції

Ритмічність виробництва продукції

II. Фактори, пов'язані з роботою відділу збуту і складів

Рівень забезпеченості кадрами, устаткуванням і відповідними складськими приміщеннями

Загальний рівень організації роботи з маркетингу (в т. ч. її ритмічність)

Величина портфеля замовлень

Стан і комплектність залишків готової продукції на складі

Забезпеченість тарою та упаковкою

Наявність договорів на поставку і дотримання їх умов при відвантаженні продукції покупцям

Дотримання умов співпраці з транспортними установами

III. Фактори, пов'язані з транспортування продукції

Відповідність кількості і видів транспортних засобів потребам підприємства (зроблених замовлень і договірних домовленості)

Ритмічність подачі транспортних засобів

Придатність наданих транспортних засобів для завантаження відповідних видів продукції

Дотримання термінів перевезень та інших договірних умов

IV. Фактори, пов'язані з роботою фінансового та інших підрозділів підприємства

Вибір форм розрахунків з покупцями

Своєчасність і якість оформлення платіжних документів, стан контролю за їх сплатою

Вивчення платоспроможної здатності покупців і можливих форм співпраці з ними
Своєчасність та якість оформлення санкцій за порушення зобов'язань щодо сплати боргів покупцями та іншими установами

V. Інші фактори

Терміни документообігу, якість опрацювання документів в установах банку
Зміна цін і кон'юнктури ринків, рішення господарських судів щодо позовів
Зміни митних правил і загального законодавства тощо

Рис. 16. Фактори, які впливають на доход (виручку) від реалізації продукції

Значне місце в комплексі санаційних заходів займають заходи спрямовані на реструктуризацію пасивів підприємства, тобто такі заходи, які призводять до зміни розміру і структури джерел його фінансування. В основі реструктуризації пасивів лежить зменшення (збільшення) статутного капіталу підприємства

Зменшення статутного капіталу підприємства повинно вирішити наступні завдання:

- одержання санаційного прибутку, який спрямовується на покриття збитків;
- зрівноваження (або перевищення) номінальної вартості акцій (часток) з їх ринковою ціною;
- приведення величини основних та оборотних коштів у відповідність із розміром його власного капіталу.

Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку затверджено Положення про порядок збільшення (зменшення) статутного фонду акціонерних товариств. Цим Положенням та Законом України "Про господарські товариства" передбачено два методи зменшення статутного фонду акціонерного товариства:

1. Зменшення номінальної вартості акцій (деномінація).
2. Зменшення кількості акцій наявної номінальної вартості.

Зменшення номінальної вартості може здійснюватися шляхом об'єднання кількох акцій в одну (конверсія).

Санація шляхом збільшення статутного капіталу повинна задовольнити наступні вимоги:

- мобілізувати фінансові ресурси для проведення санаційних заходів виробничо-технічного характеру, для поновлення та модернізації наявних потужностей, реструктуризації та розширення виробництва;
- підвищувати ліквідність та платоспроможність підприємства, його кредитоспроможність як позичальника та стійкість фінансового стану у найближчій перспективі.

Збільшення статутного капіталу може здійснюватися такими методами:

1. Збільшення кількості акцій наявної номінальної вартості.
2. Збільшення номінальної вартості акцій.
3. Обмін облігацій на акції.

Зовнішня санація передбачає участь кредиторів та, в окремих випадках, держави у фінансовому оздоровленні боржника.

Безумовно, активної участі кредиторів у фінансовому оздоровленні підприємства-боржника можна очікувати лише тоді, коли в результаті санації та його збереження вони матимуть повніше задоволення своїх вимог, ніж у разі його ліквідації. Кредитори можуть зважитися на матеріальний ризик в обмін на обумовлений пакет акцій боржника або в надії отримати ринок збуту своєї продукції (джерело постачання сировини та матеріалів для свого виробництва) тощо.

Фінансова участь кредиторів у санації може здійснюватися:

- 1) пролонгацією та реструктуризацією боргу;
- 2) наданням додаткових кредитних ресурсів;
- 3) повною або частковою відмовою від своїх вимог.

Пролонгація боргу - це одна із форм добровільного погодження кредиторів на відстрочку виплат по зобов'язанням підприємства-боржника, пов'язана з його санацією. Відмовляючись від порушення справи про банкрутство в судовому порядку, кредитори уникають пов'язаних з цим витрат, а також можливої втрати частини раніше наданих коштів при ліквідації підприємства. При

продовження боргу обсяг подальшого фінансування підприємства, тобто обсяг його зобов'язань, далі не зростає.

Реструктуризація боргу - це погодження кредитора з позичальником у разі неможливості останнього погасити свої зобов'язання, про нову схему погашення цих зобов'язань. Реструктуризація боргу може здійснюватися у формах:

- пролонгації;
- оформлення нового кредитного договору зі зміною умов;
- мораторію на виплату відсотків або передбаченої частини основного боргу на визначений період;
- конверсії всього боргу або відповідної її частини у програму безоплатної допомоги тощо.

Слід також відмітити, що санація в формі повної або часткової відмови (списання) боргу супроводжується погодженням між кредитором і підприємством про інші форми його компенсації на послідуєчих етапах.

Державна фінансова підтримка санації підприємства.

Якщо мобілізованих фінансових ресурсів із децентралізованих джерел не вистачило для успішного проведення санації, то в певних випадках може бути прийнято рішення про надання державної фінансової підтримки (пріоритетність галузі, здійснення антимонопольних заходів тощо). Підтримка орієнтується, передусім, на підприємства як державні, так і інших форм власності, які здатні її використати з максимальною віддачею. Централізована санаційна підтримка може здійснюватися:

- прямим бюджетним фінансуванням;
- непрямыми формами державного впливу.

Пряме бюджетне фінансування може відбуватися на поворотних засадах (бюджетні пільгові позики) і безповоротних засадах: дотації, субсидії, субвенції; повний або частковий викуп державою акцій підприємства-боржника.

Форма санації у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій пов'язана з наступними основними умовами: необхідністю забезпечення подальшого розвитку пріоритетних галузей економіки, галузевій і міжгалузевій переорієнтації діяльності підприємств, здійсненню антимонопольних заходів тощо. Однак, переважна більшість західних вчених притримуються думки, що централізоване фінансування санації на безповоротній основі не тільки стимулює бюджетний дефіцит, а й спричиняє негативні побічні ефекти на макро- та мікрорівнях.

Держава може здійснювати санаційну підтримку шляхом повного або часткового викупу акцій підприємств, що перебувають у фінансовій кризі. В цьому випадку вона протидіє спаду виробництва і зростанню безробіття. Державу в даному випадку не можна розглядати як звичайного акціонера, оскільки отримання прибутку не є завданням її діяльності як санатора. Головною метою державних інвестицій є сприяння відновленню ліквідності і платоспроможності підприємства.

При відсутності у держави можливостей здійснювати пряме фінансування або кредитування підприємства, а також у випадку, коли фінансова криза носить тимчасовий характер і може бути здолана підприємством при здійсненні йому фінансової допомоги, використовується непряма форма державної підтримки санації у вигляді надання державних гарантій та поручительств комерційним банкам по кредитах, виданим підприємствам, що сануються.

Санаційна підтримка підприємств державою може здійснюватися також методами фіскального характеру, зокрема, списанням податкових зобов'язань, податковим кредитуванням, наданням цільових податкових пільг тощо.

Охарактеризовані децентралізовані та централізовані джерела фінансування санації найчастіше зустрічаються у вітчизняній та зарубіжній практиці оздоровлення підприємства. Однак, для кожного конкретного випадку фінансової неспроможності підприємства слід добирати прийнятні форми санації з урахуванням причин кризи, санаційної спроможності, наявності санаторів та внутрішніх резервів тощо.

8.3. Банкрутство та ліквідація підприємства.

Банкрутство підприємств - нормальне явище ринкової економіки. В першу чергу це юридичний факт, тому його визначення у правовому аспекті відбувалося по наступному законодавству: у 1992 р. було прийнято Закон України "Про банкрутство", який регламентував питання щодо цього. З часом до нього вносилися зміни (Закон України від 30 червня 1999 р. "Про внесення змін до Закону України "Про банкрутство"). Нині діє Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" від 30 червня 2000 р. Необхідність прийняття Закону в новій редакції була зумовлена недосконалістю багатьох положень чинного Закону та ускладненнями щодо використання його на практиці. В новому Законі дається правильніше визначення банкрутства. Якщо у Законі 1992 р. це пов'язане лише з нестачею активів у ліквідній формі і неспроможністю юридичної особи задовольнити у встановлений термін як вимоги кредиторів, так і зобов'язання перед бюджетом, то тепер чітко визначено, що банкрутством є визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність і задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

Банкрутство - складний процес, який може бути охарактеризований не лише з юридичної сторони, а і з управлінської, організаційної, фінансової, обліково-аналітичної тощо, але в його основі переважно лежать фінансові причини. Практика показує, що на макрорівні цими причинами можуть бути нестабільність економіки, грошовий дефіцит, стрибки цінової політики, значний рівень інфляції та ін. До основних внутрішніх причин, які призводять до банкрутства підприємств, можна віднести наступні:

- серйозні порушення фінансової стійкості підприємства, які характеризуються перевищеннями фінансових зобов'язань підприємства над його активами;
- незбалансованість грошового потоку в рамках відносно тривалого часу;
- неплатоспроможність підприємства, яку спричинила низька ліквідність його активів.

Власне процедура банкрутства є кінцевою стадією невдалого функціонування підприємства, якій передують стадії нормальної ритмічної роботи і фінансових ускладнень. Банкрутство рідко буває несподіваним, особливо для досвідчених фінансистів та менеджерів, які намагаються регулярно відслідковувати тенденції у розвитку власних підприємств і найбільш важливих контрагентів і конкурентів.

Ринкова економіка розробила визначену систему контролю, діагностики і по можливості захисту підприємств від повного краху, або систему запобігання банкрутству і підтримки підприємства (рис.17). Універсальність цієї системи робить її придатною для застосування в Україні, однак слід враховувати особливості державної економічної політики, механізм захисту підприємств і запобігання їх банкрутства. Система запобігання банкрутству включає в себе перелік логічних причинно-наслідкових організаційних і методичних процедур, які забезпечуються державними органами влади.

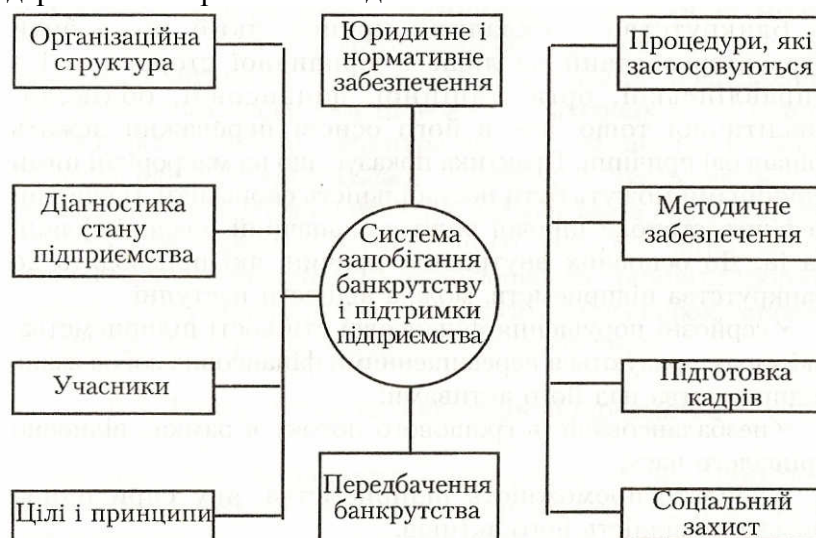

Рис.17. Система запобігання банкрутству підприємств в ринковій економіці

Мета створення і приведення в дію системи запобігання банкрутству в Україні - необхідність структурної перебудови всієї економіки відповідно до ринкового попиту населення за умови досягнення прибуткової діяльності основних виробничих структур.

Поняття банкрутства характеризується наступними його видами в практиці господарювання.

1. **Реальне банкрутство.** Воно характеризує повну неспроможність підприємства відновити в майбутньому свою фінансову стійкість і платоспроможність в силу реальних втрат використаного капіталу. Таке підприємство може бути оголошено банкрутом юридично.

2. **Технічне банкрутство.** Характеризується станом неплатоспроможності підприємства, яке спричинено великим розміром простроченої дебіторської заборгованості, що перевищує розмір кредиторської заборгованості, а загальна сума активів підприємства перевищує обсяг його фінансових зобов'язань. Технічне банкрутство, як правило, тимчасове і не призводить до юридичного при своєчасному використанні антикризових заходів.

3. **Навмисне банкрутство.** Характеризується навмисним створенням власником (керівником) підприємства стану неплатоспроможності. Виявлені факти переслідуються у кримінальному порядку. 4. **Фактичне банкрутство.** Воно характеризує явно неправдиву об'яву підприємства про свою неспроможність розрахуватися з кредиторами. Переслідуються такі дії у кримінальному порядку.

Справи про банкрутство розглядаються виключно господарськими судами.

Сьогодні в Україні спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості фінансово неспроможних підприємств. Відтак найбільше позовних заяв до господарських судів надходить у зв'язку з банкрутствами підприємств. Але банкрутство підприємства і його ліквідація - це не тільки збитки для його акціонерів, кредиторів, виробничих партнерів, споживачів продукції, але й зменшення податкових надходжень у бюджет, збільшення безробіття тощо. Однак, суттєвим є те, що серед підприємств, справи про банкрутство яких розглядаються судами, значною є кількість таких, що тимчасово потрапили у скрутне становище (технічне банкрутство). Проте нормами чинного законодавства встановлені заходи щодо запобігання банкрутству боржника і позасудові процедури. Такими заходами є фінансова допомога боржникові і санація (оздоровлення) чи реструктуризації ці підприємства можуть розрахуватися з боргами й успішно функціонувати далі.

Господарський суд визнає боржника банкрутом при відсутності пропозиції проведення санації або незгоди кредиторів з її умовами. У постанові про визнання підприємства банкрутом господарський суд призначає ліквідаційну комісію. До її складу входять: представники кредиторів, банку, фінансових органів, а також Фонду державного майна, якщо банкрутом є державне підприємство.

З моменту визнання боржника банкрутом:

по-перше, припиняється його підприємницька діяльність;

по-друге, до ліквідаційної комісії переходить право розпорядження майном банкрута;

по-третє, припиняється нарахування штрафних санкцій на всі види заборгованості банкрута.

Ліквідаційна комісія оцінює майно підприємства, проводить роботу щодо стягнення дебіторської заборгованості і розраховується з кредиторами, складає ліквідаційний баланс та подає його власнику або органу, який призначив ліквідаційну комісію. Достовірність та повнота ліквідаційного балансу повинні бути підтверджені аудиторським висновком.

Кошти, виручені від продажу міна банкрута спрямовуються на задоволення претензій кредиторів. При цьому існує така черговість погашення боргів.

1. Покриваються витрати, пов'язані зі порушенням справи про банкрутство.

2. Задовольняються вимоги кредиторів, забезпечені заставою.

3. Виконуються зобов'язання перед працівниками підприємства.

4. Задовольняються вимоги щодо податків до бюджету, державного та місцевих, а також до позабюджетних фондів.

5. Задовольняються вимоги кредиторів, не забезпечені заставою.

6. Задовольняються вимоги членів трудового колективу підприємства щодо повернення їх внесків до статутного капіталу підприємства.

Майно, що залишилось після задоволення усіх перелічених претензій, використовується відповідно до рішення власника.

Підприємство вважається ліквідованим або реорганізованим з моменту виключення його з державного реєстру України.

Тестові завдання для самоперевірки

1. Підставою про порушення справи про банкрутство підприємства може бути:

- а) письмова заява будь-кого з кредиторів боржника;
- б) письмова заява потенційного санатора;
- в) невизнання боржником претензії про відшкодування заборгованості;
- г) неповернення банківського кредиту в обумовлений термін.

2. Примусова ліквідація підприємства здійснюється у випадках:

- а) якщо його занесено до реєстру неплатоспроможних підприємств;
- б) коли підприємство визнане банкрутом;
- в) якщо його борги перевищують вартість активів;
- г) якщо на ухвалу суду будуть визнані недійсними установчі документи й рішення про створення підприємств.

3. Санація підприємства - це ...

- а) надання підприємству зовнішньої фінансової допомоги;
- б) задоволення вимог кредиторів та виконання зобов'язань перед бюджетом;
- в) сукупність усіх заходів, які здатні забезпечити фінансове оздоровлення підприємств;
- г) система заходів фінансового характеру.

4. Основною метою фінансової санації є ...

- а) покриття поточних збитків та усунення причин їхнього виникнення;
- б) мобілізація фінансових ресурсів для проведення санаційних заходів;
- в) задоволення вимог кредиторів;
- г) виконання зобов'язань перед бюджетом.

5. До напрямків автономної санації щодо реструктуризації активів можна віднести:

- а) рефінансування дебіторської заборгованості;
- б) збільшення (зменшення) статутного фонду підприємства;
- в) активізація маркетингової політики підприємства;
- г) заморожування інвестиційних вкладень.

6. До напрямків автономної санації щодо реструктуризації пасивів можна віднести:

- а) рефінансування дебіторської заборгованості;
- б) збільшення (зменшення) статутного фонду підприємства;
- в) активізація маркетингової політики підприємства;
- г) заморожування інвестиційних вкладень.

7. Хто є ініціаторами проведення санації?

- а) суб'єкт господарювання;
- б) фінансово-кредитна установа;
- в) агентство з питань запобігання банкрутству підприємств;
- г) усі відповіді вірні.

8. Що позначає рефінансування дебіторської заборгованості?

- а) переведення дебіторської заборгованості в більш ліквідні форми оборотних коштів - грошові кошти та короткострокові фінансові вкладення.

- б) примусове стягнення заборгованості через господарський суд;
- в) зменшення статутного капіталу підприємства-боржника;
- г) збільшення статутного капіталу підприємства-боржника.

9. З моменту визнання боржника банкрутом:

- а) припиняється його підприємницька діяльність;
- б) до ліквідаційної комісії переходить право розпорядження майном банкрута;
- в) припиняється нарахування штрафних санкцій на всі види заборгованості банкрута;
- г) усі відповіді вірні.

10. При задоволенні претензій кредиторів в першу чергу відшкодовуються:

- а) виконуються зобов'язання перед працівниками підприємства;
- б) задовольняються вимоги кредиторів, забезпечені заставою;
- в) покриваються витрати, пов'язані зі порушенням справи про банкрутство;
- г) задовольняються вимоги членів трудового колективу підприємства щодо повернення їх внесків до статутного капіталу підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про підприємства в Україні" від 27 березня 1991 р.
2. Закон України "Про підприємництво" від 7 лютого 1992 р.
3. Закон України "Про систему оподаткування" від 18 лютого 1997 р.
4. Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" від 30 червня 1999 р.
5. Закон України "Про заставу" від 2 жовтня 1992 р.
6. Закон України "Про лізинг" від 16 грудня 1997 р.
7. Указ Президента України "Про концепцію амортизаційної політики" від 7 березня 2001 р.
8. Постанова Національного банку України "Про затвердження змін до інструкції про порядок використання рахунків у національній і іноземній валюті" від 5 грудня 2001 р.
9. Наказ Міністерства фінансів України "Про затвердження Положень (стандартів) бухгалтерського обліку від 31 березня 1999 р. № 87.
10. Наказ Міністерства фінансів України "Питання складання фінансової звітності" від 24 лютого 2000 р. № 37.
11. Положення Національного Банку України "Про кредитування" від 28 вересня 1995 р.
12. Положення "Про ведення касових операцій у національній валюті в Україні". Затверджена постановою КМУ від 19 лютого 2001 р.
13. Інструкція "Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті", затверджена постановою Правління Національного банку України 29 березня 2001 р.
14. Банківські операції: Підручник / А.М.Мороз, М.І.Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін. - К.: КНЕУ, 2000.
15. Бандурка О.М., Коробов Н.Л., Орлов П.Л., Петрова К.Л. Фінансова діяльність підприємств: Підручник.- К.: Либідь, 1998.
16. Белолипецкий В.Т. Финансы фирмы. - М.: 1999.
17. Брігхем Е.Ф. Основи фінансового менеджменту. - К. 1997.
18. Василик О.Д. Теорія фінансів: Навч. посібник.- К.: НІОС, 2000.
19. Коробов М.Я. Фінанси промислового підприємства. - К., 1995.
20. Лишанский М.Л., Маслова И.Б. Финансы в сельском хозяйстве: Учеб.пособие для вузов. - М.: Финансы, ЮНИТИ, 1999.
21. Мороз А.Н. Основы банковского дела. К.: Либра, 1994.
22. Нікбахт Е., Гропеллі А. Фінанси.- К.: Основи, 1993.
23. Опарін В. Фінанси (загальна теорія). Навчальний посібник. - К.: КНЕУ, 1999.
24. Павлюк К.В. Фінансові ресурси держави.- К.: НІОС, 1998.

25. Пархоменко В.М., Баранцев П.П. Реформування бухгалтерського обліку в Україні. - Луганськ: Лугань, 2001.
26. Слав'юк Р.А. Фінанси підприємств: Навч. посібник. - Луцьк.: "Вежа", 1999.
27. Суторміна В.М., Федосов В.М., Рязанова Н.С. Фінанси зарубіжних корпорацій.- К.: Либідь, 1993.
28. Терещенко О.А. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навч. посібник. - К.: КНЕУ, 2003.
29. Терещенко О.А. Фінансова санація і банкрутство підприємств. - К: КНЕУ, 2000.
30. Филимоненков А.С. Финансы предприятий/ Учебное пособие. - К.: Ника-Центр, Эльга, 2002.
31. Фінанси підприємств. Підручник / за ред. А. М.Поддєрьогіна. - К: КНЕУ, 2002.
32. Фінансова звітність за національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку. - К.: Лібра, 1999.
33. Чернявський О.П. та ін. Теорія фінансів: Навч. посібник. - К.: ДІЯ, 2000.
34. Шеремет А.Д. Финансы предприятий. - М.: Финансы и статистика, 1997.